

Dr. Martensens
trykte
moralske Paragrapher,

eller det saakaldte

„Grundrids til Moralphilosophiens System
af Dr. Hans Martensen",

i

dets forvirrede, idealistisk-metaphysiske og phantastisk-speculative, Religion og Christendom undergravende, fatalistiske, pantheistiske og selvforguderske Væsen

belyst og bedømt

af

Magnús Eiríksson,
Cand. theol.

Kjøbenhavn.
Forlagt af H. C. Klein. — Trykt hos Louis Klein.
1846.

Indhold.

Rettelse:

S. 22. L. 1. altsaa, læs: endelig.

Forord.

En Deel Læsere vil endnu erindre min Affaire med Prof. Martensen for omtrent 2 Aar siden; de ville erindre: at i mit Skrift „om Baptister og Barnedaab m. m." hans forvirrede, aandløse og selvmodsigende dogmatiske Læresætninger bleve haardt angrebne; at han kort efter i en Blad-Artikel*) — som alle Fornuftige fandt meget ynkværdig, og paa Hr. Martensens Vegne gjerne havde ønsket uskreven — vaandede sig over, at jeg havde benyttet nogle ganske faa af hans utrykte dogmatiske Paragrapher, snakkede om „Forvanskning" osv., uden dog at kunne paavise den, og uden at gjøre den mindste Mine til at gjendrive mit Angreb paa hans falske og forvirrede Læresætninger; at jeg derpaa i en Blad-Artikel**) gjendrev den løse og ugrundede Snak, som indeholdtes i hans Artikel, hvorpaa **Dr.** Martensen vise-

*) See „Berlingske" for 1844, 29. April (Nr. 115).

**) „Berlingske" for 1844, 9de Mai (Nr. 124).

ligen taug, og har siden den Tid bevaret den fornemme Taushed, han har, som det hed i et af de Blade, der omtale Affairen, fundet det klogest, „at krybe bag ved sin Professor=Bestalling", men han har tillige derved, som det hedder paa et andet Sted, „ved at renoncere paa alt Forsvar, i videnskabelig Henseende udstedt sit **testimonium paupertatis** (sin Fattigheds=Attest)". Denne hans Taushed har da ogsaa tildeels bragt de Frugter, det nødvendigviis før eller senere maa bringe at tie til saadanne gjennemgribende Angreb og Beskyldninger for falsk Lære, som ere understøttede af kraftige og sunde Argumenter. Jeg har i den sidste Tid, ved forskjellige Leiligheder, talt med mange Studerende om denne Materie, og jeg har — dette er Sandhed — ikke truffet en Eneste, der har været tilfredse med den martensenske Dogmatik. Nogle have indskrænket sig til at sige, at der i flere Henseender var meget at indvende imod den, at de saaledes paa ingen Maade vilde paatage sig at forsvare den, Andre have gaaet videre, og ligefrem sagt: at det var en slet funderet Dogmatik, fremsat i en opskruet, ofte tvetydig Form, at den var huul, ofte indeholdende i sig, eller i sine Consequentser førende til, Selvmodsigelser; de have imidlertid anseet det for et nødvendigt Onde at sætte sig ind i den, for at kunne bestaae ved Examen, thi de vide, at denne philosophiske Pro=

fessor, mere end nogen Anden, til Examen fordrer sine egne Ord, fordrer, at Andre skulle indsnøre sig i de mest indsnørede Udtryk og Talemaader, og ikke afvige derfra. Dette er den **Aandens Frihed**, som Hr. Martensens philosophiske Theologie bringer! Endelig kjender jeg Nogle, skjøndt desværre faa, som reent ud have erklæret: at man, naar man vil være en ærlig Mand, ikke længere kan vedblive at studere denne Theologie, og som saaledes have i Sinde, enten aldeles at opgive det theologiske Studium, eller at betænke sig i nogen Tid og vente, for at see, om ikke Sagerne tage en anden Vending. Et Par af de sidstnævnte vare endogsaa nær ved at fortvivle, uagtet de, paa den anden Side, ikke turde lade deres Lærere (de theologiske Professorer) vide noget om denne deres Sindstilstand*). Nogle ere ogsaa aldeles faldne fra, og have opgivet Theologien, og disses Antal er, efter Sigende, i den sidste Tid endda ikke saa ringe. Saaledes er da den martensenske Dogmatik overalt i Miscredit, og der gives vistnok ikke mere ret Mange, som ansee den, saaledes

*) Det er maaskee ikke overflødigt at bemærke, at netop disse vare saadanne Studerende, som hverken af mig, eller, saavidt mig bekjendt, af Andre vare blevne manuducerede, men som ved egen Reflexion og Prøven var komne til dette lidet trøsterige Resultat.

som den nogle Aar tilbage blev anseet. Og jeg tør antage, at dette, idetmindste for en Deel, skyldes min Polemik imod den, der dog maa have aabnet Øinene paa en Deel Læsere, da der ellers ikke er gjort ret Meget for at belyse den, allermindst saa uforbeholdent*).

---

*) Herfra maae jeg dog undtage „afsluttende uvidenskabelig Efterskrift" af Joh. Climacus, eller Mag. S. Kierkegaard, der endelig i dette vigtige Skrift er gaaet ind paa den egentlige Theologie og Kirkelære. Thi uagtet han er gaaet videre end jeg i sin Opposition mod Kirkelæren, det Overleverede, det saakaldte Objective, og uagtet vore Begreber om Troen ere høist forskjellige. — See mit Skrift: „Tro, Overtro og Vantro", S. 55—59, — saa ere vi dog i det væsentlige aabenbart enige om Beskaffenheden af den speculative, specielt martensenske Theologie, til hvilken han tydeligt sigter paa flere Steder. Jeg kan da ogsaa glæde Hr. Martensen ved at underrette ham om, at denne Bog har skaffet ham af med en Deel Tilhængere, navnlig blandt Candidaterne og de modnere Studenter, som han neppe mere vil være i Stand at omvende, hvilket jeg selv har hørt af nogle af Vedkommendes egen Mund; og dette er jo dog ganske naturligt. Enhver, som paa sit theologiske Studium anvender egen Eftertanke, følger sin egen naturlige Sands og sin sunde Fornuft, maa før eller senere komme til den Overbeviisning, at han, ved at hengive sig til og følge Hr. Martensen, „har bygget sit Huus paa Sand", og gjøre den sorgelige Erfaring, at han er bleven skuffet og bedraget.

Men uagtet det staaer saaledes med den martensenske Dogmatik, nyder hans „Moralphilosophiens System" — hans moralske Paragrapher — endnu megen Ære og staaer høit hos de Studerende. Selv de, der have været meest fortvivlede over hans Dogmatik, troe, at Moralen er fortræffelig, og jeg har kun formaaet at vække et Slags Tvivl herom hos dem, naar jeg har gjort Indvendinger imod den, som vare overbevisende og som de ikke saae sig i Stand til at gjendrive. Dette er kun et sørgeligt Beviis for, hvorledes de fleste Studerende endnu gaae i Ledebaand, og ikke ere i Stand til at opdage det Falske, med mindre de af en Anden føres paa det rette Spor til at prøve og dømme; thi sikkerlig vilde ogsaa de fleste Studerende endnu vedblive at finde hans Dogmatik fortræffelig, naar den ikke af Andre, som staae udenfor, var bleven angrebet og belyst. Men paa den anden Side have de ogsaa Undskyldning, deels i den Tillid, de, i det Mindste fra først af, sætte til deres Lærere, deels ogsaa i den forkonstlede, sammensnørede, ofte tvetydige, skjøndt undertiden tilsyneladende skjønne Form, hvori den martensenske Lære fremtræder, og som gjør det saa vanskeligt at opdage det Grundfalske deri. Da jeg alt for længe siden har indseet, af hvilken Beskaffenhed Hr. Martensens Moral er, og alt i „Baptister og Barnedaab" (S. XXXV. Anm.)

har betegnet den som „et Product, der vrimler af uchristelig Begrebsforvirring og Modsigelser" — saa kan jeg ikke længere holde det ud at være Vidne til, at de Studerende ogsaa her fremdeles skulle vedblive at forvirres og bedrages, men føler mig i mit Inderste opfordret til, ogsaa at belyse dette Product, som alt for længe er bleven holdt i Ære, som alt har forledt Mange og forvirret hele deres Tanke- og Ideekreds, og som endnu kan skade og forvirre Mange. Dette er Grunden til at jeg udgiver dette Skrift inden jeg begynder at opfylde det Løfte, som jeg, angaaende de kirkelige Dogmer, har givet i Begyndelsen af Fortalen til mit nysudkomne Skrift: „Tro, Overtro og Vantro". Men, om Gud vil, skal jeg, endnu i Løbet af denne Vinter, begynde paa at opfylde dette Løfte.

Jeg haaber, at følgende Bemærkninger, om de ikke formaae ganske at afsløre det Uchristelige, Irreligiøse, Fatalistiske, Pantheistiske eller Atheistiske og Selv- eller Menneskeforguderske i denne Moralphilosophie, dog idetmindste ville have den Virkning, at Noget af det Mislige, Falske og Forføreriske ved dette Product vil indsees og erkjendes, saa at man i alle Tilfælde føler sig opfordret til, at see det nøiere efter og prøve det, for enten at modbevise eller

i det Væsentlige bekræfte min Dom derom. Da jeg er inderlig overbeviist om Skadeligheden af, at dette System, i dets Hovedbestanddele, indpodes den academiske Ungdom, hvorved den i det Høieste kun lærer at blive abstract-idealsk, — og desuden selv paa det reent-theoretiske og idealske Gebeet forvirret, — men bliver aldeles upractisk, lærer at confundere Alt, Religiøst og Irreligiøst, og ovenpaa alt dette modtager en god Portion aandeligt Hovmod, — hos Enkelte forenet med en besynderlig, næsten komisk Pietisme — der i alle Henseender er saa afskyeligt og usaligt, baade for dem, der ere opblæste deraf, og for den Deel af Omverdenen, som staaer i Forbindelse med dem —: opfordrer jeg alle dem, der have nogen Competence i denne Sag, og som det forresten er om Sandheden og kun om Sandheden at gjøre, til, uden Persons Anseelse, at udtale deres Mening, saa meget hellere, som det maaskee endnu dennegang convenerer Hr. Martensen taaleligst at tie, og forsøge paa at forskandse sig med sin Professor- og Hofprædikant-Bestalling, da dette synes at være mest overeensstemmende med hans Begreber om litterair og videnskabelig Ære.

Skulde jeg, paa et eller andet Sted, i et eller andet Punct, have misforstaaet Hr. Martensen — da disse hans trykte Paragrapher paa flere Steder ere mere kort-

fattede, mere dunkle og uklare end de utrykte dogmatiske — saa vil man ogsaa behage at oplyse dette. Jeg frygter ikke for det, thi jeg er saa temmelig overbeviist om, at selv hvor jeg maatte have opfattet Meningen feil, vil dog Forfs. egentlige Mening ikke være den sande; thi saameget har jeg under alle Omstændigheder indseet: **at hele Systemet hviler paa en falsk Grundvold**, og **aldeles forkeerte, irreligiøse, panthestiske** og **fatalistiske Grundsætninger.**

Dersom det er sundt og saliggjørende, at et System med disse Grundsætninger indpodes den academiske Ungdom, bliver til hans Kjød og Blod, hans aandelige Marv og Been —: da ønsker jeg Danmark til Lykke med en Lærer som Dr. theol., Professor, Hofprædikant Hans Martensen, og nærer ikke Tvivl om, at de kommende Slægter, lyksalige ved „Systemets" saliggjørende Frugter, ville velsigne Hr. Professoren og alle dem, som hjalp til at hæve ham til Værdighed og vedligeholde hans gode Navn og Rygte.

A.

Om Grundridset i Almindelighed, med Hensyn til dets Structur og de Bestanddele, hvoraf det bestaaer.

I.

Forfatterens Hensigt med sit Skrift.

Af Fortalen fremlyser, at ihvorvel Forf. benævner det „Grundrids til Moralphilosophiens System", har dog hans egentlige Hensigt dermed været, at bruge det som Grundvold eller Ledetraad for de theologiske Forelæsninger. Han siger jo selv: „at hans theologiske Moral er den positive (!) *) Udførelse af det der Fremstillede, almindelige Schema, at altsaa Systemets almindelige Structur og Grundbegrebernes Stilling til hinanden er den samme"; fremdeles: „Det vil ogsaa **væsentligt** blive mine theologiske Forelæsninger, i hvilke jeg nu vil kunne gjøre Brug af denne Ledetraad. Thi i det philosophiske Cursus vil jeg kun i indeværende Semester (1841), altsaa baade for første og sidste Gang, kunne betjene mig deraf".

*) Et sjeldent Udtryk, som maaskee nærmest tilhører den martensenske Philosophie. Hvorledes er da den negative Udførelse, thi den „positive Udførelse" maa dog vel have sin Modsætning?

„Herved — siger Forf. strax efter — har jeg angivet dette Skrifts ydre Anledning og Diemed o. s. v." Dette er allerede nok til at vise, at Forf. selv udgiver dette sit „Grundrids til Moralphilosophiens System" for Grundrids til den theologiske, den christelige Moral, og navnlig har bestemt det dertil, ligesom han ogsaa i Virkeligheden har lagt det til Grund for Forelæsningerne over den christelige Moral. Men Forf. er ikke bleven staaende herved, men han har ogsaa — hvad der forresten fulgte af sig selv, naar Talen er om Grundridset til en theologisk, christelig Moral — udtalt dets practiske Tendents, og dermed allerede foreløbig givet Læseren Sort paa Hvidt for, at han vil tilintetgjøre den „grundløse" (?) Klage mod den nu herskende Philosophie, „at den gjør Tanken og dens metaphysiske Begreb til Alt, indeholder ingen practiske Impulser og gaaer mere ud paa at danne scholastiske Theoretikere, ørkesløse Tilskuere af Verdensudviklingens Nødvendighed, end kraftigt villende og energisk handlende Mennesker". At dette, som forresten forekommer Forf. at være urimeligt og grundløst, er en hjerteskjærende Sandhed, der ligesom et tveægget Sværd gaaer igjennem Marv og Been, naar man anvender det paa den martensenske Philosophie og theologiske Videnskab; samt at dette Grundrids til den theologiske Moral er saa langt fra at svare til dets Hensigt, saa langt fra at være „gjennemtrængt af Christendommens Princip" (S. XI), at det snarere er fremgaaet af en i Bund og Grund uchristelig Aand og Princip, og at en forkonstlet, scholastisk Spidsfindigheds Aand, og et Sammensurium af flere forskjelligartede, geistlige og verdslige Principer udgjøre dets

Væsen og Grundprincip —: skal jeg i det Følgende søge at oplyse ved en nøiere Betragtning af foreliggende Skrift.

II.

Om Systemets Structur,

betragtet navnlig fra Ethikens practiske Standpunct.

Havde nærværende Grundrids kun udgivet sig for at være Grundlag for en philosophisk eller en Art blot humanistisk, men ikke tillige for en theologisk-christelig Moral, da havde der maaskee ikke været saa meget, som ellers, at udsætte paa dets Structur og de Hovedmaterier, som ere optagne deri, uagtet det i alle Tilfælde, selv naar det ikke betragtes som Grundlag for en theologisk-christelig Moral, vil findes at være upractisk og indeholde flere grundfalske Ideer. Men da det tillige skal afgive Grundlag for en theologisk Moral, for den specielt christelige, practiske Livsanskuelse, og vise, hvorledes den kan gjøres gjældende blandt Menneskene, og saaledes nødvendigviis maa være „gjennemtrængt af Christendommens Princip", hvilken Fordring selve Forf. har opstillet (S. XI) — saa ville der være baade mange og radicale Indvendinger at gjøre, saavel imod den hele Bygningsmaade, som de enkelte Materier.

Efter at have forudskikket nogle indledende Betragtninger, samt „Moralphilosophiens Forudsætning eller Læren om Menneskets frie Villie" — hvilken jeg i dens enkelte Momenter senere skal omtale — gaaer Forf. over til selve Systemet og opstiller deri 3 Hoved-Afsnit.

A. Det Gode som Loven.

Her behandles Begreberne: Pligt, Samvittighed, Handling, Tilregnelse, Synd, Straf og Omvendelse.

B. Det Gode som Idealet.

Det guddommelige Ideal.

Den mystiske og moralske Eenhed af Gud og Menneske;
Den personlige Eenhed af Gud og Menneske;

Verdensidealet.

Det Nærværende og det Tilkommende;
Optimismen og Pessimismen;
Den romantiske og den humoristiske Verdensanskuelse.

Individualitetens Ideal.

Saligheden og Dyden;
Virksomheden og Nydelsen;
Friheden og Afhængigheden.

C. Det Gode som Personlighedens Rige.

Herunder henføres: Familien, Staten, Konsten, Videnskaben og Menigheden, Guds Rige som saadant.

Først bemærkes da: at det deels er urigtigt, deels upractisk at henføre hele Moralens Indhold ind under det Godes Begreb; — urigtigt og forvirrende er det at henføre Alt under det Godes Begreb; thi

1. Kommer Modsætningen, det Onde, paa denne Maade ikke til sin Ret og relative Selvstændighed, hvilket ogsaa fremlyser af Forf.'s Begreb om det Onde (see nedenfor).

2. Forvexler man idelig selve Hovedsagen eller Maalet med aldeles underordnede Gjenstande, som ere kun Midler eller i det mindste kunne være, ikke altid ere det; — upractisk bliver det:

a) deels paa Grund af, at det Over- og Underordnede forvexles og sammenblandes med hinanden. (See det Følgende.)

b) deels derved: at denne Betragtning af det Gode i sit Væsen er abstract-idealsk — og

c) deels endelig derved: at det practiske **Hvorledes** aldeles tabes af Sigte.

Da nu Forf., ved at levere dette sit „Grundrids til Moralphilosophiens System", netop synes factisk at ville gjendrive den ovenfor omtalte Beskyldning mod den nyere Philosophie: „at den gjør Tanken og det metaphysiske Begreb til Alt, indeholder ingen practiske Impulser, og gaaer mere ud paa at danne scholastiske Theoretikere, ørkesløse Tilskuere af Verdensudviklingens Nodvendighed, end kraftigt villende og energisk handlende Mennesker"; samt: „at Videnskabens nuværende Dyrkere have saaledes forvildet sig i den theoretiske Tænknings Labyrinth, at de have tabt Organet for Moralens praktiske Undersøgelser" —: saa har han, idet han deri viser sig selv at være i høieste Grad upractisk, uagtet det var dobbelt Opfordring for ham til ikke at tabe det Practiske af Sigte, derved, at hans Grundrids tillige skal tjene som Grundlag for den theologiske Moral —: netop bekræftet Sandheden af hiin Beskyldning imod den nyere Metaphysik; thi Beskyldningen finder overalt sin Anvendelse paa Forf.'s Ethik, og altsaa ikke mindre paa hans Metaphysik.

Men herved er Forf. ogsaa bleven aldeles vilkaarlig og uvidenskabelig i hele sin Fremgangsmaade, har sammenblandet de forskjellige Sphærer, og derved forvirret hele dette saakaldte „Moralphilosophiens System", hvilket jeg troer at kunne godtgjøre ved de følgende Bemærkninger.

See vi nu altsaa nærmere hen til de 3 ovenomtalte Hovedafsnit, saa vil vist mangen Een finde det vilkaarligt og forvirrende, at Begreberne: Handling, Tilregnelse, Synd, Straf og Omvendelse henføres under det Gode som Loven; men dette kommer naturligviis deraf, at Forfatteren har trukket alle til Moralen hørende Begreber ind under det Godes Begreb, som saaledes skulde omfatte dem alle. — Dette er nu i og for sig vilkaarligt, dog gaaer det til en vis Grad an med det første Afsnit, saalænge man blot betragter Paragraphernes Overskrifter; men gaaer man først ind paa Enkelthederne, saa finder man ingen Sandhed, Sundhed eller Sammenhæng mere, men kun lutter Forvirring.

Men er end det første Afsnit, med Hensyn til Overskrifterne, eller de angivne Materier, taaleligt og til en vis Grad brugeligt som Grundlag for en theologisk Moral, saa gjælder ikke engang dette om det andet og tredje. — Og nu deres indbyrdes Sammenhæng?

Det andet Afsnit staaer i en aldeles løs eller rettere ingen Sammenhæng med det Foregaaende. Man skulde nemlig have ventet, at Forfatteren, efter at have fremsat det Gode, betragtet som Loven, samt Villiens Strid med Loven og Afvigelsen fra den (1ste Afsnit), i det følgende Afsnit havde viist Maaden hvorpaa Harmonien mellem Loven og Villien kunde bringes tilveie, paapeget de aandelige Kræfter, som udfordres dertil, viist Hvad der var nødvendigt, for at Mennesket kunde ligesom optage det Gode i sig selv, saaledes at det ikke kom til at staae udenfor ham o. s. v. Dette har Forf. aldeles ikke gjort, men gjør derimod et Bukkespring over til sin meget forvirrede

og upractiske Lære om Idealerne. Det er muligt, at Forf. har villet gaae frem paa den ovenfor angivne Maade, og at han i Virkeligheden ikke har gjort det maa da tilskrives den Omstændighed, at han betragter Sagen fra sit eiendommelige Standpunct, hvilket tydeligst viser sig i hans dogmatiske System, men ogsaa her kommer tilsyne. Forf. gjør nemlig Overgangen derved, at han fremhæver Retfærdiggjørelsen ved Troen, idet han paa sin crasse Maneer omtaler den objective Retfærdighed(!), den nye Menneskenatur, som Christus, ved sit Komme, sin Menneskevorden, skal have bragt Verden. Dette Moment er taget ud af hans speculative Dogmatik og passer ikke til et Moralsystem.

Hvorledes Forfatterens Overgang er fra de moralske Begreber, som indeholdes i det Foregaaende, til de dogmatisk-metaphysiske, æsthetiske og andre Momenter, som indeholdes i det Følgende, vil maaskee skjønnes af følgende Yttringer, hentede fra Slutningen af første Afsnit, hvor Overgangen til det Følgende forberedes.

Der siges saaledes S. 47—48, § 44: „Den religiøse Anger kommer kun til Ro i Troen paa Christus, som Menneskeslægtens objective Retfærdighed for Gud. Denne Betragtning gjennemføres i den speculative Theologie, der udvikler Læren om Menneskets Forsoning med Gud, om Retfærdiggjørelsen af Troen alene, om Modsætningen mellem Lov og Evangelium, om Lovens Ophævelse og Tilregnelsen af Christi Retfærdighed". Maaden hvorpaa denne Tilregnelse kommer i Stand og gaaer over paa Mennesket, er omtalt i mit Skrift „om Baptister og Barnedaab" S. 225—26 flg.

232—35 og fl. Steder, hvor den grundfalske Lære: „at Christus ved Daaben giver sig og Aanden heel og udeelt til Enhver", og at „det barnlige Liv (saaledes) bliver den ubevidste Bærer af Christi objective Retfærdighed" o. s. v., fremstilles og gjendrives. Det er denne Betragtning som Forf. paa dette Sted har in mente, det er den uhyre Virkning, han tillægger den blotte udvortes Indlemmelse i Menigheden, selv for det spæde Barn, og den indbildte Tro, som skal være en nødvendig og naturlig Følge og Virkning af Daaben, efterdi „Troen er Daabens Frugt", — som synes at have foranlediget den bratte Overgang fra 1ste til 2det Afsnit, hvilket navnlig vil sees af de Ord, som i § 44 følge umiddelbart paa det ovenfor Citerede, disse nemlig: **„Moralitetens Standpunct forlades".** — Store Ord! — Dog, dette er ganske rigtigt. Naar man først er kommen ind paa hiin dogmatiske Anskuelse, hvor Guddommen (Christus og Aanden) i sit Væsen har meddeelt sig til Mennesket, som nu bærer paa Guddommen i sit Indre, hvor den udvikler sig ifølge sin Naturnødvendighed — thi Mennesket har nu faaet en anden Natur, see § 45 — saa er det let at begribe, at „Moralitetens Standpunct forlades". Veien gaaer for Fremtiden ikke igjennem den besværlige, moisomme, ofte mislykkede Fremadstræben til Moralitet, men igjennem en gudmenneskelig Livs-**Udvikling**, hvis Begyndelsespunct var Optagelsen i det christelige Samfund (Daaben), hvorved Christus med sin objective Retfærdighed meddeelte sig til Individet.

Men hvorledes iøvrigt denne Forf.'s Fremstilling, i dens Heelhed, kan passe paa de enkelte Individer

i **Kirken**, er jeg ikke i Stand til at indsee. Det System, den Moral, som begynder med det Gode som Loven, Villiens Uovereensstemmelse dermed o. s. v., samt den senere indtrædende Forsoning, forudsætter nemlig: at de enkelte Individer, **inden** Villiens Forsoning med Loven ere komne til en vis Modenhed i Erkjendelse o. s. v., som er nødvendig til Kundskab om Loven, og saa først efter, som Forf. selv lærer (§ 44), komme til Anger og Tro, og derved meddeles Christi objective Retfærdighed, hvorved Forsoningen engang for alle skal være fuldbragt; men nu **har**, ifølge Forfatterens Daabslære og den derfra uadskillelige Retfærdiggjørelses- og Forsonings-Lære, ethvert christeligt Individ i Kirken, ligefra Begyndelsen af sit Liv, modtaget Christi objective Retfærdighed, og i og med den Forsoningen og dens Princip (see ovenfor); derfor kan det, netop ifølge Forfatterens egne dogmatiske Anskuelser, ikke gaae saaledes til med de enkelte Individer i Kirken, som han her skildrer det; og det med det Gode (Loven) uforsonede Menneske eller Menneskevillie, som ved „den religiøse Anger og Tro kommer til Ro i Troen paa Christus o. s. v." — kan saaledes ikke gives i Kirken, hvor de enkelte Individer ligefra Daaben have modtaget Christus og Aanden, begge hele og udeelte, og have saaledes **i sig selv** det retfærdiggjørende og saliggjørende Princip; thi ifølge dette er hos enhver barnedøbt Modsætningen mellem Loven og Villien principmæssig ophævet, eftersom enhver Døbt bærer i sig selv det evangeliske Princip, ja Evangeliet selv, Christus selv; thi der gjøres ingen Undtagelse fra

hiin principmæssige Selvmeddelelse af Christus, og dermed tillige af hans objective Retfærdighed, som skal gives ved Daaben. Den Udvikling altsaa, der lader Forsoningen, og i og med den Retfærdiggjørelsen, først indtræde gjennem Angeren etc., efterat Individet i Forveien er kommet til Kundskab om Loven, og Villiens Uovereensstemmelse med den har viist sig, kan da, som det synes, alene anvendes paa Jøder eller Hedninger, som i den modnere Alder gaae over til Christendommen; thi de, som fra Barn af have modtaget Christi forsonende Retfærdighed, kunne ikke modtage den først efterat de i den modne Alder ere komne til Anger og Omvendelse, som ovenikjøbet ikke burde kunne finde Sted, og heller ikke kan tænkes at finde Sted, naar man holder fast paa hiin Daabstheorie, thi derved ophæves alt Omvendelses-Begreb, ja selve Troens Begreb ophæves aldeles derved og bliver i sit inderste Væsen og Kjerne til Selvforgudelse*).

Dog — da denne Forf. fremfor alt ynder den confuse Betragtning, som holder Alt i det Vage og Ubestemte, eller slaaer Alting i Hartkorn, saa har han maaskee med den ovenstaaende Udvikling villet betegne, ikke Momenterne eller Gangen i de enkelte Menneskers religiøse Liv og Udvikling, men i Menneskeslægtens Liv overhoved, og da vilde det første Afsnit, om det Gode som Loven, repræsentere Menneskeheden i den forchristelige Tilstand, og det følgende den christelige, efterat der i Slutningen af 1ste Afsnit var gjort Overgang dertil. Denne Betragtningsmaade er

*) See „om Baptister og Barnedaab", S. 223 flg., 232—35.

nu vistnok meget yndet af de speculative Philosopher og Theologer. Men hvorvel den i og for sig kan have Værd og Interesse, vilde det dog være yderst absurd, i et Moralsystem, som skrives til Brug for Kirkens Medlemmer i Nutiden, at stille Ideerne saaledes, at de kun kunne passe enten paa enkelte Individer, som udenfra komme ind i Kirken (Jøder og Hedninger), eller maaskee paa hele Menneskeheden betragtet som eet Individ. I et christeligt Moralsystem, som skal være anvendeligt paa Kirkens Medlemmer, maae nodvendigviis Begreberne ligefra Begyndelsen til Enden gestalte sig saaledes, som de, med stadigt Hensyn til de enkelte Individers Tilstand, Sindsbeskaffenhed og religiosmoralske Udvikling, i Virkeligheden forefindes paa det christelige Gebet, i den Sammenhæng og Overgang i hinanden, som netop der kan paavises. Hvis det ikke skeer, maa en saadan Moral aabenbart blive abstract, vilkaarlig, unaturlig og practisk ubrugelig for dem, der skulle anvende den paa sig selv og sin Sindsstemning. De Mennesker, som nu fodes i Christenheden, kunne allermindst ifolge Forfatterens Anskuelse gjennemgaae den forchristelige Tilstand, da de strax fra Livets Begyndelse sættes ind i den christelige; det skulde da være i de faa Dage, der hengaae før Daaben. Thi „i det **nye** Menneske (fra Daaben af) er Egoismen(!) brudt i dens Princip", — det maa den vel sagtens være, naar Christus har meddeelt sig selv og Aanden heel og udeelt — „og den subjective Villie forsonet med den væsentlige(!). Det Gode er bleven Villiens **Natur**. Villiens Forhold til det Gode er ikke blot et indre Afhængighedsforhold, men et Identitetsfor-

hold; Nodvendigheden, Pligten er forsonet med Friheden".(!) Man kan saaledes let begribe, „at Moralitetens Standpunct forlades". Her er ikke mere Tale om et saadant Stykværk, man er fix og færdig til at springe fra Angeren (?), Troen og den objective Retfærdighed over til Idealerne.

Grunden til denne Forvirring, Grunden til at den her af Forf. fremsatte Begrebsorden ikke kan forenes med hans dogmatiske System, er ligefrem den: at hans metaphysisk-dogmatiske System er af den Beskaffenhed, at det paa den ene Side **ikke taaler et selvstændigt Moralsystem ved Siden af sig**, ligesom den martensenske Dogmatik igrunden ikke trænger til nogen Moral. Men paa den anden Side skulde det philosophiske Moralsystem dog være forskjelligt fra hans speculativ-kirkelige Dogmatik, og man var saaledes nødt til at sammenskrabe Stoffer, Begreber og Ord fra andre Videnskaber — og deriblandt ogsaa nogle fra den ægte christelige Moral, f. Ex. „Anger, Omvendelse" etc., som slet ikke høre her hjemme — for at blande dem med nogle Materier af den craskirkelige og speculative Dogmatik, som ikke kunde undværes. Derfor er ogsaa dette Moralsystem sammensat af nogle dogmatisk-metaphyske Ideer, som nærmest tilhøre Dogmatiken, og en Deel uvedkommende Materier. Dette burde Forf. selv have indseet, og hvis han indsaae det, tilstaaet det; dog selv om han var i Stand til at indsee: at hans Dogmatik gjør et særskilt Moralsystem umuligt og overflødigt, vilde det rimeligviis være en altfor stor Fordring til Dr. Martensens Ærlighed: at han da burde tilstaae det.

Nu gaae vi da over til at betragte 2det Afsnit, hvor det Gode fremstilles som Idealet. Her siges nu lige i Begyndelsen (S. 49): „kun for Friheden kan der existere et Ideal", men nogle faa Linier i Forveien (§ 45) hed det: „det Gode er blevet **Villiens Natur;** Villiens Forhold til det Gode er **ikke blot** et indre Afhængighedsforhold, **men** et **Identitets-forhold**", d. e. Villien er ikke blot afhængig af, underordnet det Gode, men er identisk, falder sammen, er Eet **dermed**. „Nødvendigheden, Pligten er forsonet med Friheden", med andre Ord: er bleven identisk dermed. Dette kan ikke forenes med det Første. Det Første gaaer aabenbart ud fra en **Tohed**, „Friheden" og „Idealet" med den derhenhørende Forskjellighed og Modsætning. Det Sidste derimod gaaer ud fra en **Eenhed**, hvor Friheden, Villien er identisk med Idealet, med det Gode, eftersom „det Gode er bleven Villiens Natur"; der kan saaledes ikke være Tale om et Ideal forskjelligt fra denne mageløse, med det Gode identiske Villie. Men ligesom disse Sætninger modstride hinanden, saaledes ere de ogsaa begge, hver for sig, falske og forkastelige, hvilket vi siden skulle godtgjøre. Overhoved findes ikke denne Tilstand hos en fri, men tillige ufuldkommen Personlighed. En saadan Betragtning kan derfor kun opstaae ved Speculationens, navnlig denne speculative Forfatters bundløse Confusion og Sammenblanding af Guds og Menneskets Væsen, og kan kun forklares derved, at man tænker sig Menneskets Aandeliggjørelse foregaae paa den Maade: at Gud selv i sin Natur og sit Væsen meddeler sig til Mennesket; thi naar Gud først væ-

sentlig er i Mennesket, eller med andre Ord: Guds Væsen er i det, hvilket han udtrykkelig lærer, saa maa dette Væsen ogsaa **der** udvikle sig ifølge sine evige Love, og derfor maa det Gode, som saaledes i og med Guds Væsen meddeles Mennesket, blive til **Naturnødvendighed.** Menneskets Villie og det Gode maa blive identiske. Men naar dette er skeet, er Friheden, paa det indskrænkede, relative, menneskelige Standpunct ophævet.

Endnu een Betragtning med Hensyn til denne Overgang: Naar „Menneskets Villie er bleven identisk med det Gode, naar det Gode er blevet Villiens Natur", saa bortfalder, fra det Øieblik af, ikke blot al Tilregnelse, men — hvilket nærmest kommer i Betragtning med Hensyn til det Følgende — al menneskelig og ufuldkommen Stræben maa consequent falde bort, eller dog være overflødig, thi ifølge det i § 45 Beskrevne, ifølge Menneskets concrete Natur, er den høieste Fuldkommenhed, der kan tænkes mulig for et Menneske, ja endogsaa en større end den som i Virkeligheden gives i denne Tilstand, uundgaaelig, og en egentlig Fremadstræben til Idealet, ja selve Idealet, der allerede væsentligen er optaget i og assimileret med selve Mennesket, og udvikler sig ifølge Naturnødvendighed, falder saaledes strengt taget bort.

§ 45 lyder saaledes: „I det **nye Menneske**" — som ved Daaben har modtaget Christus og Aanden — „er Egoismen brudt i dens Princip og den subjective Villie forsonet (!) med den væsentlige (!). Det Gode er bleven **Villiens Natur**; Villiens Forhold til det Gode er ikke blot et indre Afhængig-

hedsforhold, men et **Identitetsforhold**; Nødvendigheden, Pligten er forsonet med Friheden", og nu tilføies endelig den sidste Sætning, der danner Overgangangen til det Følgende („det Gode som Idealet"): „For Menneskets practiske Stræben bestemmer det Gode sig nu (**efterat** „det Gode er bleven Villiens Natur") som Idealet". Denne § alene vilde være tilstrækkelig til at vise: hvor practisk og sund Forf. er, og hvor practisk dette hans Moral-Compendium, som Følge deraf, er bleven; thi den, der stiller den theoretiske (dogmatiske) og practiske Christendom i et saadant Forhold til hinanden, at „det Gode skal være bleven Villiens Natur" **inden** Mennesket bestemmer det Gode som Maalet for sin practiske Stræben —: har aabenbart ikke det ringeste Begreb, ikke den fjerneste Anelse om den **practiske** Christendom, har selv slet ikke oplevet Noget deraf, er selv endnu ikke kommen udover den blotte, endogsaa grundfalske **Theorie**; thi var han det, kunde han ikke stille Forholdet saa uendelig absurd og forkeert, da han ved en ofte gjentagen Selverfaring maatte være kommen til Overbeviisning om, at Forholdet var aldeles omvendt, saaledes, at det, **først efterat** Mennesket idelig og idelig **har sat** det Gode som Maalet for sin Stræben, og mange Gange og paa mange Maader partielt realiseret denne Stræben, kan være muligt, eller tænkeligt: „at det Gode er bleven Villiens Natur". Og slige Lærere skulle føre Andre paa Livets og Salighedens Vei! **Du Frelsens Gud!** — Bring Du dem selv ved Din Viisdom og Naade derhen, og frels de Mange de alt have forført!

Hvad nu endelig selve Ideallæren i 2det Afsnit angaaer, saa er den fuld af Forvirring og aandelig Elendighed. Istedetfor at opstille et eneste Ideal, nemlig Gud den Alfuldkomne, forsaavidt han kan kjendes, eller da hans Udsendte, menneskelige Repræsentant paa Jorden, har Forf. opstillet **tre** Idealer: det guddommelige Ideal, Verdensidealet og Individualitetens Ideal. Det første har han, som man kunde vente, opfattet og fremstillet paa en skjæv og urigtig Maade; det andet hører ikke herhjemme, og er desuden en ynkværdig Udgave af et Verdensideal; og det tredje bør ikke udgjøre noget særskilt Ideal, men forbindes med det første, og staaer saaledes paa et urigtigt Sted, hvis det afhandles særskilt. Denne Tredeling er da saaledes deels fremkonstlet og uægte, deels staaer den ikke med Hovedet op og Benene ned, men omvendt, som det pleier at være hos Dr. Martensen. Da han sætter „Individualitetens" Ideal bagefter „Verdensidealet", synes han at antage: at naar Verden først er bleven rigtig idealsk, vil den frembringe idealske Individer, ikke omvendt. Dette er saa meget mere ubegribeligt, som Hr. Dr. Martensen begynder Ideallæren med „det guddommelige Ideal", der, som alt bemærket, indeholder „den personlige Eenhed af Gud og Menneske", som sin egentlige Kjærne og Virkeliggjørelse. Men hvo kan udgrunde Dr. theol. H. Martensens speculative Viisdoms Dyb ?!

Idet vi nu betragte Hr. M.'s Idealer nærmere, ville vi, ifølge denne foreløbige Antydning, først omtale Nr. 1 og 3 i Forbindelse med hinanden.

Fordi det guddommelge Ideal egentlig er Menneskehedens, de menneskelige Personers eller Indi-

viders *eneste Ideal*, saa burde Individualitetens Ideal falde sammen med det guddommelige Ideal, og Adskillelsen af disse to maa derfor ansees som en forvirrende Vilkaarlighed, der hos Hr. Martensen bliver saameget desto større, da han *identificerer* Gud og *Menneske*, og lærer ikke blot „*den mystiske og moralske Eenhed*", men endogsaa **„den personlige Eenhed af Gud og Menneske"** *). Men vil man endelig adskille dem og anvise Individualitetens Ideal en særskilt Plads, maatte dette staae *først* og betegne et *lavere* Stadium, et mindre ophøiet Maal, end der er betegnet ved det guddommelige Ideal. Hos Forf. er imidlertid det Omvendte Tilfældet, og dog har han betegnet det **første** *ikke blot* som den mystiske og moralske, *men tillige* som den *personlige Eenhed af Gud og Menneske*, og det **sidste** som *Saligheden* og *Dyden*. Det er nu ikke let at indsee, i hvilket Forhold det Sidste staaer til det Første, om i et underordnet, sideordnet eller overordnet; det Sidste skulde man snarest antage, da Forf. her synes at ville angive *Idealets Culminationspunct* i *Saligheden og Dyden*. Men imedens *han* betragter Forholdet saaledes, ville *Andre* finde, at det Sidste og meget Mere indeholdes i det Første, thi den som er forenet med Gud, maa just ved *denne Forening* være i Besiddelse af *Saligheden*, der følger den, som Skyggen Legemet, og bør derfor ikke opstilles som et særskilt Ideal, ligesom Dyden fra Menneskets Side er en nødvendig **Betingelse** for Foreningen med Gud. Forf. synes derimod at have tænkt sig *Dyden* som **Resultat**

*) See „Grundrids til Moralphilosophiens System", § 49—50.

af Foreningen med Gud! Dette beroer paa hans eiendommelige Opfattelsesmaade af begge Dele, navnlig den sidste, da han tænker sig Foreningen med Gud nærmest som physisk-substantiel; men det er aabenbart, at en saadan Forening — om den ellers fortjente dette Navn — deels er umulig, deels forudsætter den ikke eller fører til nogen Dyd, thi den vilde være at betragte som en guddommelig Vilkaarlighedsact, aldeles paa samme Maade, som Christi Meddelelse af sig selv og Aanden, begge hele og udeelte ved Daaben, hvilken Meddelelse aabenbart staaer i den nøieste Forbindelse med, ja betinger og realiserer — i det mindste i Hr. Martensens og Ligesindedes Hjerne — hiin ovenomtalte „Eenhed af Gud og Menneske".

Foruden denne eiendommelige Maade, hvorpaa Forf. tænker sig Foreningen af Gud og Menneske komme i Stand fra først af, der bevirker, at denne Forening, som saadan, ikke forudsætter eller indeholder Dyden, og staaer saaledes kun paa et forberedende og lavere Standpunct end Dyden og Saligheden —: maa det endnu bemærkes, at Forf. har fundet det nødvendigt, at **mediere** hiin Eenhed af Gud og Menneske **igjennem Verdensidealet,** hvorunder der henføres: det Nærværende og det Tilkommende; Optimismen og Pessimismen; den romantiske og humoristiske Verdensanskuelse", hvilke Materier tilsammen udgjøre hele Forf.'s Lære om Verdensidealet.

Forf. har altsaa meent: at Eenheden af Gud og Menneske først maatte medieres, klare sig igjennem den romantiske og humoristiske Verdensanskuelse til Saligheden og Dyden! O Du forvildede, arme Sjæl!!!

Jeg sagde ovenfor: at Forf.'s Ideal Nr. 2, Verdensidealet, som saadant, henhører under 3dje Afsnit, eller det Gode, som Personlighedens Rige. Men Verdensidealet er ogsaa kommet ind i 2det Afsnit, ved Forf.'s Forvirring og Forverling af det Objective og Subjective; thi det som han her udvikler, er aabenbart intet Verdens**ideal**, men angiver kun en vis Verdens**anskuelse** hos Individerne, som Forf. anseer for den ideale Anskuelse, saasom den romantiske og humoristiske; men enhver fornuftigt Tænkende vil dog let indsee, at dette er noget ganske forskjelligt fra det objective Verdensideal. Men at fordre fornuftig Tænkning af Dr. Martensen, vilde være for Meget, og derfor lærer han da ogsaa S. 65: „Idet Individet realiserer Verdensidealet" — det falder vist i meget faa Individers Lod at gjøre det, Hr. Martensen! — „realiserer det **tillige** sit eget (Ideal)"! Det er sandelig ikke mere end billigt, Hr. Professor! Saameget kunne vi da nok begribe. Har Individet gjort Verden en saadan Tjeneste, maa det sagtens have Lov til selv at nyde lidt Godt deraf.

Saaledes har da Forf.'s Lære om det Gode, som Idealet, i Almindelighed viist sig deels at være forvirret og falsk, deels at indeholde aldeles fremmedartede Elementer. — Nogle af dens Enkeltheder, tilligemed dens Anvendelse og Indflydelse paa den practiske Christendom, skal jeg siden omtale nærmere.

Kun har jeg endnu at bemærke: at alle abstracte, upersonlige Idealer urigtigen opstilles som Idealer for fornuftige Individer eller Personer; disse kunne kun have personlige Idealer. Derfor bør og kan man i Grunden ikke sige: at Noget, være sig nok saa skjønt, retfærdigt eller godt, er Personens Ideal, thi kun en Person, hos hvilken det Gode o. s. v. findes i dets Reenhed og Fuldkommenhed, kan være en Persons Ideal, hvorefter den vil danne sig selv, sin Personlighed; thi kun en Personlighed kan tjene til Mønster for en Personlighed. Derfor bør ikke saameget Dyden som den Dydige, ikke saameget Fuldkommenheden som den Fuldkomne sættes og betragtes som Menneskets Ideal. Frelseren siger ikke: værer fuldkomne, som Dyden er fuldkommen, men: „være fuldkomne ligesom Eders Fader i Himmelen er fuldkommen“ (Matth. 5, 48), og Apostelen siger: „efter den Hellige, som Eder kaldte, saa vorde og I hellige i al (Eders) Vandel“ (1 Pet. 1, 15). Dette viser sig allerbedst i det practiske Liv: thi den abstracte Dyd, den abstracte Fuldkommenhed kan aldrig i den Grad blive Gjenstand for Menneskets Attraa og Kjærlighed, som naar de findes og beskues i en Person. Den abstracte, philosophiske Betragtningsmaade af Idealet m. m. vil derfor, selv hvor den forresten ikke modstrider og undergraver den fornuftige Tænkning, i practisk Henseende være meget mere til Skade end Gavn, meget mere være skikket til „at danne scholastiske Theoretikere, orkesløse Tilskuere af Verdensudviklingens Nødvendighed, end kraftigt villende og energisk handlende Mennesker“.

Naar Forf. fremdeles sætter Saligheden som Individualitetens Ideal, saa er dette grundet paa en mere eller mindre ureen og egoistisk Digten og Tragten. Saligheden bør aldrig opstilles som Ideal, den bør kun tænkes som en naturlig Følge af Dyden, Fuldkommenheden eller Foreningen med Gud, og uadskillelig derfra, da det vilde være ligesaa umuligt nogensinde at komme til Saligheden uden disse, som at blive af med Saligheden, naar man er i Besiddelse af disse. Saligheden bør derfor aldrig opstilles som Individets Ideal. Frelseren stiller ofte for Menneskenes Øine Hvad de bør tragte efter, opfordrer dem ofte til at stræbe efter det, som svarer til det philosophisk-æsthetiske Udtryk „Ideal"; men han bruger aldrig saadanne Udtryk som: tragter efter Saligheden, eller andre Lignende; hvorimod han stedse opfordrer til at tragte efter det, hvoraf Saligheden følger.

Hvad Forf. endelig har meent med at stille Saligheden foran Dyden (i Overskriften til S. 65), er ikke godt at sige. Det synes, enten han saa betragter Dyden som det blotte Sindelag, eller i dens mere concrete Skikkelse, at være en Absurditet; thi hvordan man end betragter Dyden, kan man aldrig udelukke af dens Begreb det dydige Sindelag, som er dens inderste Kjerne og dybeste Rod, og netop dette er fra Menneskets Side en uundværlig Betingelse for Saligheden, saa at, om endogsaa Gud vilde tildele det Menneske, som manglede det dydige Sindelag, Saligheden, vilde det ikke være modtageligt derfor, og endnu mindre vil Een, som ikke er i Besiddelse af Dyden, det Gode, og følgelig ikke kjender den Salighed, det giver, være i Stand til at opstille denne Salighed som sit Ideal. Skulde

der altsaa menes en Salighed, som er aldeles uafhængig af Dyden, og tildeles af Gud uden nogensomhelst Værdighed fra Menneskets Side, saa kunde der allermindst tænkes paa den, eftersom det Slags Salighed alene maatte tænkes at beroe paa Guds Naade, og at være aldeles uafhængig af Menneskets dydige Stræben. Dog — denne Salighed kan Forf. vist ikke have meent, thi han antager ikke, at Dydens Løn ligger udenfor dens eget Begreb (§ 64). (See nedenfor, hvor jeg nærmere omtaler denne Paastand.)

Det 3dje Afsnit betegnes ved Overskrift:

Det Gode som Personlighedens Rige.

Dette sees gjennem den sædvanlige Trilogie eller fra 3 Sider:

a) som „Personlighedens Rige i dets umiddelbare Virkelighed (Familien)".

b) som „Personlighedens Rige i dets reflecterede Virkelighed (Staten, Konsten, Videnskaben)".

c) som „Personlighedens Rige i dets absolute Virkelighed (Menigheden, Guds Rige som saadant)".

Dette Afsnit er da, ikke mindre end det Foregaaende, rigt paa tvungen, unaturlig og mere eller mindre usand Orden; men med Hensyn til de Materier, der maae ansees en theologisk Moral aldeles uvedkommende, bærer det unægtelig Prisen. Den speculative Trilogie (Tredeling), der betragter Alt først under Umiddelbarhedens, dernæst under Reflexionens eller Mediationens, og endelig under Absoluthedens Form, synes her, som ellers saa ofte, at have givet Anledning til Forf.'s Vilkaarlighed, og Inddragen af fremmede Elementer. Dette vil sees af Følgende. At Forf. lader Familien eller Familielivet repræsentere Umiddel-

barhedens Sphære, kan, betragtet fra den ene Side, gaae an, men fra den anden ikke. Det gaaer an forsaavidt, som Familielivet naturligviis er det mest afsluttede i Samfundslivet, er det, der, som saadant, mindst giver sig af med Omverdenen. Men paa den anden Side kan Familielivet i sin høiere og ædlere Skikkelse, allerede som saadant, udgjøre en virkelig Deel af Menigheden eller Guds Rige, uden at reflecteres igjennem Nr. 2, nemlig Stat, Kunst og Videnskab Dette fører os umiddelbart ind paa Betragtningen af den 2den Underafdeling, nemlig til nøiere at betragte det Gode, som Personlighedens Rige, i dets saakaldte reflecterede Virkelighed. Forf. sætter, ganske rigtig, Familien som Grundvolden til Personlighedens Rige, han sætter ogsaa Menigheden — det vil da sige: den sande Menighed — eller Guds Rige, som dets absolute eller høieste Form. Men inden Familien kan naae til den, skal den behøve at gaae Stat, Konst og Videnskab igjennem. Ere disse Gjennemgangspuncter da virkelig nødvendige? Viser Historie og Erfaring, at de vare og have været det virkelige Gjennemgangspunct? Og ere de overhoved af den Beskaffenhed, at de kunne være Gjennemgangspuncter for **Alle**, eller rettere: at Alle kunne gjennemgaae dem, og at de sikkert kunne føre til det forønskede Maal?

At Konst og Videnskab ikke kunne være nødvendige Gjennemgangspuncter for Medlemmerne af Guds Rige, viser hele Historien, og den vil vedblive at vise det til Dagenes Ende. Dette ligger ogsaa i Sagens egen Natur; thi var det saa, vilde deraf følge, at kun de, der havde gjennemgaaet Konstens og Videnskabens Stadier, vare rette Medlemmer af Menigheden eller Guds

Rige. Da nu de, som have gjennemgaaet begge disse Stadier, som ere Konstnere og Videnskabsmænd tillige, ville blive saare faa, saa vilde sikkerlig yderst faae komme til at gaae derind, og Bænkene i de evige Boliger vilde blive saa tyndt besatte, at det næsten vilde være at frygte for, at man hverken kunde høre eller see hverandre. Man vil saaledes umulig kunne antage Konst og Videnskab som et nødvendigt Gjennemgangspunct til Guds Rige, da den allerstørste Deel af Menneskene i saa Fald vilde være udelukket derfra. Men Konst og Videnskab ere ovenikjøbet ikke engang et virkeligt Medium eller Gjennemgangspunct for alle dem, som virkelig have gjennemgaaet disse Stadier. Dette har Historie og Erfaring stedse viist og vise det endnu den Dag i Dag saa klart og tydeligt, at man maa lukke sine Dine i og tilstoppe sine Dren, saa man hverken seer eller hører, hvad der er skeet og endnu skeer i Verden, for at kunne antage det Modsatte. En Videnskabsmand kan med sin Videnskab ligesaa let blive ført bort fra Guds Rige, som til det, og det samme gjælder om Konstneren, og hvorfor dette? Fordi Konst og Videnskab, som saadanne, ikke ere et integrerende Led i den religiøse Verdensorden, der fører til den indvortes Salighed og Frelse, uagtet begge kunne have og i mange Tilfælde virkelig have havt Betydning for Religionen. Man indvende ikke: at ogsaa selve Religionen kan misbruges og saaledes føre fra Guds Rige; thi vel er dette sandt, naar man seer hen til Overtroens skadelige Væsen og Virkninger; men denne Indvending kan i nærværende Tilfælde ikke gjælde, thi det er ikke saaledes at forstaae, som om begge (Religion og Konst), ikke rigtigt forstaaede, førte bort fra, eller i al

Fald ikke til Guds Rige, men derimod rigtigt forstaaede og tilegnede til Guds Rige; men Forholdet er dette: at Konst og Videnskab, de være nok saa godt forstaaede og tilegnede, som saadanne, egentligt talt, hverken føre fra eller til Guds Rige, eller om man hellere vil, lige let, ja endnu lettere, kunne føre fra det, end bidrage til at føre til det, imedens Religionen, rigtigt forstaaet og tilegnet i dens væsentligste Momenter, ikke kan andet end føre til Gud og hans Rige; og hvorfor? Fordi der i Religionen og det religiøse Liv, og alene der, rører sig det Liv, den Livskraft, der er Guds Riges Grundkraft, dets Liv og Væsen: Hengivenhed og Tillid til Gud, Retfærdighed mod Andre og Kjærlighed baade til Gud og Næsten. Dette hører ikke til Konst og Videnskab, og gives ikke derved, men er aldeles uafhængigt deraf.

Hvad nu Staten angaaer, da kunde det synes, at den dog var et nødvendigt Gjennemgangspunct, for at de enkelte Familier kunne optages i Guds Rige, hvilket kunde synes at bekræftes derved, at det i Almindelighed pleier at gaae saaledes: at Familierne tilhøre et Statssamfund. Hertil bemærkes, at Organisationen af en Stat er langt fra at kunne ansees som absolut nødvendig til dette Formaal, om man end ikke kan negte, at den kan bidrage til dets Fremme. Man kan baade paavise, at Familier have existeret, der ikke have levet i noget saadant Samfund, som man er berettiget til at kalde Stat, og dog staaet ligesaa høit eller høiere i Dyd og Religiøsitet end Statsborgerne i Almindelighed, og følgelig været bedre og fuldkomnere Medlemmer af Guds sande Menighed eller Guds

Rige end hine, nagtet de ikke vare medierede igjennem Staten. Hertil kommer, at Pluraliteten af dem, som have levet og endnu leve i de virkelige Stater, i Grunden ikke ere virkelige Statsborgere, fordi de ikke ere sig bevidste som saadanne, fordi deres Stræben, Attraa og hele Synskreds kun sjelden gaaer udenfor deres egne Familie-Anliggender. At dette gjælder om Mange, ja meget Mange, om den allerstørste Deel af Bondestanden i flere Stater, og om en meget betydelig Deel saavel af den høiere og lavere Borgerklasse, som af de saakaldte høiere Klasser, kan kun Den negte, som foregjøgler sig en Verden ganske anderledes end den i Virkeligheden er; men det forstaaer sig, netop deri finde flere saakaldte Videnskabsmænd deres høieste Tilfredsstillelse. De ere mest drevne i og finde størst Glæde i Hjernespind og Luftcasteller. Ovenpaa alt dette kunne de, der virkelig ere sig bevidste som Statsborgere, og paa en eller anden Maade tage Deel i de almindelige og statslige Anliggender, være enten aldeles uægte Medlemmer af Menigheden eller Guds Rige, eller mindre gode end de, som netop ikke tage Deel i hine Anliggender eller ere sig bevidste som Statsborgere*).

*) Vi kunne ikke dølge for os, at saavel denne Lære om „Personlighedens Rige", som den martensenske Verdensbetragtning overhoved, fører til det Resultat: at kun de, der ved Konst, Videnskab o. s. v., have opnaaet en Art høiere Dannelse, tilhøre „Menigheden eller Guds Rige, som saadant", at kun disse ere Personer, og saaledes Medlemmer af Guds Rige. Hvorimod den øvrige Masse bliver at betragte som „upersonlige Individer", som, naar de ikke ere fremragende onde, falde i det Slettes Rubrik. Foruden i dette

Vi see **altsaa:** — og dette er klart nok for Alle som have aandeligt Syn og ville see dermed — at Stat, Konst og Videnskab, selv om de alle gjennemgaaes, som saadanne, ikke føre til Guds Rige. Forf.'s Anskuelse deraf tilhører derfor, som saa meget Andet af det Skjæve eller Falske, som findes i hans Skrift, den forvirrende, speculative Sammen-

"Moralphilosophiens System" vil man i andre martensenske Producter finde ret gode Beviissteder derfor. Saaledes i hans Anmeldelse af Prof. Heibergs "Nye Digte" (see "Fædrelandet" for 1841, Nr. 398, 399 og 400), som maaskee endnu vil være i nogle Læseres Erindring. Her betegner Forf. de Aandelige, Personerne som dem, der "see alle Gjenstande **dobbelt,** see dem paa engang under Evighedens og Timelighedens Gestalt" — dette er den ægte speculative Anskuelse — hvorimod Alle, som kun see Gjenstandene "som et abstract, intetsigende Eet" — herved angives den almindelige Betragtningsmaade — "istedetfor at der skulde sees to i Eet", betegnes som de "Eenøiede, de Aandløse", som hørende til de Slette. Om "de Slette" siges der, at "de ere udelukkede fra Himlen, og kunne dog ikke optages i de Ondes Rige" (Helvede), netop fordi de ere saa slette. Dersom Hr. Martensen i sine Prædikener havde udtalt sin Lære om de Aandelige og Ikkeaandelige, Personerne og Individerne, de Gode og de Slette, tydeligt anvendt paa de Nulevende, saa vilde det sandsynligviis have interesseret Mange. Men dette var maaskee formeget forlangt af den martensenske Ærlighed. Han trænger til en vis Popularitet, og dette var just ikke Veien dertil. Havde det christelige Publicum fattet den dybere liggende Mening: vel forkynder jeg Eder min Viisdom, prædiker for Eder, men i Grunden nytter det ikke, thi de Fleste af Eder ere Aandløse, Eenøiede, Slette, og I kunne ikke engang optages i Helvede, endsige i Guds Rige: saa vilde vist en stor Deel af Hr. Martensens Tilhørere holdt sig borte fra Slotskirken; men saa vilde jo rigtignok Hans Høiærværdigheds Berømmelse have lidt derved.

blanding af de forskjellige Sphærer; af den sande og usande Fuldkommenhed; overhoved af det virkeligt Sande og Gode og det Skinsande og Skingode; af det ægte Menneskelige og det som blot udvortes og tilsyneladende forherliger Menneskelivet.

Havde Forf. anført Stat, Konst og Videnskab som Midler, der kunne tjene til at gjøre Menneskelivet og det menneskelige Samfund i Almindelighed fuldkomnere, naar det ellers har det ægte Grundprincip, da var der Intet derimod at erindre. Men det Forvirrede og Falske ligger deri: at han sætter disse Ting som Gjennemgangspuncter for de enkelte Individer, hvilket de i Almindelighed aldrig have været, og vistnok aldrig ville blive. Han udtrykker dette saaledes i § 79, der giver den foreløbige Udsigt over tredje Afsnit. „Det sædelige Samfundsliv udvikler sig igjennem Familielivet og Folkelivet i Stat, Konst og Videnskab til Kirkelivet(!), hvor det faaer Betydningen af de Helliges Samfund. Enhver af disse objective Livsformer" — altsaa ogsaa Stat, Konst og Videnskab — „kan betragtes som **et Stadium paa Individets Vei (!) til sit Maal**, og som Middel til Virkeliggjørelsen af Individets personlige Fuldkommenhed". At denne Betragtningsmaade er tvungen, unaturlig, forvirret, forvirrende og for største Delen falsk, eftersom den ikke har sin Grund i Virkeligheden — uagtet Forf. selv siger S. XI: „Er der nogen Videnskab, der maa have sin Rod i den levende, nærværende Virkelighed, da er det fremfor alle den practiske Philosophie" —: vil være klart af det Ovenanførte; thi det kan dog ikke være en Videnskabs

Hensigt, eller tilladt for en Videnskabsmand, at fremstille det som almeengyldige, paa hele Samfund og og deres enkelte Medlemmer anvendelige Principer og Sætninger, som kun kan finde Anvendelse paa nogle Faa, eller i al Fald kun en ringe Minoritet, der desuden ingenlunde er sikker. Ingen, undtagen Saadanne, som selv ere taabelig opblæste over deres egen Dannelse og Viden — over deres egen Daarskab —, gjøre en saadan Distinction, en saadan Modsætning, som den ovenfor anførte, mellem dem, der betragte Tingene overeensstemmende med en vis saakaldt philosophisk Anskuelse, og dem, som paa en mere simpel og naturlig Maade betragte dem. Ingen, uden saadanne Daarer, tillade sig at kalde de Første „aandelige, gode" o. s. v.; de Sidste derimod „aandløse, slette", der, naar de ikke ere absolut onde, hverken kunne faae Plads i Himmerige eller Helvede*). Endnu mindre skulde man troe, at Nogen, der endogsaa kun vil give sig Skin af at være en tænkende Verdensbetragter, Theolog o. s. v.,

---

*) Prof. Martensen laver det som oftest saaledes, at de Paastande, de Læresætninger, der ved en sund og uhildet Betragtning i og for sig vise sig som absurde, blive dobbelt absurde, naar de sammenholdes med andre martensenske Lærdomme, som netop staae i Forbindelse dermed. Saaledes bliver da ogsaa hans Lære om Konstens og Videnskabens Vigtighed med Hensyn til Guds Rige, kun endnu mere fjantet, latterlig og absurd-comisk derved: „at Christus meddeler sig selv og Aanden til Enhver som døbes", **uden Hensyn til** om han siden bliver Videnskabsmand etc. Det ere altsaa disse „Christusbærere", hvem „Daaben ikke kan slaae Feil", som siden blive „aandløse, slette" o. s. v, naar de ikke „see alle Gjenstande dobbelt" d. e. speculativt, og kunne hverken komme i Himmerige eller Helvede!

kunde falde paa at sætte de saakaldte Dannelsesmidler, Konst, Videnskab o. s. v., som „Stadier paa Individets Vei **til Guds Rige** eller **Menigheden.**

Af det her Udviklede vil da ogsaa fremgaae hvad jeg allerede ovenfor har bemærket: at der fornemmeligen i dette Afsnit er inddraget altfor meget, som aldeles ikke kan ansees henhørende til en theologisk Moral, hvis Grundlag nærværende Grundrids er bestemt til at være — det synes snarere at give en encyclopædisk Fremstilling af Forfatterens hele Kundskabsforraad — og jeg maa derfor specielt fremhæve Urimeligheden af, at 14 Sider af det sidste Afsnit, som i dets Heelhed kun udgjør 26 Sider, ere indrommede hine uvedkommende Materier, som i det Hoieste kun burde været nævnte i Forbigaaende. Naar hertil foies den Deel af 2det Afsnit, som falder i den samme Rubrik, saa kan man beregne: at omtrent en 4de Deel af dette kortfattede Grundrids indeholder Materier, som maae antages at være en theologisk Moral mere eller mindre uvedkommende, imedens derimod nogle af de aandelige Hovedkræfter og Grundbegreber, der netop udgjore Grundlaget for en theologisk Moral, dens Liv og bevægende Kraft, — saasom Kjærlighedsprincipet, o. s. v. —, aldeles ikke ere fundne værdige til at optages i dette Moralsystem og deri at udvikles. Maaskee vilde de ogsaa have været noget afstikkende imod de andre deri afhandlede Materier.

Allerede denne forelobige Betragtning af Grundridsets Bestanddele i Almindelighed maa i det Mindste have bidraget til at vise, at Prof. Martensen ikke har udført og efterlevet de hoitravende Proclamationer, som findes i hans Fortale og deels indeholde Forjættelser

om, at dette Grundrids ikke alene ikke skal „mangle practiske Impulser", men „have sin Rod i den levende, nærværende Virkelighed"; ikke alene ikke skal „ignorere Christendommen", men „være gjennemtrængt af Christendommens Princip". Vel maa det indrømmes: at Forf. ikke har ignoreret Christendommen, thi han har taget Saameget af den christelige Dogmatik, som han behovede for, idetmindste tilsyneladende, at sye Stumperne sammen, og for at frembringe de grelle speculative Modsætninger, hvilket er nodvendigt for derefter i den speculative Indbildnings-Verden at kunne idetmindste formaliter foretage de absurd-comiske Forsoningsacter. — I denne Henseende har Forf., som sædvanligt, benyttet sig af Dogmerne om Synd og Forsoning, fremsatte ifølge hans allererasseste dogmatiske Principer. — Men at denne hans Moral er „gjennemtrængt af Christendommens Princip", vil vistnok Ingen antage, der selv tilstrækkelig kjender Christendommens Princip, og lever deri. Og hvor skulde vel det System kunne være gjennemtrængt af Christendommens Princip, der er fuldbragt uden at en eneste, selv den mindste, af dets 110 §§er er indrommet det, som af alle dem, der besidde nogen sand og ægte Christendom, maa antages at være Christendommens Grundprincip, hvad enten den betragtes fra Guds eller Menneskets Side, det, som hos Gud er den evige Grund til Christendommen, hos Frelseren, Guds Søn, den evige og guddommelige Grundkraft og Liv, der alene var i Stand til at bringe Verden Frelse, og hos Mennesket den aldeles uundværlige Betingelse for Tilegnelsen af Frelsen, saaat hvor den ikke er tilstede, der er heller ingen Christendom, ingen

sand Frelse og Salighed mulig? Frelseren og hans Apostle ere enige i at ansee **Kjærligheden** som **Lovens Fylde.** Og hvad vil dette sige andet, end at den, som har Kjærligheden, er i Stand til at fyldestgjøre Loven, og han alene; med andre Ord: hos den, som har Kjærligheden, indtræder der et Forsoningsforhold til Loven. Prof. Martensen derimod — idet han i det 1ste Afsnit betragter det Gode som Loven, Villiens indre Forhold til Loven, dens Strid og Forsoning med Loven, — har troet at vide bedre Besked, og afgjort dette paa en anden og nemmere Maade, idet han lader Harmonien komme istand ved den „objective Retfærdighed for Gud", som ved Christi Komme, i og ved hans Person flyder ind i Menneskeheden, det vil da sige, de Christne, nøiere bestemt: de Døbte, som „i Daaben modtage Christus og Aanden heel og udeelt", og i og med dem, Christi objective Retfærdighed, som Individerne ubevidst bære paa. (See „Bapt. og Barnedaab" S. 225—26 og flg., samt Dr. Martensens „christelige Daab" S. 57. 59 flg.). Nu er da alting klappet og klart, Villiens Strid med Loven er forsvunden ved Tilregnelsen af og Troen paa denne objective Retfærdighed, og der er ikke den fjerneste Tanke, endnu mindre Tale om, at **Kjærligheden** behøves til at bringe Villiens Forsoning med Loven i Stand. Man er langt udover det Standpunct; thi — som Forfatteren selv paa samme Sted bemærker (§ 44): — „Moralitetens Standpunct forlades", da Læren om den objective Retfærdighed og Tilregnelsen deraf falder fra Himmelen ned i Systemet; — man vogte sig og har virkelig ogsaa vel vogtet sig for at sige: Tilegnelsen deraf, thi saa kunde man maaskee komme i Trang

for Kjærligheden, om ogsaa kun et lidet Gran deraf, og ikke sporenstregs kunne „forlade Moralitetens Standpunct", i det samme Dieblik Villiens Forsoning med Loven skal indtræde, eller er indtraadt. Man maatte rigtig nok forbauses over, at Forf. i en Moral argumenterer saaledes; thi selv om man ikke strengt vil adskille den blot dogmatiske og den moralske Side af Sagen, og man saaledes i Moralen vilde antyde den dogmatiske, for at vise deres Sammenhæng, saa maatte man dog, som det synes, i Moralen fornemmelig udvikle og fremhæve den moralske Side; thi hvis det ikke skeer her, kan det ikke skee paa noget andet Sted i den theologiske Videnskab. Den som altsaa forsømmer dette, og paa begge Steder, baade i Moral og Dogmatik, holder sig til den dogmatiske Anskuelse og Begrundelse af de christelig-sædelige Livsmomenter, viser derved, at han ikke har nogen sand og rigtig Idee om praktisk Christendom, men at han i høi Grad er vildfarende og bedaaret. Naar altsaa Prof. Mart. blot ad den dogmatiske Vei, ved den allererasseste Anvendelse af Christi objective Retfærdighed, lader Menneskets subjective og syndige **Villie** bringes i Harmonie og forsones med Loven, uden Kjærligheden og uden den deraf udspringende sædelige Bestræbelse fra Menneskets Side — thi netop den sædelige Bestræbelse er Moralitetens Standpunct, som Forf. **„forlader"** — saa maa Forf. uimodsigelig befinde sig i den ovenfor betegnede Tilstand. Men den, som selv er bedaaret, bedaarer og bedrager tillige Andre, om ogsaa imod sin Villie. Man maa saaledes i høi Grad ynkes over og beklage den Deel af nærværende Slægt,

som har faaet slige Lærere og Ledere og med Tillid sluttet sig til dem.

Endnu har jeg, med Hensyn til Grundridsets Princip i Almindelighed, een meget væsentlig Bemærkning at gjore, som slutter sig til det nærmest Foregaaende. Forf. gaaer ud fra og bygger paa den Paastand: „at Moralens philosophiske Typus er den samme, hvorefter den theologiske Moral bør udvikles.“ Da — som nylig bemærket — Kjærligheden ikke alene er en af Hovedkræfterne, Grundprincipperne i Christendommen og den christelige Theologie, men dens Hovedprincip, Livskraft og Kjerne, hvad enten den betragtes theoretisk eller practisk, hvad enten den udvikles som Lære eller Liv*); og da

*) Da man muligviis kunde troe, at det var en utheologisk Opfindelse, at opstille et saadant Grundprincip, og saaledes maaskee ansee det for »nihilistisk Enthusiasme« eller noget Lignende, saa bemærkes: at flere, endogsaa udmærkede Theologer, have opstillet det samme Grundprincip. Saaledes f. Ex. i den nyeste Tid Dr. A. L. G. Krehl, Universitetsprædikant og theologisk Professor i Leipzig. Han har i sin »Neu-testamentliches Handwörterbuch zur Darstellung der christlichen Glaubens- und Sittenlehre« Leipzig 1843, opstillet netop dette Princip som Grundsætningen for hele den christelige Theologie, baade Dogmatik og Moral. I sin Fortale S. XIII. siger han: »Religionens Hovedpunct er Læren om Guds Kjærlighed, dette er, saavel i den gamle som den nye Pagt, det evige Evangelium (her citerer han en Mængde Steder). Derfor kunde Christus sige, at han ikke var kommen for at opløse Loven og Propheterne, men for at opfylde dem, d. e. gjøre den gamle Pagt gjældende efter dens væsentlige Substants, og netop derved forvandle den til en ny. Foreningen af begge Discipliner (Dogmatik og Moral) kunde, synes jeg, lettest grundes paa 1 Joh. 4, 16. »Gud er Kjærlighed, hvo som bliver i Kjærlighed, bliver i Gud og Gud i ham.« Den første Sætning indeholder den

Kjærlighedsprincipet ikke er optaget i, endsige gjort til Grundprincip for hiint moralske Grundrids — saa følger deraf uundgaaeligen: **enten** at Prof. Martensens „philosophiske Typus" og Philosophie overhoved ikke er den ægte Philosophie, **eller** — hvis den er ægte — at „Moralens philosophiske Typus da (**ikke**) er den samme, hvorefter den theologiske Moral bør udvikles", med mindre man ved Udtrykket: „theologisk" og Theologie (Gudvidenskab) skal forstaae noget ganske Forskjelligt fra den Kundskab om Gud, som indeholdes i Christendommen, navnlig saaledes, som den er meddeelt os i Christi Liv og Lære, der fremstilles i Skriften; — thi da er det let at begribe, at den i dette Grundrids saakaldte „theologiske Moral" bygges paa ganske andre Principer end dem, der ligge til Grund for den sande Christendom — At det Sidste uden al Risico kan antages, vil sandsynligviis enhver fornuftig Christen let kunne indsee. Men da det Sidste desuden ikke udelukker det Første, turde det ogsaa ansees for temmelig sikkert: at Forfs. Moral ligesaalidt er ægte philosophisk som theologisk. Sandheden er kun **een**. Der gives paa det religiøs-theologiske Gebeet — og andre vedkomme mig ikke her — kun **een** Udvikling af den religiøs-theologiske, christelige Moral, og

christelige Theologie; den anden den christelige Ethologie (Ethik); den tredie den christelige Soteriologie, eller Læren om Soteria, Frelsen her og hisset, om det evige Liv o. s. v. Det forstaaer sig, denne Forfatter, skjøndt orthodox, er ingen Martensen. Han skraber ikke sammen fra alle Verdens Hjørner forat udpynte sin brogede Fugl, og for saaledes at kunne undgaae at røre ved Religionens inderste Livskraft og Kjærne.

den trænger heller ikke til flere Benævnelser, saasom: „philosophisk" o. s. v. Philosophien med dens Kjære overlader den gjerne de andre Sphærer, om den muligviis med større Held kan etablere sig der. —

Hvad der nu saaledes i Almindelighed er bleven bemærket, vil kun endnu mere bekræftes og fremlyse af de Bemærkninger, jeg i det Følgende anstiller over nogle af Enkelthederne i denne Moral.

B.

Nogle af de meest forvirrede og forvirrende fatalistiske, panthetistiske, irreligiøse og selvforguderiske Lærdomme, som forefindes i dette moralske Grundrids.

I.

Forvirring og Fatalisme i Læren om Villien og Friheden, betragtet deels i og for sig, deels i dens Forhold til Menneskets Væsen overhoved.

Det har megen Vanskelighed at fremstille de Urigtigheder, de Forvexlinger, kort sagt, hele den Confusion, som i denne Lære findes hos Forfatteren. Dog dette bør ikke og skal ikke afskrække os fra at fremhæve det, som forekommer os det Væsentligste og meest Fordærvelige deri.

Først bemærkes da: at Forfs. Bestemmelse af Friheden („Menneskets frie Villie") **deels** er tagen fra et aldeles abstract ideelt Standpunct, **deels** bærer i sig en Spire af pantheistisk Fatalisme.

Dette staaer i den nøieste Forbindelse med Forss. hele Verdensanskuelse, samt de philosophiske eller logiske Bestemmelser, igjennem hvilke han udvikler den.

Sandheden heraf vil fremgaae af det Følgende.

I § 7, hvor Udviklingen af hans „Lære om Menneskets frie Villie" begynder, hedder det: „Alle moralske Begreber finde deres levende Middelpunct i Menneskets frie Villie. Den moralske Grundanskuelse er i ethvert philosophisk System bestemt ved dets Lære om Villiens Frihed". Dette er nu meget rigtigt, men det anføres ogsaa her kun for det Følgendes Skyld; thi nu følger umiddelbart derefter: „Forsaavidt som Friheden betragtes i Begrebets rene Almindelighed (den metaphysiske Bestemmelse af Friheden), maa den tænkes som det af al fremmed Causalitet absolut uafhængige Princip, som ubetinget Selvstændighed, uendelig Selvbestemmelse og Selvvirksomhed". Det er meget muligt at Friheden, tænkt som et blot Abstractum, som Idee — hvis den overhoved kan eller bør tænkes saaledes, abstraheret fra de frie Personligheder — kan tænkes og bestemmes paa denne Maade; men det vilde da kun være for ligesom i Forbigaaende at fremhæve denne abstracte Frihed som Modsætning til den concrete, som netop er den Frihed, der nærmest kommer i Betragtning i en Moral, hvor der handles om frie Væsener, med deres Evner og Anlæg. Hiin absolute Frihed kan i det Høieste kun være anvendelig paa det alfuldkomne Væsen, paa Gud, men dette angives ikke med et eneste Ord, er rimeligviis heller ikke Meningen; thi saavel Overskriften som de først citerede Ord vise, at Talen maa være om den menneskelige Frihed, eller Friheden seet fra det

menneskelige Standpunct, hvilket ogsaa er fuldkomment klart af § 12, hvor Forf. omtaler: „Antinomien mellem den menneskelige Friheds Afhængighed af Gud og dens egen **ubetingede Selvbestemmelse.**“ Dog, dette finder netop sin Forklaring i den ikke blot „moralske og mystiske“ men tillige „**personlige Eenhed** af Gud og Menneske“, som vi siden skulle omtale. At der skulde menes en Frihed, der hverken tilhører Gud eller Mennesker, eller Fornuftvæsener overhoved, gaaer ikke an, thi Frihed gives kun hos et selvbevidst Væsen eller Aand. Forf. har rimeligviis heller ikke ved sin „Metaphysiske“ Frihed meent en af alle selvbevidste Væsener uafhængig Frihed; men hiin antydede Frihed er sandsynligviis den Art Frihed, der skal være fælles for Gud og det med ham identiske Menneske.

Dernæst følger kort efter i § 7: „Begrebet om Frihed er Eet med Begrebet om Aand, Selvbevidsthed, Jeg. Enhver af Aandens Yttringer er en Yttring af Friheden, enhver Selvbevidsthedens Act en Frihedsact“. Her er da atter Confusion. Ingen sundt Tænkende antager denne Eenhed, men kun Saadanne, som have vant sig til at danne sine Begreber om den menneskelige Frihed, om Mennesket og Tilværelsen overhoved, efter eget Behag og allerhøieste Vilkaarlighed, ved at spinde disse Begreber ûd af egen Hjerne, uden at tage Hensyn til Virkeligheden. Friheden er en aandelig Kraft, en mægtig Aandskraft; men den er ikke det Samme, ikke „Eet med Aand, Selvbevidsthed, Jeg“. Til Aand, Selvbevidsthed, Jeg o. s. v. hører Fornuft og Frihed, overhoved alle de Evner, som det selvbevidste Væsen er i Besiddelse af;

men at lade alle disse Evner gaae op i Friheden, gaaer ikke an. Man kan ligesaalidt sige: Mennesket **er** *Frihed*, som man kan sige: Mennesket **er** *Tanke*, skjøndt nogle af de nyere Philosopher have udtrykt sig saaledes; thi Mennesket er *ikke blot Frihed* eller *Tanke*, bestaaer, som værende, ikke blot af *Frihed* eller Tanke, men ogsaa af andre Ting. Derimod kan man sige: Mennesket **er** *Jeg*, og uagtet man ikke pleier at sige: Mennesket **er** *Aand, Selvbevidsthed*, just fordi Mennesket ikke blot er et aandeligt men ogsaa legemligt Væsen, saa kunde man dog *bedre* bruge dette Udtryk end at sige: Mennesket **er** *Frihed*, og i alle Tilfælde maa det kunne siges og bruges virkelig ogsaa naar Talen er om Menneskets aandelige Deel, thi *alt det Aandelige hos Mennesket* udgjør netop dets *Aand*, hvorimod man ikke kan sige: at alt det Aandelige hos ham udgjør eller indbefattes i *Friheden*.

Skal altsaa Friheds- og Aandsbegrebet *falde sammen*, bliver **enten** *Frihedsbegrebet for vidt*, **eller** *Aandsbegrebet for snevert*, og begge blive naturligviis derved forvirrede. Aanden har flere Sider, yttrer sig paa flere Maader end Friheden, Aanden er ikke blot *activ* men ogsaa *passiv*, ikke blot *productiv* men ogsaa *receptiv*, hvilket ikke gjælder om Friheden, som saadan; den er *blot activ*, og i det Øieblik det frie Individ ikke er activt i at vælge, beslutte, afgjøre, forfølge Noget tidligere Valgt o. s. v., yttrer Friheden sig ikke, og dog kan Aanden være virksom. Dette bekræftes endmere ved den uimodsigelige Kjendsgjerning, at *Frihed* og *Aand* ikke altid staae i det Forhold til hinanden, at der skulde være mest Frihed hvor der er mest Aand og omvendt; da det tvert-

imod meget ofte er Tilfældet, at aandrige Mænd ikke ere i Besiddelse af den Frihed, som de, der i Aandrighed og Aandsdannelse staae langt tilbage for dem, idet de Sidstes Frihed er langt mere kraftig og energisk, og staaer derfor, betragtet som Frihed, paa et høiere Trin end de Førstes.

Hvad der gjælder om Frihedens Forhold til Aanden, gjælder ogsaa om dens Forhold til Selvbevidstheden. Frihed og Selvbevidsthed falde ikke sammen; naar altsaa Forf. siger: „Begrebet om Frihed er Eet med Begrebet om Selvbevidsthed, Jeg“, saa er dette ligesaa urigtigt og forvirrende som det Første. Allermeest fremlysende bliver dette naar Friheden tages saaledes som af Forf.; thi naar den bestemmes **enten:** „som det af al fremmed Causalitet absolut uafhængige Princip, som ubetinget Selvstændighed, uendelig Selvbestemmelse og Selvvirksomhed“ eller, ifølge § 9, som „en real Mulighed, der med indre Nødvendighed medfører sin Virkelighed“, **eller** den **frie Villie** bestemmes som den, der „ikke har sin Grændse udenfor sig, og har optaget den (Grændsen) i sig som indre immanent (!) Grændse, som sin egen Fornuftnødvendighed“, m. m. som det vilde være overflødigt at anføre —: saa er det aabenbart, at ingen Dødelig — maaskee med **Undtagelse** af de Speculative, hvis Frihed i visse Retninger ikke synes at kjende nogen Grændse, saaledes at de endogsaa fritage sig selv for at føre det ringeste Beviis for det, som strider imod al Fornuft og Erfaring — er, eller kan være i Besiddelse af denne Frihed. Men da nu **Friheden,** netop saaledes, som den bestemmes af Forfatteren, „er **Eet med Aand,**

Selvbevidsthed og Jeg", saa bliver Consequentsen deraf: at Menneskene, som de gives i denne Tilstand, hverken ere Jeger, eller have Aand og Selvbevidsthed; thi om intet indskrænket Jeg, om ingen indskrænket Aand kunne de ovenanførte Bestemmelser af Frihed gjælde, og altsaa heller ikke om det menneskelige „Jeg", den menneskelige „Aand".*) Vi ville nu ikke opholde os længere herved, men gaae over til at betragte:

Hvorledes Forf. confunderer Friheden i sin Oprindelighed, betragtet som Evne, som sig udviklende Anlæg hos Mennesket, med den i høieste Grad udviklede moralske Frihed, der er Hovedformaalet for Menneskets aandelige Stræben her i Livet, og dog aldrig fuldkomment opnaaes, men allermindst nogensinde realiserer eller viser sig som den „metaphysiske og moralske Nødvendighed" (§ 9).

Af § 14, hvor Forf. critiserer Indifferentismen, sees, hvilken Betydning han tillægger Friheden, betragtet som „Valgfrihed", Evne eller Anlæg, — der ogsaa, forsaavidt den findes hos et psychisk Væsen, kunde kaldes den psychologiske Frihed, — Vilkaaret. Der siges nemlig: „at Vilkaarligheden og Valgfriheden kun har reent dialectisk Betydning, kun har den Bestemmelse, at være det forsvindende Gjennemgangspunct for Frihedens **Characteer**udvikling". Her har Forf., som det synes uafvidende, selv antydet den Vilderede

*) Smlgn. hermed hvad der nedenfor (S. 64 Anm.) bemærkes om Person og Personlighed, hvor Resultatet af Hr. Martensens egen Forklaring af Personlighed bliver den: at kun nogle faa Mennesker, eller i al Fald kun en lille Minoritet af Menneskeheden, ere Personligheder.

han er i; thi Charakteer, i den gode Betydning, er her det selvsamme som den til sand, moralsk Frihed uddannede oprindelige Frihed. Naar vi nu ville undersøge Frihedens Væsen, saa er det ikke denne Frihed vi nærmest have at omtale, men tvertimod Friheden som Evne, den oprindelige Frihed, Friheden betragtet som Valgfrihed; thi alene denne Frihed, eller Friheden betragtet i denne Skikkelse, begrunder Tilregneligheden, alene ved den bliver det muligt at **vælge** enten det Gode eller det Onde, alene hos den kan der tales om Frihedens Misbrug og rette Brug m. m. Alt dette falder bort og bliver uanvendeligt paa den martensenske Frihed, der „med indre Nødvendighed medfører sin Virkelighed o. s. v." (see de ovenfor anførte Definitioner), og deraf følger da ganske naturligt: at Friheden, betragtet som Valgfrihed, „kun" faaer en „forsvindende" Betydning*). Dette er aldeles forkeert. Friheden, betragtet som Valgfrihed, har netop den høieste

*) Sammenligner man § 35 Anm. hermed, vil man finde, at Valgfriheden der tillægges en større Betydning, idet der siges: „Ved Christendommen har Valgfriheden og den subjective Tilregnelse faaet **gjennemgribende** Betydning". Gaaer man nu alene ud fra § 35, kunde man maaskee antage: at Valgfriheden paa det christelige Gebet var „gjennemgribende", men i den forchristelige Tid havde været „forsvindende" (§ 14); men da Begrebet „forsvindende" fremsættes som Noget, der siges at „være Valgfrihedens Bestemmelse" — altsaa ikke blot gjælder for den forchristelige Tid, men ogsaa for den christelige Fortid, Nutid og Fremtid — saa følger deraf, enten: at „forsvindende" og „gjennemgribende" er det Samme, eller dog idet Mindste ikke modsat, eller: at Valgfriheden er paa engang

og en constant Betydning for alle indskrænkede Fornuftvæsener. Den gaaer aldrig af Brug i en ufuldkommen Tilstand. Om vi maaskee i en anden, fuldkommen Tilstand kunne komme saavidt, at vor Frihed ikke existerer under Valgfrihedens Form, eller om det overhoved hører til den høieste Fuldkommenhed, at der hos den ingen Valgfrihed gives — er altid et Spørgsmaal. Men saameget maa dog være klart for Enhver, der ikke lever og bygger i Luften, men paa denne Jord: at vi ikke skrive Moralsystemer for den anden Verden men for den nærværende. Men paa den passer ingenlunde det martensenske Frihedsbegreb. Naar saaledes Prof. Mart. anfører som urigtig den Anskuelse: „at det er muligt for Mennesket i ethvert Dieblik at handle anderledes, end han handler" (S. 15), hvoraf følger, at den ifølge hans System rigtige Anskuelse maa være den: at det for det frie Menneske i ethvert Dieblik er umuligt at handle anderledes end han handler: saa er det let at indsee, at der ikke mere er Tale om Frihed, men en Art Fatalisme eller Naturnodvendighed, der ligemeget strider imod Skriften, Fornuft og Erfaring. Eet er at ville og et Andet er at **kunne** ville. Eet er den moralske Kunnen (at kunne faae sig overtalt til Noget). Et Andet er den metaphysiske og psychologiske Kunnen, der involverer Evnen, Muligheden til at vælge det Ene af to modsatte Ting. Men her ere disse to Arter af Kunnen sammenblandede. In-

---

"forsvindende" og "gjennemgribende", hvilket turde være det meest Overeensstemmende med den speculative Methode, navnlig den martensenske.

gen god moralsk og religiøs Personlighed vil i Grunden det Onde, uagtet ogsaa de Gode undertiden af Svaghed gjøre det; just fordi Muligheden dertil bestandig er tilstede; thi dersom den ikke var det, kunde der ligesaalidt være Tale om Dyd, dydige Beslutninger og Handlinger m. m., som om Synd, Tilregnelse o. s. v. Ingen med sund Tænkning og Erfaring antager denne martensenske Lære, og jeg skulde ikke troe overhoved ret Mange, med Undtagelse af dem, der leve i den speculative Region. Man vil vistnok blive forbauset over slige Lærdomme, og neppe kunne troe, at en offenlig ansat, og ovenikjøbet udskregen og udbasunet theologisk Professor, kan fremføre den og udgive dem for Sandhed, og dog er dette saa. Jeg, for min Deel, bliver nu ikke mere frapperet eller forbauset over Noget, som kommer fra den Kant, thi jeg har lært at indsee, at der neppe kan gives eller tænkes Noget saa urimeligt og himmelstormende absurd, saa forkeert, saa affindigt og saa stridende imod alt Fornuftigt, saavel i Theori som Praxis, at Speculationen jo kan fremføre det og udgive det for Sandhed, og herpaa maa den ovenstaaende moralske Grundsætning: at det frie Menneske **ikke kan** handle anderledes end det i ethvert Øjeblik handler, være det mest slaaende Beviis for Alle, hvad enten de ere Læge eller Lærde.

Naar Forf. forresten af den af ham forkastede Sætning: „at det er muligt for Mennesket i ethvert Dieblik at handle anderledes, end han handler", udleder den Slutning: „saa maa den Dydige i ethvert Dieblik kunne **ville** det Slette og Uværdige, den Lastefulde i ethver Dieblik kunne **ville** det Ædle og Ophøiede" — da viser dette Sted, som saamange andre, at Forf. ikke

formaaer paa en sund og rigtig Maade at udlede en Tanke af en anden, som det synes nærmest af den Grund, at han ikke tager Erfaringen med paa Raad, men bestandig springer den over, før frit og uhindret at kunne etablere sine Luftbygninger. *Først* har nemlig Forf. overseet: at *den største Deel af Menneskeheden ikke er i Besidelse af en fast, uforanderlig Villiesretning*, da denne ikke hører til Menneskets Væren og Væsen i Almindelighed, at derfør alle *disse* Mennesker, ifølge *Motiver* og Omstændigheder, vælge enten dette eller hiint, enten det Gode eller Onde, og endelig, at dette netop skeer ved den frie Villie: Valgfriheden — som Hr. Martensen dog ikke vil indrømme Navnet af fri Villie. — *Dernæst* har han ogsaa overseet: at der gives Mennesker, der leve ligesaa *planmæssigt* og *consequent* i *den onde Retning*, som de Dydige i den gode, og dette ifølge den samme Frihed, Valgfrihed. Her kan man ligesaa lidt som i første Tilfælde beraabe sig paa „Eenheden og Sammenhængen i det *sædelige* Liv" som Beviis for: at Mennesket i ethvert Øieblik *ikke kan* handle anderledes end det handler; thi da vilde man faae 2, 3, ja maaskee flere Menneskenaturer eller Naturnodvendigheder, hvoraf *den første* vilde bestaae i den „indre Nødvendighed" at være vaklende i sin Villie, have ingen fast Villiesretning; *den anden* vilde bestaae i: at være fast og consequent i det Onde; og *den tredie* „indre Nødvendighed" vilde da endelig være fast og consequent i det Gode; hvorhos der dog vil være at bemærke: at det vilde hore med til de to første „indre Nødvendigheders" Væsen, at taale Undtagelser, eftersom Ingen er *enten* fuldkommen god *eller* fuldkommen ond.

Endelig har Forfatteren, som det synes nærmest forledt dertil ved sin Naturnodvendigheds Lære, overseet: at ikke alle menneskelige Handlinger ere at at ansee som Udforelsen eller Afpræget af **den** Villiesretning, der er fremherskende hos et Individ; med andre Ord: at Menneskene ikke altid, strængt taget, gjøre hvad de **ville.** Dette gjælder uavnlig alle dem, hos hvilke den gode Stræben er fremherskende, men som dog endnu ere svage og ufuldkomne Mennesker. Hvilket dog vel gjælder om de Fleste, naar de ikke betragtes i et martensensk-speculativt Mikroskop. Heraf fremlyser, hvor vilkaarligt det er, naar Forf. ved den frie Villie kun forstaaer den gode, dydige Villie, og ikke vil tillade, at nogen anden Villie kaldes fri Villie, og saa paa den anden Side uden videre overforer denne Villie paa Handlingernes Gebet, idet han nu lader alle Handlinger være Afpræg af denne Villie; thi han siger: „at hvis den Dydige og den Lastefulde kunde ville Andet, end det respective „Ædle og Ophoiede, Slette og Uværdige", som de udfore, som de vise i deres Liv: „da viste Individets Handlinger sig kun som en tilfældig Række af discrete og atomistiske Puncter, der mangle Continuitetens forbindende Traad". Store, philosophiske Ord!

Vi vide ikke saa noie hvorledes det har sig med den martensenske Villie og dens Forhold til hans Handlen, og tør ikke fordriste os til at sammenligne vor Dyd og vor Villie med hans, uagtet vi kunde have stor Lyst dertil, men det kunne vi forsikkre: at saaledes som vi nylig have angivet, gaaer det ofte med vor Dyd, med vor Villies Forhold til vor Handlen; idet vi enten, af Svaghed, gjore det, som vi i Grunden ikke ville, eller lade

være at gjøre det som vi i Grunden ville gjøre. Det gaaer os endnu, som det for 1800 Aar siden gik Apostelen Paulus, der Rom. 7 udviklede denne Lære med megen Kraft og Energi og udtrykkelig siger, V. 15.: „det som jeg **vil**, gjør jeg ikke, men hvad jeg **hader**, det gjør jeg", og V. 19. „thi det Gode, som jeg vil, det gjør jeg ikke, men det Onde, som jeg ikke vil, det gjør jeg". Vi skyde os ydmyge ind under Apostelens Bekjendelse, og henvise enhver Christen dertil, da vi ikke antage: at de kunne betænke sig paa at tillægge denne Autoritet ligesaa megen Vægt, som den speculative Professors, saameget mere, som deres egen Bevidsthed vil vidne med Apostelen. — Af denne Lære, som beroer paa den almindelige Bevidsthed, tusinde Gange gjentagen Erfaring og selv de bedste Menneskers Vidnesbyrd, følger den først omtalte Sætning: „at det er **muligt**, selv for et dydigt Menneske, at handle anderledes end det handler; thi ellers var der ingen Tilregnelighed, ingen Bebreidelse, ingen Anger, og paa den anden Side ingen Dyd mulig. Men er det muligt for Mennesket at handle anderledes end det handler, — hvilket netop bevises ved de enkelte Handlinger, der hos den Dydige staae i Modsætning til hans Handlemaade i Almindelighed — saa er det ogsaa muligt, i det mindste for et Øieblik, eller saalænge som det er nødvendigt til at udføre Handlingen, at ville anderledes; med mindre man antager, at man, selv ikke et Øieblik, vil det, som man gjør, hvilket er absurd, selv om det forresten strider imod den egentlige, mere constante Villiesretning hos det dydige Individ. Ingen Handling kan foregaae, undtagen den fremgaaer af en, om end nok saa svag

eller vaklende og kortvarig, Villiesbeslutning eller Approbation. — Men desuagtet kan Apostelen sige: „men det Onde, som jeg ikke vil, gjør jeg“, thi det Onde, som han i et enkelt Øieblik gjorde, var ikke fremgaaet af den hos ham fremherskende Villiesretning, som var til det Gode. Lige det Modsatte gjælder om den, hvis Villie er rettet paa det Onde, og som alt har vundet overveiende Styrke i denne Retning. Men da Dr. Martensen ikke synes at antage Frihed, fri Villie, undtagen der, hvor Villien viser sig i at ville det Gode, og „er **identisk dermed**“, saa følger deraf: at jo mere ond Een er: desto mindre Frihed har han, og at det absolut onde Væsen Djævelen ingen fri Villie, ingen Frihed har. Men saa er han ond i følge Naturnodvendighed, og er ikke „falden“, som Skriften siger. Om nu Gud skal tænkes at have nedlagt i det onde Væsen denne onde, for al Frihed blottede Naturnødvendighed, eller det onde Væsen fra Begyndelsen har den af sig selv — vide vi ikke. Men denne Theorie fører i alle Tilfælde til **Dualisme,** hvor to hinanden modsatte Væsener, det Gode, absolut frie, hos hvilket Friheden er = den høieste Naturnødvendighed, og det Onde, absolut ufrie, hos hvilket det onde ligeledes er at betragte som Naturnodvendighed —: i al Evighed staae ligeoverfor hinanden. Men hvor kan saa nogensinde Alt blive underkastet Gud, som Paulus siger (1 Cor. 15)? Disse og flere lignende Conseqventser følge af hiin forvirrede Friheds-Anskuelse. Forvirringen bestaaer nærmest deri: at Forf. forvexler Frihedens eller den frie Villies Grundbestemmelse, Værens-Bestemmelse med dens Beskaffenheds- eller Qvalitets-Be-

stemmelse; dens Substantiv-Begreb med dens Adjectiv-Begreb; Begrebet Frihed, fri Villie i Almindelighed, uden Hensyn til hvilken Retning den har taget, om den er bleven misbrugt eller ikke, med god Villie, med den Skikkelse af den frie Villie, der er bleven uddannet og styrket i den gode Retning. Deraf kommer det, at han opstiller og betragter Friheden enten som abstract Idee, eller som fuldkommen moralsk Frihed, som den eneste Frihed, men anseer ikke Valgfriheden for nogen virkelig Frihed. Enhver Moralist, enhver Moralphilosoph, der skriver Moral eller Moralphilosophie for Mennesker, maa gaae ud fra Friheden i dens Oprindelighed, som Evne, som Valgfrihed, saaledes som den er givet det frie og fornuftige Væsen, som kaldes Menneske, og dernæst bør man vise, hvorledes denne Frihed kun bruges i den ene eller anden Retning, vel eller ilde, hvorledes den kan forædles eller fornedres, men aldrig tilintetgjøres*). Her bør man

*) Det er maaskee ikke overflødigt at bemærke — hvilket dog en Deel Læsere alt vil have forstaaet eller vide i Forveien — at den oprindelige Frihed, Friheden som Evne, eller som de Speculative kalde det, „den væsentlige Frihed", ikke, hos dem, er Valgfriheden eller Evne til den; men dermed menes: Frøkornet, Spiren til hiin ovenfor omtalte Frihed, hvor Mennesket ikke skal kunne ville andet end det Ædle og Ophøiede o. s. v., (see ovenfor). Naar da nu Mennesket saaledes fra Begyndelsen af, egentlig rettere fra Daaben af, er i Besiddelse af Spiren til hiin eminente Frihed, — hvoraf følger, at kun de døbte Christne faae denne Spire, og denne Frihed, som udvikler sig deraf — og da denne Spire udvikler sig med Naturnødvendighed, saa maa man fristes til at spørge: hvor kan der hos Ikke-døbte være

naturligviis sætte den moralske Frihed som den oprindelige Friheds **Formaal**, som den ædleste Skikkelse den menneskelige Frihed kan naae, og altsaa bør stræbe efter; men man bør ikke, som Martensen, gaae ud fra den moralske Frihed, og betragte den som den eneste virkelige, i sin „væsentlige“ Skikkelse Mennesket medfødte Frihed, thi dette forvirrer aldeles Begrebet om den menneskelige Frihed overhoved. Endnu mindre tør man fremstille Friheden som Naturnodvendighed, thi saa er den ikke mere Frihed.

Vi kunne beqvemt oplyse med et Exempel, hvor aldeles forkeert det er at opfatte Friheden saaledes. Lader os tage Mennesket. Barnet, med alle dets menneskelige Evner, og overhoved de Mennesker, som ikke

---

Tale om denne Frihed, og hvad har denne Frihed, og den for den eiendommelige Udvikling, med de øvrige Menneskers Valgfrihed at gjøre? den tilsteder dog i Grunden ingen Valgfrihed. Hr. Martensen synes derfor at omtale Valgfriheden mere af en Slags Føielighed, og fordi den før hans Tid har spilt en saa vigtig Rolle, end af den Grund, at den egentlig hører hjemme i hans Naturnødvendigheds-System. Men Hr. Martensen har dog troet, at det vilde være sikkrest at omtale den som et „forsvindende Gjennemgangspunct“. Det gaaer Hr. Martensen her og i flere Læresætninger — hvor han mener: at han dog, til visse Tider og paa visse Steder, som Professor og Hofprædikant, maa holde lidt paa det Gamle — som det gaaer ham i Forsoningslæren. Fra Cathedret, i Dogmatiken, i Systemet skeer Forsoningen derved: at Gud er bleven Kjød, er bleven Menneske, thi ved dette Factum skal Væsensenheden af Gud og Menneske være virkeliggjort. I Slotskirken derimod, navnlig paa Langfredag, henføres Forsoningen, ifølge Kirkens Lære, til Christi Lidelser og Død. Her have vi et skjønt Exempel paa Hr. Martensens ophøiede Frihed, christelige Oprigtighed og Sandhedskjærlighed!

ere videre uddannede, enten i den ene eller den anden Retning, og saaledes i Hovedsagen ere at betragte som Naturmennesker, svare til den oprindelige, psychologiske Frihed; det onde Menneske svarer til den misbrugte Frihed; det gode til den moralske. Dette Exempel er saameget desto mere passende, da det netop især er Friheden og dens Brug, som her frembringer Modsætningen mellem de forskjellige Slags Mennesker. Ligesom nu Ingen kan paastaae: at Mennesket i den første og anden Skikkelse ikke er Menneske, saa at kun den 3die Klasse er berettiget til at kaldes Mennesker, eftersom de netop alle ere Mennesker, den første Klasse: Mennesker simpelhen; den anden: fornedrede eller fordærvede Mennesker, men dog Mennesker, og den tredie: forædlede Mennesker —; saaledes gaaer det heller ikke an, at lære: at kun den moralske Frihed er Frihed, men hverken den oprindelige eller den misbrugte Frihed. Det gamle Ordsprog siger: abusus non tollit usum d. e. Misbrugen ophæver ikke Brugen af en Ting; men unægtelig er man endnu mere berettiget til at sige: **Misbrugen ophæver ikke Tingen selv, dens Existents, Natur og Væsen.**

Men ligesom denne Behandlingsmaade af Friheden er aldeles uberettiget og confus, saaledes er den også yderst forvirrende og aldeles uanvendelig i Praxis. Hensigten med alle Udviklinger af Friheden, den frie Villie, maa dog være den: først at give Menneskene klart Begreb om den oprindelige Frihed, saaledes som den besiddes af Mennesker, og dernæst: at lede og uddanne denne Frihed til dens ædlere Skikkelse, som er dens Formaal. Men, dette kan ikke skee,

naar man ligesom springer den første Skikkelse af Frihed over, negligerer den, og agter den ikke engang for Frihed. Man tager Jordbeboeren, som lever i Jordens Atmosphære, og slænger ham i et Nu op i den rene Æther, rettere sagt: man lader som man gjør det, gjør Miner og Anstrængelser dertil; thi Mennesket bliver dog paa Jorden, saalænge han lever i denne Tilstand, og kunde han end komme op i Ætheren, mon han saa ikke døde? Saaledes, paa sin Maade, vil det gaae med Friheden. Ved strax i et Nu, og strax fra Begyndelsen af, at sætte sig paa den moralske Friheds ophøiede Standpunct, arbeider man sig aldrig op til den, og kommer saaledes aldrig til at naae den, undtagen i sin egen Indbildning, og nu gjør man den med det Samme, i denne forkeerte speculative Indbildningskraft, der bygger og optnarner uden mindste Hensyn til Erfaring og Virkelighed — til en Naturnødvendighed, til Noget, „der med indre Nødvendighed medfører sin Virkelighed", til „et af al fremmed Causalitet absolut uafhængigt Princip", til „ubetinget Selvstændighed, uendelig Selvbestemmelse" o. s. v., om hvilken en Philosoph, der synes at have tænkt som en Jordbeboer, som et Menneske, siger: „Der kan endog være Spørgsmaal om, hvorvidt denne Frihed er nogen mulig Erfarings Gjenstand, eller efter empiriske Grundsætninger rigtig kan behandles o. s. v." *). Saameget er i alle Tilfælde vist, at en saadan Frihed gives ikke blandt indskrænkede Fornuftvæsener, følgelig ikke blandt Mennesker, men er at ansee som noget Abstract, eller

*) Om den menneskelige Natur i Almindelighed, især dens aandelige Sider, af Dr. N. Treschow ꝛc. Kjøbenh. 1812.

Friheden i dens Abstraction, men vi betvivle meget, at *Friheden*, med dens Eiendommeligheder, *gives* som en *Abstraction*. Men gives den ikke saaledes, vil det kun lidet nytte at fremstille den paa *denne* Maade, og ovenikjøbet at sætte denne *saakaldte* Frihed som den *eneste virkelige* Frihed, og følgelig ikke engang sætte den som Menneskets *fjerne Formaal*, men som dets *immanente, normale* Frihed. - Denne Frihedstheori er derfor, med eet Ord: *deels usand, deels* i høi Grad *upraktisk* og uanvendelig paa Mennesker, for hos dem at uddanne deres *oprindelige Frihed* til den *moralske Frihed*, som er den *menneskelige Friheds* **forædlede Skikkelse** og **høieste Maal.**

Vel troe vi, at ovenstaaende Oplysninger om dette Punct ville være tilstrækkelige til, at Læseren kan sætte sig ind i den martensenske Frihed, eller dog danne sig et Begreb om den; og vi kunde saaledes, i dette Stykke, lade det beroe herved. Men vi ville endnu, ved nogle Bemærkninger, forsøge paa at vise den dybere Grund til denne Forvirring hos Forf., hvilket bedst skeer ved at vise, hvorledes han tænker sig *Menneskets Væsen* fra først af. Dette har vel sine Vanskeligheder, da han hverken har forudskikket nogen oplysende anthropologiske Bemærkninger, eller overhoved i Systemet fremhævet denne Side, da han synes at forudsætte den. Den maa saaledes udledes af de enkelte derhenhørende Yttringer og Sætninger, som hist og her forekomme i hans Moralsystem, i den øvrige Udvikling.

En af Hovednøglerne til den *speculative Theorie* om Friheden er Læren om *Menneskets* oprindelige *Væsen*, der, som saadant, skal være Eet med

Guds Væsen (see Mere derom nedenfor i Bemærkningerne til § 49—50); men dernæst er det ogsaa den speculative Distinction: „Væsentlig“ og „Virkelig“. I og ved denne Distinction har Speculationen — navnlig den speculative Generalsuperintendent Hegel, som nu synes at udgjøre de senere, mere eller mindre slaviske, aandelig udmarvede, speculative Eftersnakkeres aandelige Substants — født den Viisdom til Verden: at, i en vis Sphære af Tilværelsen, Intet kan vorde **virkeligt,** med mindre der alt i Forveiene xisterede en **væsentlig** Udgave deraf. Dette skal navnlig gjælde paa det aandelige Gebet. Deraf kommer det, at man taler om og antager en „væsentlig Villie“ der, hvor den virkelige Villie ikke findes, hos Barnet, som paa samme Sted betegnes som „villieløst“*); at den, som endnu ingen virkelig Retfærdighed har, tillægges en væsentlig Retfærdighed o. s. v. Dette er naturligviis en fuldstændig Absurditet, da Retfærdigheden, som Noget blot Aandeligt, forat kunne findes i nogensomhelst Skikkelse hos et Individ, forudsætter en, til en vis Grad, udviklet Selvbevidsthed og Erkjendelse af sin egen Tilstand m. m. Ja, Hr. Martensen gaaer endelig saavidt i denne taabelige, alt forvirrende Distinction, at han i Moralphilosophiens 29de § Anm. 1. har opstillet, som en Art af Menneskets Viden, „hans **væsentlige Viden**“! Denne væsentlige Viden sættes i Modsætning til „Menneskets subjective Viden“. Der er altsaa ogsaa en væsentlig Viden! en Viden, der hører til Menneskets Væsen fra først af! og denne væ-

*) See: „Om Baptister og Barnedaab“, S. 226, 234. ꝛc., cfr. „Mart. Christl. Daab“ S. 78, og hans Moralphilosophiens System, S. 33, (væsentlig Viden).

sentlige Viden sættes endogsaa som den sande Viden, thi der siges: at „Samvittigheden kun er ufeilbar, hvor Menneskets subjective Viden om det Gode er Eet med hans væsentlige Viden“. Vi kunne da begribe, at dette maa være Tilfældet hos Dr. theol. Martensen. Vi kunne naturligviis ogsaa begribe, at siden en væsentlig Viden existerer, saa maa vel ogsaa en væsentlig Villie, en væsentlig Retfærdighed o. s. v. kunne existere; thi alle disse væsentlige Udgaver staae vel sagtens i et meget noie Forhold til hinanden, og kunne sikkerlig ikke undvære hinanden. Hoistærede Hr. Martensen! vilde De ikke — eftersom Deres dybe Kundskab og hoie Dannelse omfatter saamange Arter af Viden, som jeg og andre mindre Oplyste tildeels ikke kjende, — vilde De ikke, siger jeg, have den Godhed at meddele mig, hvori den væsentlige Viden bestaaer, og hvorpaa man skal kjende den, hvilket jeg indseer maa være nodvendigt, for at kunne see og bedomme, om den „subjective Viden“ stemmer overeens med den, „er Eet med den“, da man i modsat Fald let kan blive bedragen, ved at bilde sig ind, at den subjective Viden er bleven Eet med den væsentlige Viden, uden at det i Virkeligheden er Tilfældet, hvis man ikke rigtig kjender den sidste. De kan selv indsee, Hr. Professor, hvor vigtigt det er for mig at faae Besked herom, og jeg haaber derfor, at De vil opfylde min Begjæring, og belære min Vankundighed. Jeg skal være lutter Øre.

Altsaa, ligesom Mennesket har en „væsentlig“ og „virkelig“, en „væsentlig“ og „subjectiv“ Viden og saa naturligviis en Viden, som bestaaer i Eenheden, „Identiteten“ af de to sidstnævnte — Navnet paa

denne Viden kjende vi ikke, da Hr. Martensen ikke har meddeelt os det — saaledes er der naturligviis ogsaa en „væsentlig og en virkelig" Villie, en „væsentlig" og en „naturlig Villie", eller, en „væsentlig" og en „subjectiv Villie" — hvilket naturligviis er lutter Modsætninger, der fordømme og forkjættre hinanden, thi „den væsentlige Frihed (frie Villie), udtaler Fordømmelsen over den subjective Villies hele naturlige og empiriske Forfatning (§ 37)" — og endelig Eenheden af Begge, nemlig: den **„frie Villie"**. Foreningen skeer, som bekjendt, ved Mediationen, denne tjenstvillige Aand. Det er virkelig Synd, hvorledes Johannes Climacus, med en heel Hob ligesindede Forfattere, behandle den stakkels Mediation, de puffe og støde den, og lade den aldrig i Ro.

Men, uagtet denne Mediationens og den medierende Professors store Fortjeneste, møder der dog, ved denne geniale Inddeling af de menneskelige Evner, navnlig af Villien, en slem Omstændighed. Forsaavidt der tales om Villiens „naturlige" Beskaffenhed, betegnes Villien som ond; thi § 36 siges der: „at den subjective Villie, forud for ethvert frit Valg, eller **af Naturen**, er ond". Da „Villie" i og for sig, uden Prædicat, ikke er ond, eller betegnes saaledes af Hr. M., saa maa det Onde ligge i Prædicatet „subjectiv". Dette Subjective maa igjen have Natur, og denne Natur maa da være ond, siden „den subjective Villie, forud for ethvert frit Valg, eller af Naturen er ond". Da nu saaledes den subjective Villie, med dens Natur, forudsætter Menneskets subjective Natur, ja er = den subjective Natur, det subjective, naturlige Menneske selv, „just fordi Meneskets **er** Villie (§ 37)" —

saa følger deraf, at det subjective Menneske, eller Mennesket, forsaavidt som det er Subject, **af Naturen er ondt.** Men paa den anden Side haves nu den væsentlige Villie, der overalt er god, thi blandt flere Steder siges der § 9 Anm.: „Forsaavidt som Menneskene betragtes efter deres væsentlige Villie, maa man altsaa sige, at alle Mennesker have Villien til det Gode, det Fornuftige". Heraf fremgaaer da det sjeldne Resultat: Mennesket er **af Naturen ondt,** men **ifølge Væsenet godt,** med andre Ord: Menneskets Natur er ond, men dets Væsen godt, hvoraf endelig følger: at Menneskets Natur maa være ganske modsat dets Væsen. Hvad berettiger Forfatteren til at bruge Natur og Væsen som to hinanden modsatte Begreber, tvertimod den classiske og simple Brug, der igjennem Aarhundreder er bleven gjort af disse to Ord, og de dermed forbundne Begreber? Natur er overalt, baade i ældre og nyere Tider, brugt baade i høiere og lavere, baade i aandelig og legemlig Betydning, ja det bruges endogsaa, som bekjendt i Skriften (2 Pet. 1, 4), om „den guddommelige Natur". Hvad berettiger altsaa Hr. M. til at bruge det i ond Betydning, naar Talen er om Mennesket, og modsætte det Naturlige og Væsentlige hos Mennesket hinanden? Dette er naturligviis ligesaavel begrundet, som at bruge „det Subjective", som en stadig Betegnelse af det Onde hos Mennesket, med andre Ord, lære, at det Subjective, som saadant, er ondt. Heraf kan man see, at Hr. M. er en af disse ynkværdige Skabninger, som intet subjectivt Livs Indhold have, men blot friste Livet ved det Objective. Disse staae endnu saa uendelig lavt i

det Aandelige, eller maaskee saalangt under det, at de ikke have den ringeste Anelse om, at Menneskets aandelige Værd og Kraft netop retter sig efter, bestaaer i hans aandelige Subjectivitet*).

*) Som Modsætning til dette Løgnens, Aandløshedens og den aandelige Elendigheds Feltraab: at det Onde hos Mennesket ligger i Subjectiviteten, henvise vi Læseren til, „afsluttende uvidenskabelig Efterskrift, til de philosophiske Smuler rc.“, af Johannes Climacus, udgiven af S. Kierkegaard, Kjøbenh. 1846. I anden Deel, andet Afsnit, som afhandler „det subjective Problem“, har Forf. ved en dyb, energisk og fleersidig Betragtning, udviklet Læren om Subjectiviteten og dens Sandhed, ligeoverfor de bedrageriske Objectivitets=Systemer. Overskriften og Indholds=Antydningen af 1ste Cap. er: „Det at blive subjectiv. Hvad Ethiken maatte domme, hvis det, at blive Subject, ikke var den høieste Opgave, der er sat ethvert Menneske o. s. v.“, 2det Capitel: „Den subjective Sandhed, Inderligheden, Sandheden er Subjectiviteten o. s. v.“ Han kalder den af de kirkelige almindeligst antagne Objectivitetstheorie, „Fortabelsens Illusion“, og „Svigefuldhedens Udflugt“ (S. 92). Han lærer: „at Christendommen protesterer mod al Objectivitet“, thi „den vil jo skjænke den Enkelte en evig Salighed, et Gode, der ikke uddeles i større Partier“, — thi Forf. mener ikke, at Saligheden tildeles paa Grund af, at En tilhorer et objectivt, saakaldet christent Samfund, og antager en saakaldt objectiv Christendom, som det troer at have i Besiddelse. — „Det Christendommen spørger om, **er Subjectiviteten, forst i denne er Christendommens Sandhed**, hvis den overhoved er, objectivt er den slet ikke. Om den kun er i et eneste Subject, faa er den kun i ham, og der er større christelig Glæde i Himmelen over denne Ene, end over Verdenshistorien og Systemet“ (S. 93). „Det bliver den beundrede Viisdom, at det er Subjectets Opgave, at afføre sig sin Subjectivitet mere og mere, og blive mere objectiv“, denne Viisdom forstaaer da følgelig ved Subjectiviteten, „det Tilfældige, Kantede, Selviske, Sære o. s. v.“ .... „Videnskaben vil lære, at Veien er at blive objectiv, medens Christendommen lærer, at Veien

Fremdeles siges denne væsentlige Villie, og overhoved det Væsentlige hos Mennesket, at beroe paa og bære i sig en „indre metaphysisk og moralsk Nodvendighed“ (§ 9), der i den Grad gjor sig gjældende, at „den menneskelige Villie **maa realisere Guds Villie**“ (§ 12), og strax nedenfor siges der: „idet Mennesket gjor **Guds Villie**, udforer han tillige **sin egen væsentlige Villie**“. Guds Villie og Menneskets væsentlige Villie **ere altsaa Eet** og det Samme. Da nu saaledes denne Villie realiserer sig med en indre Nodvendighed, eftersom Guds Villie er dens immanente Væsen og Princip, og da „Synden er kun forsaavidt den **villes**, og er slet ikke udenfor Villien“ (§ 37), — og det naturligviis kun for de samme Personer, som ville den; saaat den Synd, som Een vil, ikke kan blive Synd for en anden Person, med mindre han ogsaa vil den. — Hvad bliver der

---

er at blive subjectiv, det er i Sandhed at blive Subject“ .... „Fromheden ligger jo dog netop i Subjectiviteten, objectivt bliver man ikke from“ o. s. v. S. 93—94. — Det er mærkværdigt nok, at ikke een af Brødrene Helweg, eller een af deres Nærmeste, har advaret det christelige Publicum om denne farlige Kjætter, der, mere end nogen anden Dansk, har angrebet den kirkelige Christendoms Objectivitet; at de ikke, for Sikkerhedens Skyld have skildret ham som „nihilistisk Enthusiast“, eller ved andre saadanne passende Udtryk, som et saadant orthodox Kirkegeni formaaer at producere. Maaskee have de meent, at Forf., ved en Artikel i „dansk Kirketidende“ Nr. 29, underskreven af en „P. W. Christensen, Cand. theol.“, tilstrækkelig er bleven gjendrevet og irettesat, eftersom denne Artikel, der taler om „Videnskabelighed“ ꝛc., indeholder saameget af videnskabeligt Snaus, aandelig Jammer og Elendighed, som 7 Spalter af „dansk Kirketidende“ kunne rumme. O ja — det er ikke usandsynligt.

saa af **Arvesynden?** Hvorledes kan den forenes hermed? Denne Lære om Væsenet og den væsentlige Villie er dog i Grunden den mest radicale Opposition imod Kirkens Lære om Arvesynden, saa radikal, at, saavidt vi vide, ingen Rationalist er gaaet nær saavidt deri, som denne indbildt orthodoxe Speculant. Der kunne dog vel neppe gives stærkere Modsætninger, end de to Sætninger, at Mennesket fødes med Synd og Brøde, altsaa som **syndigt Væsen,** og: at Mennesket i **sit Væsen er Eet med Gud,** og dette Væsens („dets væsentlige") Villie Eet med Guds Villie*).

*) Det er ret interessant for dem, der kjende lidt nøiere end Folk i Almindelighed til Hr. Martens. Anskuelser, at lægge Mærke til: hvor omhyggelig han i sin practiske Prædiker-Virksomhed søger at dække denne, ligesaa ukirkelige som uchristelige, al Religion og Tro, i deres inderste Kjerne og Rod, undergravende Lære: om Menneskets Væsens-Eenhed med Gud, og hvorledes han, ved Siden af denne Lære, beholder saadanne christelige Læresætninger, som i Grunden ere uforenelige dermed. Saaledes fremhævede han, ganske rigtigt, paa Store Bededag d. A., i Anledning af Dagens Text, Omvendelsens Nødvendighed, imedens han vel tillige fremhævede den anden Side, „vi ere Guds Slægt" (Ap. Gj. 17, 28. 29.), men dog, som det syntes, med en vis Betænkelighed, idet han gjorde opmærksom paa, at just den Side blev stærkt urgeret af Nogle, hvorved han aabenbart antydede Nutidens vantroe Menneskeforgudere. Sagen er imidlertid denne: a) at denne Lære: Eenheden af Guds og Menneskets Væsen, er Grundtanken i den martensenske Theologie, saa at den staaer og falder dermed, og b) at hvor man antager denne Eenhed, som ifølge Hr. Ms. Lære kommer i Stand ved Daaben, hvorved Christus meddeles, der kan der ikke være Tale om Omvendelse, med mindre den „**hele og udeelte Christus**", som er i den Døbte, **trænger til Omvendelse.** Mennesket er gjenfødt, ved Daaben, og meget mere, men hvor kan den Gjenfødte omvendes, da

Dog, Prof. Martensen synes, alt for længe siden, at have hørt op med at tænke, og foretrukket at følge en toilesløs Speculations Phantasier og Hjernespind, som i rigelig Mængde frembringe Absurditeter og indvortes uforenelige Modsigelser. Saaledes har han da ogsaa, trods Læren om Menneskets væsentlige Eenhed, eller Væsens-Eenhed med Gud, lært: „at den subjective Villie, forud for ethvert frit Valg, af Naturen er ond, da nu ogsaa den subjective Villie, navnlig, naar Talen er om denne Villie i dens „Natur, forud for ethvert frit Valg, maa føres tilbage til Begyndelsen af Menneskets Existents, eller til hans Fødsel, saa bliver Resultatet heraf dette: at Mennesket oprindelig har **to Villier**, hvoraf den ene er ond, den anden god. Eller — ifølge Hs. Ms. Terminologie — en væsenlig Villie, der er god, og en subjectiv, der af Naturen er ond. Begge ere ifølge en indre Nødvendighed. Vi have ovenfor beviist dette, med Hensyn til Væsenet og den væsentlige Villie; men at ogsaa det Onde hos Mennesket er en indre Naturnødvendighed, sees af § 11, hvor Hr. M. taler om „Frihedens Seier, saavel over den ydre som den indre Naturnødvendighed". Denne, Frihedens Naturnødvendighed modsatte Naturnødvendighed, maa være i den onde subjective Villie, i den onde Retning, og der ere saaledes hos Mennesket **to indre Naturnødvendigheder**,

Gjenfødelsen netop forudsætter Omvendelse? Hr. M. opfordrer altsaa Saadanne (de Døbte) til Omvendelse, hos hvilke Omvendelse, ifølge hans egen Daabslære, ikke kan eller bør kunne finde Sted. (See iøvrigt „Bapt. og Barnedaab", S. 222 flg.)

en god og en ond, altsaa hinanden diametraliter modsatte — eller maaskee rigtigere udtrykt paa Martensensk —: en god Væsensnodvendighed og en ond Naturnødvendighed. Dog, med den onde Naturnodvendighed er det ikke slet saa farligt, som man skulde troe, thi overlader man den til Hr. Martensens konstfærdige Behandling efter hans egen speculativ-theologiske Cuurmethode, saa kan man ogsaa med den komme til et udmærket Resultat. Dette antydes i § 45, hvor der siges: „I det nye Menneske er den subjective Villie forsonet med den væsentlige. Det Gode er bleven Villiens Natur*), Villiens Forhold til det

---

*) Ved at see hen til § 44 synes den Naturforvandling, hvorved Mennesket bliver nyt, og „det Gode bliver Villiens Natur", at forgaae ved „Troen paa Christus, som Menneskeslægtens objective Retfærdighed hos Gud". Det er nu, i og for sig, en grumme nem Methode, af lade de enkelte Subjecters Natur forandres derved: at de troe paa Realiteten af Noget Objectivt, som existerer udenfor dem. Dog synes Hr. Martensen bagefter at have indseet, at selv denne Methode kunde have sine Vanskeligheder, da muligviis ikke Alle ere i Stand til at troe dette. Han har derfor 2 Aar senere (1843), i sit bekjendte Skrift: „Den christelige Daab ꝛc.", henflyttet denne Naturforvandlingsproces til Barnedaaben. Forf. siger nemlig i dette sjeldne Product af theologisk Vanvid: „at den Modsætning mellem det gamle og nye Menneske, der kommmer frem ved Daaben, ikke er en blot moralsk Modsætning, ikke Modsætningen mellem to bestemte Udviklingstrin af den sædelige Frihed, men Modsætningen mellem **to Naturer** o. s. v." (S. 30). Og paa S. 31, siger han: „Der er altsaa ved Daaben ikke nærmest Spørgsmaal om Personen, men om **Naturen**"; og — „det er ikke enkelte syndige Handlinger af Mennesket, der skulle udslettes ved Daaben, men det er **Muligheden til** alle syndige Handlinger (!) ꝛc." Her er altsaa Natur-

Gode er ikke blot et indre Afhængighedsforhold, men et Identitetsforhold" — nemlig: det Gode er bleven = Villien, Villien = det Gode — „Nødvendigheden, Pligten er forsonet med Friheden ꝛc." Ja, Du store Mirakelmager! dette er ganske naturligt, da jo dog „Friheden er en indre Nødvendighed," ja, er „Eet med den guddommelige Naturnodvendighed eller Naade"; og da

forvandlingen henlagt til Begyndelsen af Livet, til den spæde Alder, hvor der endnu ikke kan være Tale om „Troen paa Christus, som Menneskeslægtens objective Retfærdighed for Gud". Man kan ikke nægte, at ved denne Forandring er der vundet Meget, og at den sidste Forvandlings-Methode er mest overeensstemmende med Hr. Martensens øvrige theologiske Galskab. Vil Nogen, som ikke alt veed det, vide: Hvad Mennesket faaer ved denne Forvandlingsproces, saa lærer Hr. Martensen os dette paa en utvetydig Maade, S. 59: „Men ligesom Christus i Daaben giver sig heel og udeelt til Enhver, saaledes giver han ogsaa Aanden heel til Enhver". „Thi gjennem Daaben bliver ethvert Barn en Christophoros (Christusbærer), uden selv at vide det o. s. v. (S. 57)". Vi skulle ikke nægte, at naar dette virkelig skeer ved Daaben, saa er Modsætningen (netop) mellem **to Naturer,** idet alle Døbte faae en god, guddommelig Natur, medens alle Ikke-døbte maae slæbe sig gjennem Livet med en ond Natur.

Det er disse Sætninger, og andre lignende himmelstormende Absurditeter, der undergrave og tilintetgjore al sand Tro og al Religion, som findes anførte — og, som jeg haaber, gjendrevne — i mit Skrift: „om Baptister og Barnedaab m. m., S. 316. flgg.; men som, naar man betragter Hr. Martensens Forhold til hans Overordnede, kun synes at have bevirket forøget Anseelse og Ophøielse til ny Værdighed. Hvorlænge vil man gaae frem i denne Blindhed? Hvorlænge vil man give en saa forfærdelig bedaaret og forvirret Lærer Leilighed til at forvirre og fordærve en heel Slægt?!

det betegnes som pelagiansk Kjetteri, at sætte „**kun Frihed + Naade**, ikke den virkelige Identitet" af Begge (§ 73. Anm.).

Det vilde være overflødigt, og ikke til at holde ud, at forfølge al den grændseløse Forvirring og Forkeerthed, som indeholdes i Hr. Martensens Lære om Mennesket, Friheden og den frie Villie. Hvad Menuesket angaaer, saa forguder han det, d. e. gjør det i sit Væsen Eet med Gud. Modsætningerne til denne Hovedsætning, som ogsaa findes hos ham, frembringe kun ligesaamange, med Hovedsætningen uforenelige, Absurditeter. Hvad Friheden angaaer, saa findes den ikke hos Hr. Martensen, alt gaaer hos ham op i et Naturnødvendigheds-System, under en eller anden Form, hvilket er let at see af de ovenfor anførte Yttringer og Modsætninger, men endnu mere fremlyser dette af det Hele. Det kan heller ikke være anderledes, thi hele hans System — der, enten det betragtes som philosophisk eller theologisk, i Hovedpuncterne er det samme — er en forvirret Blanding af naturalistisk Pantheisme og theologisk Fatalisme. Deri er ingen Fornuft eller Sandhed, ingen sand Religiøsitet eller sand Christelighed, ingen Bund og ingen Redelighed*).

---

*) Jeg vil endnu i denne Materie paapege den grændseløst vilkaarlige, aldeles umotiverede Brug, Hr. Martensen har tilladt sig at gjøre selv af gode, gamle danske Ord, hvis Betydning er fast og sikker, hvorved han kun endnu mere opdynger Forvirringens Masse, der ellers er mere end stor nok. Jeg vil her kun anføre eet Exempel for mange, og det er hans Brug af Ordet: Personlighed. Det hedder § 21: „I sit virkelige Forhold til det Gode, bestemmer Villien sig som

Derfor er det saa rædsomt, at en saadan Mand skal beskikkes som Lærer, for at forberede dem, der siden

Personlighed. Personlighed er det fritvillende Jeg, forsaavidt det gjennem sin empiriske Virkelighed, gjennem hele sin phænomenale Livskreds bestemmer sig i Forhold til sin væsentlige Bestemmelse, til Livets Totalidee. Personlighed er derfor hverken denne eller hiin enkelte Form af Jeget, som den er bestemt ved Individualitet, Talent, specielle Livsforhold o. s. v." Med andre Ord: Personlighed er kun den menneskelige Individualitet, der bestemmer sig efter og realiserer sin "væsentlige Villie", der er Eet med Guds Villie, eller: kun den Gode. Dette er aldeles imod al Sprogbrug, baade i det danske og andre Sprog, da Person, af det latinske persona, som bekjendt findes i flere Sprog. Uagtet enhver Skoledreng vil kunne indsee det martensenske Galimathias, vil jeg dog, for det danske Sprogs Vedkommende, anføre Molbechs "danske Ordbog", hvor det hedder: "Personlighed 1) den Egenskab, at være og udgjøre et for sig selv bestaaende Fornuftvæsen, en Person. 2) Indbegrebet af de Egenheder og Beskaffenheder, som udgjøre en vis Person". Dette er vist tilstrækkelig til at vise, hvad forresten Alle, undtagen Hr. Martensen, vide: at Personlighed og Person bruges om alle selvbevidste Fornuftvæsener, og ikke blot om de Gode. Ifølge den martensenske Sprogbrug vil man altsaa ikke kunne sige om En: han er en ond, god, ædel, uædel o. s. v. Personlighed eller Person, men det vilde hedde enten: han er Personlighed (d. e. god 2c.); eller: han er ikke Personlighed, men Individualitet (d. e. han er ond, slet o. s. v.). Naar Hr. Martensen saaledes kunde omdanne andre Substantivers Betydning, saa kunde man, ved at gjøre en Slump Adjectiver overflødige i det danske Sprog, indføre et Sparesystem. Men saa vil det snart være paa Tiden, at Høiere Vedkommende, ved en Comittee med Hr. Martensen i Spidsen, foranstalte en ny dansk Ordbog udfærdiget, hvor respective Adjectiver udelades som overflødige, og Substantiverne udstyres med deres martensenske Betydninger; der vil da i det danske Sprog foregaae en Revolution, hvortil der neppe i nogen anden Retning haves Mage. Det er ellers et

skulle sendes ud omkring i Landet som Menighedslærere, der skulle bringe Lys og Liv, adsprede aandeligt Mørke og Vildfarelser; derfor er det saa rædsomt, at de, saa mange som annamme hans Lære, opfyldes med aandelig Løgn og Forvirring, istedetfor at modtage sand aandelig Oplysning, som de siden kunne udbrede i deres Kreds. Det rædsomste af Alt er imidlertid dette: at denne Lære og Læremethode ogsaa conseqvent maa bringe dem til at være uærlige, at lade som de have en anden Overbeviisning, end de virkelig have. De berede dem til at blive Lærere i Kirken, og blive det ogsaa virkelig, under den stiltiende Forudsætning og Betingelse: at den Lære de hylde, og siden skulle lære Andre, i det væsentlige stemmer med Kirkelæren. Og dog er den martensenske Lære saa langt fra at stemme overeens med Kirkelæren, at den, næsten i alle de vigtigste Læresætninger afviger meget, meget langt derfra, hvorpaa i Sandhed Læren om Friheden, og den frie Villie, maa afgive et slaaende Exempel. Man behøver blot at sammenligne de Artikler i den Augsburgske Confession, som handle derom, med den

---

interessant Phænomen, at en Mand, der i sin ydre Færd agerer den ynkværdigste Slave af det Objective, som er vedtaget i Stat og Kirke, saaledes stiltiende ikke blot vanskaber og omkalfatrer de kirkelige Dogmer, indtil de slet ikke ere mere hvad Kirken vil de skal være, men endogsaa anvender den samme umotiverede Vilkaarlighed paa Sproget. Men dette synes at være den martensenske Redeligheds Væsen. Da Forf. selv har forklaret den nye Betydning af Personlighed, have vi valgt dette Exempel; forresten vrimler dette Product af lignende Vilkaarligheder. (Smlgn. den ovenfor S. 56—57 anførte martensenske Brug af Ordene: Natur og Væsen.)

martensenske Lære, og Sagen maa blive klar. Det Samme vil fremlyse af flere af de Læresætninger, som vi i det Følgende skulle fremhæve, hvoraf det vil fremgaae, at hele hans Læresystem ikke blot er ukirkeligt, men ogsaa i Bund og Grund uchristeligt og irreligiøst.

II.

Nogle Bemærkninger om Hr. Martensens Lære om det Gode og dets Forhold til Villien.

I § 22 og paa flere Steder, siges der: „Intet er Godt uden den gode Villie“. Man skulde, ifølge dette, troe, at det Gode var noget blot Subjectivt, da Villien, som saadan, er uadskillelig fra det villende Subject. Paa den anden Side taler Forf. om det Gode som noget Objectivt. Saaledes synes det Gode fornemmeligen at være objectivt, forsaavidt det af Hr. Martensen fremstilles som Systemets Hoved-Indhold, der falder i 3 Afdelinger.

A. Det Gode som Loven.

B. Det Gode som Idealet — og

C. Det Gode som Personlighedens Rige.

Vi antage som givet og indrømmet af Hr. Martensen, at det Gode er godt, og nu spørge vi: naar „Intet er Godt uden den gode Villie“, hvorledes kan det Gode da tillige fremtræde som Loven, som Idealet, som Personlighedens Rige? Er alt dette det Samme som („Eet med, identisk med“) „den gode Villie“? Staaer det i det samme Forhold til det menneskelige Subject, den menneskelige Personlighed? Er dets Væsen

Eet med Villien? Har det samme Omfang som den o.s.v.? — Hidtil har man antaget, alt dette er forskjelligt fra den gode Villie. Hr. Martensen synes ogsaa, ved nogle af sine Udtryk, at antyde: at det Gode som Loven &c., er forskjelligt fra Villien („den gode Villie") f. Ex. § 24: „Loven træder ham imode som den bydende Fornuftnodvendighed"..... „nærmest fremtræder den (Loven), som **Samfundslivets existerende Fornuft,** som **Almeenaandens praktiske Viisdom",** o. s. v. Dette og meget Mere synes nu at tilkjendegive Noget, der i flere Henseender er forskjelligt fra Villien, med eet Ord: noget ganske Andet, end „den gode Villie". Dog, ved Hr. Martensens ophoiede Side staaer der bestandig et Væsen, som, naturligviis lige fra Barn af, er bleven dobt: Mediation, tilligemed sin hoie Datter, Identiteten. Naar han nu ved den venstre Haand har sat nogle Forskjelligheder og Modsætninger, der i Almindelighed ere meget betydelige, men iovrigt behandles som nogen smaa bitte Væsener: saa tager denne stormægtige Forvalter af Speculationens dybe Hemmeligheder, ifolge allerhoieste Befaling, Identiteten ved sin Hoire, stiller Hendes Hoihed frem og siger: Hold Mund I Modsætninger og Forskjelligheder, Hendes Majestæt Mediationen siger: at I skal være Identiteten, at I skal være Eet. I ere altsaa Eet, I ere identiske, thi netop Hendes Hoihed **er selv** Identiteten af Jer; kun paa Umiddelbarhedens, Reflexionens Standpunct, ere I Modsætninger, nu ere I det ikke mere; Hendes Majestæt Mediationen har befalet: at I begge skulle gaae op i Identiteten; idet jeg altsaa, ifolge aller-

høieste Befaling, fremstiller hendes Høihed Identiteten, erklærer Jeg Eder for at være = Identiteten.

Omtrent saaledes gaaer det med den martensenske Lære om det Gode som Loven, og den gode Villie. Han bruger vel en Deel forskjellige Udtryk om dem, men i Grunden ere de identiske hos ham. Saaledes siges der § 23: „Men det Gode bliver ikke i dette Modsætningsforhold til den subjective Villie, det aabenbarer sig som Villiens Væsen, vinder levende, personlig Skikkelse i det menneskelige Individuum. Det Gode bliver Menneskets Ideal". Da nu det Gode saaledes aabenbarer sig som Villiens Væsen (eller den væsentlige Villie) eftersom „det Gode er Menneskets Væsen" og netop **dette Gode** „bliver Menneskets Ideal", saa bliver **altsaa** Menneskets Væsen, eller, nærmere bestemt, „Villiens Væsen" (hans væsentlige Villie) — da „Mennesket er Villie" § 37. — „Menneskets Ideal". O det er ganske fortræffeligt! Det er uforligneligt!

Dette stemmer fuldkommen overeens med hele den martensenske Grundanskuelse af Tilværelsen og navnlig af Menneskets Væsen. Derfor er hele hans Moralsystem en **Cirkelbevægelse.** Han gaaer ud fra Mennesket, og kommer tilbage til Mennesket. I en vis Forstand er dette rigtigt, men ikke saaledes, som han gjør det. Han finder nemlig i Menneskets Væsen Alt hvad Mennesket siden skal søge. Dette har sin Grund i Eenheden, Identiteten af Guds og Menneskets Væsen, som er Grunden for hele hans System. Deraf kommer nemlig, at Mennesket har det Gode i sig selv. Hvad enten man betragter det Gode som

Loven eller som Idealet (som jeg siden skal tale om); thi „det Godes Opfyldelse er en **væsentlig Nødvendighed** (Væsensnødvendighed) for den menneskelige Villie (§ 25)“ da „det Gode er Menneskets Væsen (S. 10)“*).

---

*) Vi have i det Foregaaende, hvor vi antydede den Modsigelse, der indeholdes i denne Lære om Menneskets Væsen, naar den antages ved Siden af Arvesynden — glemt at fremhæve et Punet, der ellers er af stor Vigtighed, navnlig med Hensyn til den martensenske Lære. Som Gud og hver Mand veed, antager Hr. Martensen: at Mennesket omskabes ved Daaben, at der hos det foregaaer en **Naturforandring** eller Forvandling, — hvilket ovenfor (S. 62. Anm.) er antydet, og allerbedst kan sees af hans Skrift: „den christelige Daab“ S. 30—31 og S. 55, 57 og 59 ꝛc. — og denne Forandring bestaaer da deri, at Mennskeets Natur bliver hvad den ikke var i Forveien, bliver god, hvilket just ikke er til at undres over, naar den har modtaget Christus og Aanden heel og udeelt. Naar nu „det Gode er Menneskets Væsen“, hvor kan saa hiin Forandring foregaae ved Daaben? det Gode kan jo dog ikke **forandres** til det Gode, thi dette er ingen Forandring, eller: hvis Forandringen — naar vi vil beholde dette Ord — skal bestaae deri: at det Gode er Menneskets Væsen baade før og efter, da skeer jo, naar alt vel overveies, ifølge den ene martensenske Læresætning, slet Intet ved Daaben. Vi spørge derfor Hr. Martensen, hvorledes disse to Læresætninger, som aldeles ophæve hinanden, skulle forenes? Er Meningen maaskee den: at „det Gode er Menneskets Væsen fra Daaben af? Hvis saa er, da kan og bør Hr. Martensen ikke sige „Menneskets Væsen“, hvilket han dog overalt i Moralphilosophien gior, men saa burde han sige: „de Døbtes Væsen“, hvilke da alene vilde komme i denne Klasse, medens alle andre Menneskers Væsen blev at bestemme ganske anderledes. Hr. Martensen vil maaskee svare: ikke blot de Døbtes Væsen, men ogsaa de første Menneskers, (Adams og Evas) NB. før Syndefaldet. Vi lade dette alt passere, og tilstaae, at vi ikke an-

For nu ogsaa at faae denne falske Lære stemplet som Sandhed, har han anført det Sted af Rom. 2, hvor Paulus siger: at „Loven („Lovens Gjerning") er skrevet i Menneskets Hjerte". Men Hr. Martensen, hos hvem det, at confundere Alt, synes at være blevet til en „Naturnødvendighed", til „en væsentlig Nødvendighed", har her sammenblandet det paulinske Udtryk, „Hjerte" med „Villien". Paulus har ikke paa dette Sted lært den oprindelige Villies Identitet med Loven, eller at det Gode, som saadan, var Villien immanent (iboende), thi da behøvede Menneskene ingen Frelser, de ikke alene maatte være i Stand til af dem selv at realisere det Gode, Guds Villie, men dette var endogsaa en „væsentlig Nødvendighed" for dem. Nei, en saadan Lære har Paulus aldrig lært, og den henføres ogsaa til ham alene af Martensen og hans Lige. Paulus har ved „Hjerte" aabenbart forstaaet den moralske Sands, den Følelse for Ret og Uret, som Gud har nedlagt i den menneskelige Natur, eller med andre Ord: Samvittigheden; men Samvittigheden er dog ikke det Samme som Villien. Hr. Martensen har nu ogsaa i denne Henseende gjort et umaadeligt Fremskridt, idet han har dra-

---

derledes kunne tænke os Muligheden af at Nogen kan gjøre de ovenanførte, hinanden modsigende Paastande; men saa burde han, naar han vil være redelig, forklare, hvorledes han tænkte sig hele dette Forhold, om hans Tankeproces er nok saa urimelig. Men det hører, som saameget Andet, til den martensenske Ærlighed, at lære: 1) at Mennesket omskabes ved Daaben, og 2) at det Gode er Menneskets Væsen, uden at gjøre mindste Rede for, hvorledes de to Sætninger kunne forenes, eller endogsaa blot antyde, hvorledes han tænker sig denne Forening.

get alt Andet, som udgjør Menneskets Natur og Væsen, ind under Villien, for at kunne proclamere den vigtige Sætning: „Mennesket **er** Villie (§ 37)". Saavidt vare St. Paul endnu ikke kommen, og de, som i den Henseende staae paa hans Standpunct, heller ikke. Han mente, og de mene ogsaa: at Mennesket ikke blot er Villie, men ogsaa meget Andet, ja de mene: at man ikke engang kan sige: Mennesket **er** Villie, men: det har Villie, ligesom ogsaa Folelse, Fornuft o. s. v. Det gaaer nemlig ikke an, at forbinde et Substantiv med et andet ved „er", med mindre det Begreb, som saaledes, ved det ene Substantiv, henføres paa det andet, er det allerværsentligste ved den Gjenstand hvorom det udsiges, saaat den samme Gjenstand, ikke har Noget ligesaa væsentligt, der kan sættes ved Siden af hiint Begreb. Nu er Villien saa langt fra at være det mest charakteristiske for Mennesket, som saadant, at Sandsning, Fornuft, Tænkning o. s. v., ere ligesaa uadskillelige fra hans Væsen, ligesaa væsentlige for Mennesket, som saadant. Selv et Menneske, som kun har en svag Villie, — hvilket vi undertiden kalde et villieløst Menneske — er ogsaa Menneske, og paa den anden Side vil Formlen: „Mennesket er Villie" ligesaalidt passe paa det fuldkomne Menneske, som i følge Hr. Martensens Lære er Eet med Gud, thi saa maatte Gud selv være Villie, men det har hverken Frelseren eller Apostlene nogensteds sagt, derimod har Apostelen Johannes lært os, at Gud **er Kjærlighed.** Mennesket har altsaa Villie, ligesom saa meget Andet, det er et villende, men ogsaa — og det først og fornemmelig — et sandsende, fornemmende, tænkende og erkjendende Væsen. Ja skal det gaae

haardt paa, saa er endogsaa dette, idetmindste tildeels, Villiens Forudsætninger, Villiens Gjenstand, det hvorpaa Villien skal oves og uddannes, thi **Villien** er nærmest **formel**, og dens Materiale er, strængt taget, noget Andet end Villien selv. **Altsaa** — for at komme tilbage til Læren om: at det Gode er en „væsentlig Nodvendighed“ for den menneskelige Villie, og identisk med den —: er denne Lære falsk. Det Gode har vel et Tilknytningspunct i Mennesket, i de Anlæg til det Gode, som Gud har givet ham; men det Gode, enten det betragtes som Lov, eller som Ideal, er hos Gud, er hans Væsen og hans Villie. Dette skulle vi stræbe at tilegne os ved de Evner Gud har givet os dertil. Denne Guds hoieste Lov, dette hoieste Alfuldkommenhedens Ideal, bliver **os aldrig immanent, aldrig fuldkommen identisk med vor Villie,** og blive vi endogsaa meget fuldkomne hernede, bor vi aldrig sætte os selv, vor egen Villie, vort eget Væsen, som den Norm, hvorefter vi skulle gaae, som den Kilde, hvoraf vi skulle ose, thi dette **ophæver alt Gudsforhold, al Religion,** eftersom vi, i dette Tilfælde, ere væsentlige Guder fra forst af, trænge altsaa ikke videre til Gud, og have alene at holde os til vort eget Væsen, som skal være „Eet med hans Væsen“, istedetfor, med ydmyg Fromhed, at erkjende vor egen Svaghed og Afhængighed af Gud, fra hvem vi stedse modtage og stedse skulle vedblive at modtage al Kraft og al Salighed*).

---

*) Hr. Martensen taler rigtignok (§ 12) om „den menneskelige Friheds (Villies) Afhængighed af Gud. Men denne Af-

Den modsatte Tankegang ligger derimod i det martensenske System, og fremlyser ogsaa af hans Lære om det Gode, Villiens Forhold til det Gode. Han siger saaledes i § 20: „Det Gode er altsaa" (o: fordi „kun Friheden selv kan være sit eget sidste Formaal"), „den frie Villie selv i dens udviklede Væsensfylde, og dets Idee falder saaledes sammen med Ideen om den guddommelige Villie. Ingen er Gud, uden Een, som er Gud". Her synes nu Forf. saa overmaade christelig, idet han anvender Frelserens eget Udsagn, og synes saaledes at lære: at det Gode i sidste Instants falder sammen med Guds Villie. Men lad dig ikke forføre, christelige Læser! Alt er udstuderet, og der er, lagt an paa at synes hvad man ikke er, at synes troende, at synes

---

hængighed — siger han — maa sees som Friheden selv", hvilket han forklarer saaledes: „Idet nemlig den menneskelige Villie **væsentligt** er bestemt ved den skaberiske Villie" — er engang for alle bleven frembragt, skabt ved den — „**maa den realisere denne**". Gud har altsaa, engang for alle, nedlagt i den menneskelige Villie den Væsens-Nødvendighed: at være Eet med Guds Villie og realisere den. Og dette er den menneskelige Friheds Afhængighed af Gud. Heri bestaaer Menneskets Frihed (!), frie Villie. Denne Villie er naturligviis = det Gode, og Intet er Godt uden den gode Villie. Forresten er det Gode = det Virkelige, — thi kun det Onde er uvirkeligt, og „mangler al Substantialitet" — som saadant inddeles det Gode da i Loven, Idealet og Personlighedens Rige. Da nu Intet er Godt uden den gode Villie, saa bliver rimeligviis det endelige Resultat dette: at den martensenske Udgave af **den gode, frie menneskelige Villie er = det Gode som Loven, det Gode som Idealet, og det Gode som Personlighedens Rige!!!**

christelig, at *synes* religiøs, uagtet man i Grunden ikke har tilbage i Systemet selv den tarveligste Grundvold for Religion og Christendom. Forf. har da heller ikke sagt: at det Gode er = *Guds Villie*, han har ladet sig nøie med at sige: „at det Godes *Idee* falder sammen med *Ideen* om den guddommelige Villie", hvorpaa han fører til: „det Gode maa *nærmere bestemmes* som den *menneskelige Villies Eenhed med den guddommelige*". See vi det! altsaa var Gud dog ikke rigtig god, forend han *blev Eet med Mennesket*, blev Kjod; det Godes *Idee* falder sammen med den guddommelige Villie, men det *Gode selv* blev først realiseret da *Gud blev Menneske* og *Mennesket Gud*. Rigtigt Hr. Martensen! Lad os saa være ærlige, og tilstaae ligefrem: at ligesom Guds Villie aldrig synes at *have naaet* at blive det *virkelige* Gode, idet kun *Ideen* om den guddommelige Villie faldt sammen med det Godes *Idee*, saaledes *er nutildags* det Gode endnu mindre = *Guds* Villie, men tvertimod = *Menneskets* „*væsentlige Villie*". „Den guddommelige Villie aabenbarer sig (nemlig) kun ved at *meddele sit Væsen til Mennesket*". Dette er skeet saaledes: Gud har meddeelt Sonnen sit Væsen, er i hele sin Væsensfylde („det hele guddommelige Subject og den hele guddommelige Substants") gaaet over i ham. Sonnen, hvis jordiske Natur tilintetgjordes ved Døden og Opstandelsen, gaaer nu igjen „i hele den guddommelige Substants og guddommelige Subject", over i Menneskene ved Daaben. De *døbte Christne* ere altsaa, siden Christi Bortgang, *Repræsentanterne for den* „*guddommelige Villie*", som nu kun har sin Virkelighed i *dem*

og deres Villie, som paa engang er guddommelig og menneskelig: guddommelig, fordi Guds Villie, i og med Guds Væsen, igjennem Gudmennesket Christus, er ved Daaben væsentligt gaaet over i Mennesket, og menneskelig, forsaavidt som de døbte Christne vel endnu tildeels ere Mennesker, skjøndt de egentlig „væsentlig“, ere Guder. Den menneskelige Villies Eenhed med den guddommelige er saaledes realiseret i dem. Derfor er ogsaa Mennesket „personlig Eet med Gud“, som det synes, for at Hr. Martensens abstract-ideelle Gud kan blive **fuldstændiggjort**, og det Gode realiseret. Naar vi altsaa have gjennemgaaet Systemets Gudforvandling, da er Kjærnen dette: at **„det Gode er Menneskets Væsen“,** thi „nærmere maa det Gode bestemmes som den menneskelige Villies Eenhed med den guddommelige“: d. e. som den menneskeliggjorte guddommelige Villie, som først i Mennesket ret egentlig synes at være kommen til Virkelighed. Med andre Ord, Guds Væsen er virkeliggjort i Mennesket, og derfor kunne Menneskene afløse Gud og behøve ham ikke mere, siden hans Væsen ved Christus er gaaet over i dem. Siden Sonnen afløste Faderen have vi altsaa **ingen Gud Fader,** den Sag er klar og sikker*). — Navnet kunne vi for Syns Skyld nok beholde, for at bilde Folk ind at vi troe paa Gud Fader, som endnu tilværende — om vi forresten have nogen Søn, foruden den, som er i

*) See mit nylig udkomne Skrift: „Tro, Vantro og Overtro, i deres Forhold til Fornuft og Forstand, samt til hinanden indbyrdes. Forlagt af H. C. Klein. Kjøbenhavn 1846.“ S. 61. Anm. og S. 86—88.

os og i Kirken, og forplanter sig ved Daaben, er meget problematisk; men Aanden, den 3die Person i Treenigheden, ere vi saameget desto sikkrere paa, da Kirken, vi selv, ere = Aanden, (sammenl. det apost. Symb. 3. Art.), og vi have den saaledes i og hos os, bestandig paa rede Haand.

III.

En lille Mundsmag af Dr. Martensens Lære om det Onde og Slette og deres indbyrdes Forhold.

Naar Forf. siger: „Det Onde har sin Oprindelse i den subjective Villie", samt: „at der gives intet virkeligt Ondt, uden den onde Villie", saa ville vi heri ikke modsige ham, thi endskjøndt dette Udtryk er noget stærkt og exclusivt, navnlig naar dette siges uden at det Ondes Begreb i Forveien nøiere bestemmes: er dog denne Sætning i og for sig rigtig, naar Talen er om det moralske Onde. Forvirringen og Modsigelserne i denne Lære komme nedenfor. Naar han fremdeles (S. 25), siger: „Da det Onde er kun subjectivt, og mangler al Substantialitet, er det absolut magtesløst mod det Gode" — saa lade vi ogsaa den første Deel af denne Sætning gaae upaatalt, hvorimod den sidste trænger til at omtales. At være „absolut magtesløs mod Noget", vil, ifølge Sprogbrug, af alle Ikke-Speculanter, forstaaes om: at have aldeles ingen Magt mod en Ting eller Person, som naar man f. Ex. siger: Een er absolut udygtig til Noget, d. e. han mangler aldeles den Dygtighed, som

udfordres dertil. Nu vil Ingen indromme: at det Onde, hvordan det end forstaaes og forklares, aldeles ingen Magt har imod det Gode, thi Verdenshistorien igjennem alle Tider giver altfor slaaende Beviser paa det Modsatte, og det vilde derfor kun lidet nytte, om en speculativ Professor i Theologien og Hofprædikant forsikkrede: at det Onde havde aldeles ingen Magt mod det Gode. Men vi troe heller ikke, at Hr. Martensen mener dette, men antage: at dette er at forklare paa speculativ Viis. — At være „absolut magtesløs" bliver da det Samme som at være magtesløs, Magt taget i absolut Betydning, eller: ikke at have absolut Magt, men kun relativ Magt, altsaa dog nogen Magt. Meningen er derfor sandsynligviis den: at det Onde kun har en relativ Magt mod det Gode, kan kun modstaae det til en vis Grad og en vis Tid, ikke absolut eller for bestandig. Saaledes troe vi dette skal forklares, thi vi mindes at have truffet paa lignende Udtryksmaader hos Mester Hegel, der unægtelig, ved den nyeste Sprog- og Tankeforvirring, har indlagt sig en udodelig Fortjeneste, og naturligviis ogsaa hos hans troe Tilhængere. Dette er kun eet af de mange Exempler paa den grundløse Vilkaarlighed og Despotisme, Speculanterne udove paa Tanker og Sprog. Hele deres Maade at tænke og udtrykke sig paa, viser deres Hovmod og Egoisme, viser hvor høit Indbildskheden om egen Viisdom kan gaae, og hvor aldeles blottede for Hensyn til Andre disse Mennesker ere. Det er nemlig saa langt fra, at de søge at udtrykke deres, ifolge egen Indbildning, høie Viisdom paa en saa klar, simpel og fattelig Maade, at Enhver, der har en sund Fornuft og

nogenlunde dannet Forstand, kan forstaae og tilegne sig den: at de tvertimod indsnore deres Tanker og Ideer i en saakaldt philosophisk Dragt, det vil da sige, i en Form, som er sammenvævet af forkonstlede Ord og Talemaader, der ere satte paa Skruer, hvor Ordene endog ofte bruges i en aldeles usædvanlig og forkeert Betydning. (Smlgn. det som ovenfor S. 64—65 Anm. er anført om Personlighed og Person.) Hensigten af hele denne Fremgangsmaade synes at være den: ved en anden og høiere Viisdom, end den øvrige Mængde er i Besiddelse af, at hæve sig over den, og derved, ifølge de Gamles Exempel, danne og vedligeholde etslags Mysterier, etslags Anstalt for en hemmelig Viisdom, hvis Bestemmelse det er, gjennem Tiderne at forplante sig til de Udvalgte. Og Saameget er i alt Fald vist; at indeholdt end Speculationen den høieste og livsaligste Viisdom — hvilket den efter al Sandsynlighed ikke gjør — vilde den, saalænge den meddeles i dens nærværende Form, vedblive at være uforstaaelig for den største Deel af Menneskeheden. Dette ophøiede Gode vilde saaledes vedblive at være for Speculanternes egen Mund. See Læser! **dette er den speculative Udgave af Menneskekjærligheden!** O, hvor elskværdig og skjøn!

Dog, vi bør ikke fordølge: at Hr. Martensen, som Hofprædikant, herfra gjør en Undtagelse. Fra Kathedret foredrager han vel Systemet, men Systemet vilde ikke blive forstaaet af Slotsmenigheden. Derfor viser han den hos en speculativ Theolog saa sjeldne Nedladenhed, at stige ned til Mængden. Naar han er i Slotskirken prædiker han Kirkelæren, men Systemet lader han være System, og rører ikke derved, thi

han veed, at det er i Bund og Grund forskjelligt fra Kirkelæren. Han fornedrer derfor ikke Systemet, ved at foredrage det i en populair Form, hvilket dog maaskee lod sig gjøre, men han nedlader sin egen høie Person og prædiker, som sagt, Kirkelæren.

Om denne Nedladenhed har sin Grund i den alle omfattende Menneskekjærlighed, eller i en mere speciel Kjærlighed til Mennesket Martensen, tor vi ikke afgjøre.

Men for igjen at komme til Sagen, saa ville vi, inden vi skride til at paavise Forfs. Forvirring i Læren om det Onde, naar det betragtes som Synd, i Forhold til Tilregnelsen o. s. v., spendere nogle Ord paa Hr. Martensens Lære om det Slette. I § 22 Anm. 3. hedder det: „Det Onde maa ikke forverles med det Slette. Det Slette udtrykker ikke nærmest det Endeliges Affald fra det Gode, men dets **Affald fra Ideen (!) overhoved**" — hvilken Idee, Hr. Professor? — „I **Naturen gives mange slette Existentser,** men ingen onde. I Aandens Rige derimod gaaer det Onde og det Slette idelig over i hinanden. Naar vi ovenfor sagde, at det Onde mangler Substantialitet, da kan dette ogsaa udtrykkes saaledes, at det Onde er slet o. s. v." Dette er et mærkværdigt Stykke, som viser, hvor aldeles udygtig Hr. Martensen er til at tænke noget Sundt og Sammenhængende, hvorledes det, at smøre op en Mængde afstumpede, hinanden mere eller mindre modsigende Sætninger, er ligesom blevet hans anden Natur. Først lærer han med megen Vigtighed: „at det Onde ikke maa forverles med det Slette, og 4 Linier ne-

denfor siger han: „I Aandens Rige gaaer det Onde og det Slette ideligt over i hinanden“. Dette sidste er nu ganske rigtigt, men deraf fremgaaer: at det Onde og Slette som oftest falder sammen og kan ikke adskilles, — ja, endogsaa Forf. selv mener: at dette er Tilfældet paa det aandelige Gebet, rigtignok det eneste Gebet hvor vi Mennesker ere berettigede til at tale om det Slette; — thi de Ting, som „gaae over i hinanden“, kan man ikke adskille, da deres Forhold til hinanden ikke er paa den Maade: at de staae ligesom ved Siden af hinanden, eller følge paa hinanden, saaledes: at den ene begynder hvor den anden holder op. Her vil man altsaa, selv ifølge Hr. Martensens egen Mening, ikke let kunne undgaae, at „forvexle det Onde med det Slette“. Desuden: „det Onde er (jo) slet“. Skulde da ikke ogsaa det Slette være Ondt? Vi ere næsten færdig at troe det. Dog bliver det problematisk, om Hr. Martensen mener dette, især naar vi see hen til den vigtige Begyndelse af hans Lære om det Slette. Hvis nu det Slette var ondt, ligesom „det Onde er slet“, saa falder det Onde og det Slette aldeles sammen, og de blive identiske, angive det Samme, seet fra forskjellige Sider, eller maaskee forskjellige Grader deri, men dette er uden Tvivl ikke Hr. Martensens Mening. I Tilfælde af altsaa, at det Slette ikke skulde være ondt, ligesom „det Onde er slet“, saa tør vi dog vel mene, at vi ere enige med Hans Høiærværdighed, naar vi antage, at det Slette heller ikke er godt. Men Hr. Professoren har muligviis, ved Hjelp af sit speculative Telescop, opdaget en tredie Region „i Aandens Rige“, som hverken er ond eller god, hvor det Slette altsaa hører hjemme. Dog, Hoved-

aarsagen til, „at det Onde ikke maa forvexles med det Slette“, er aabenbart den: at den høilærde, speculative Professor har opdaget: „at der i Naturen gives mange slette Existentser“. Hvoraf veed man det? ad hvilken Vei kan det godtgjøres? Og hvilke ere disse „slette Existentser“? — Hvor tør dog noget Menneske, hvor tør en indbildsk Daare, et i Bund og Grund forskruet og fjantet Individ, understaae sig til at paastaae: at nogensomhelst af Guds Skabninger ere slette! Hvad veed Du, Menneske! om ikke det, som i dine Øine er ringe og ubetydeligt, og Du saaledes, af borneert Hovmod og Indbildskhed, vover at kalde „slette Existentser“, om ikke det, siger jeg, har saare megen Vigtighed og Nytte, og bidrager ligesaameget som de andre Existentser, som Du ikke finder slette, til det Heles Udvikling og Bestaaen? Hvor tør Du altsaa vove, at kalde selv de i udvortes Henseende ringeste og uanseeligste Existentser slette?*) Ingen, som troer paa Guds Viisdom og Godhed, tillader sig slig Anmasselse, gjør sig selv til en saadan Daare, som den, der vil paatage sig at classificere Skabningen, ved at inddele den i de „slette“ og ikke slette „Existentser“. Fremdeles siges der: „at det Onde er slet“, og at dette er = „at det mangler Substantialitet“. Da nu det Onde saaledes har denne Egenskab: at være slet (ↄ: mangle Substantia-

*) At skjelne mellem det Organiske og Uorganiske i Naturen, eller paa en lignende Maade classificere de forskjellige Naturgjenstande, som de Naturkyndige pleie at gjøre, det er ret og fornuftigt, men den Myndighed: at erklære „mange Existentser i Naturen“ for „slette“, — og ovenikjøbet selv ikke vide, hvad man forstaaer ved „slet“ — tiltager sig kun en indbildsk speculativ Daare.

litet), tilfælles med de „mange Existentser i Naturen", som ogsaa „ere slette", og disse „slette Existentser" følgelig „mangle al Substantialitet" — saa sporges: hvilke Existentser i Naturen mangle al Substantialitet? vi onskede gjerne at kjende nogle af dem. Endelig er da ogsaa, forstaaer sig, **det Slette i Naturen at henføre til Gud;** thi hvem skulde det ellers kunne henfores til? — Saaledes **ærer** denne danske Dr. og Prof. i Theologien m. m. Verdens alvise Skaber og Styrer!

IV.

Nogle Træk af Hr. Martensens Lære om Synd og Tilregnelighed.

Dersom det var muligt, at der i Grundtrækkene af en Lærebygning kunde findes en storre Confusion, flere og mere radicale Modsigelser, end de, som vi alt have paaviist i Forfs. Lære om Friheden og Villien, — saa vilde det netop være i det Punet, som her skal omhandles. At Confusionen og Modsigelserne her culminere, har maaskee sin naturlige Grund deri: at her ere flere Begreber sammenstillede, idet Synd og Tilregnelse ikke kunne betragtes, uden ved at sees i deres Forhold til Friheden og Villien. Vi have her at gjøre med §§erne 34—37, især de 2 sidste, som ere de vigtigste; men vi vide næsten ikke, hvor vi skulle begynde i dette Chaos af korte, umotiverede, usammenhængende og hinanden modsigende Sætninger.

I Begyndelsen af § 37 siges der: „at det Onde er Synd betegner, at det hverken har sit Udspring

fra Gud eller fra Naturen, men kun fra den menneskelige Villie selv". Dette er en intetsigende Betegnelse eller Forklaring af Synden, som desuden bærer en indvortes Modsigelse i sig selv, hvilket vil fremgaae af Følgende. Lige imod enhver sund psychologisk eller anthropologisk Betragtning af Mennesket og dets Natur, lader Hr. M. Villien være medfødt, istedetfor at den først efterhaanden, tillige med den vaagnende Bevidsthed, danner sig som de oprindelige, Mennesket medfødte Drifters Regulator. Men Hr. M. omtaler aldeles ikke Drifterne — han har maaskee enten troet, at de hørte med til Villien, eller fundet dem altfor ringe til at omtales særskilt, altfor langt nedenfor hans ophøiede speculative Sphære — men i dets Sted har han, som alt ovenfor bemærket, lavet et halvt Dusin Villier, hvilket han synes at have fundet mest conseqvent, speculativt og systematisk. Der er Villie først og Villie sidst. Alt er Villie; „just fordi Mennesket **er** Villie" (§ 37). Fordi nu Villien er medfødt (eller fra først af immanent), fordi Villien er Menneskets Væsen, og „Mennesket **er** Villie", derfor „er Barnet (den Spæde) væsentlig selvvillende", men det er tillige „en villielos Gjenstand"*). Da nu Mennesket i dets inderste Væsen, forsaavidt dette er fælles for alle Mennesker, er at henføre til Gud, som sin Skaber og Opholder, og da dette Væsen er Villien — „just fordi Menne-

---

*) I Skriftet: „den christelige Daab af Dr. Martensen, hos C. A. Reitzel, Kjøbenh. 1843, S. 78, siger Hr. M. i den samme Linie: „at Barnet ikke blot er den villieløse Gjenstand for Handlingen (Daaben), men (ogsaa) væsentligt selvvillende"!!

ſket er Villie" — ſaa er netop Menneſkets Villie at henføre til Gud; da nu Synden alene er i Villien, „udenfor Villien er den ſlet ikke", og da endelig Villien udvikler ſig efter en indre Natur-Nødvendighed, ſom Villien neppe kan have givet ſig ſelv: ſaa bliver dog tilſidſt, ifølge denne Villiestheori, Synden at henføre til **Gud**, og den bliver tillige et Product af en indre, medfødt Nødvendighed. At det Onde ikke er at henføre til Naturen, naar man ved „Naturen" kun forſtaaer Naturen udenfor Menneſket, er let at indſee; men den bliver dog, ifølge Hr. Ms. egen Lære, at henføre til Naturen i Menneſket. (See § 36 og det, ſom herom er ſagt ovenfor S. 56—58).

Hvorledes Nogen kan ſlippe fra disſe Conſeqventſer, uden ved lutter Vilkaarligheder, kunne vi ikke indſee. Men rigtignok have vi, ved Hovedbrud, ufortjent anvendt paa at ſætte os ind i det martenſenſke Galſkab, fra hans Standpunkt, men ogſaa alene derfra, opdaget en Vilkaarlighedsvei, ad hvilken han muligviis vil ſøge at ſmutte ud og ſlippe fra hine Conſeqventſer. Vi have nemlig tænkt os det ſom en Mulighed: at Hr. M. — men ſikkerlig ingen anden — ved Udtrykket „menneſkelig Villie", i den af § 37 nysanførte Sætning, ikke forſtaaer den (ſamme) Villie, ſom tilhører Menneſket, ſom Menneſke, eller, ifølge hans Lære, udgjør dets Væſen, eller den ſaakaldte „væſentlige Villie"; men at der ved hiin „menneſkelige Villie" ſkal forſtaaes det Samme, ſom „den ſubjective Villie", eller andre dermed eensbetydende martenſenſke Udgaver af Villien, hvorved han pleier at antyde den onde Villie, eller Villien i dens onde Retning. Skulde dette nu virkelig forholde ſig ſaaledes, ſaa ville vi dog ſpørge En-

hver, der ikke, som Hr. Martensen, har solgt det Forstands Lys, Gud har givet ham, for hovmodig, fornedret Kløgt og bundløs Forvirring: om der er mindste Grund til, at noget fornuftigt Menneske forstaaer en saa confus og forvirret Udtryksmaade, at det maatte synes som Vedkommende havde lagt an paa Forvirring og Uforstaaelighed? „Den menneskelige Villie", maa dog ganske ligefrem være at forstaae om den Villie, som tilhører Mennesket, som Menneske, altsaa ogsaa Menneskets Væsen, og kan saaledes ikke modsættes den Villie, der siges at udgjøre dets Væsen. Imidlertid har Hr. M. rimeligviis meent dette, da Synden ellers, naar den var at henføre til den væsentlige Villie, maatte „have sit Udspring fra Gud"; thi „den menneskelige Villie er væsentligt bestemt ved den skaberiske Villie", d. e. Menneskets væsentlige Villie er, som Hr. M. kalder det, **Eet med** den skaberiske Villie, Eet med Guds Villie. — Men hvorfor brugte han da ikke sit Yndlings-Udtryk: „subjectiv Villie", i Stedet for „menneskelig Villie", for dog i det Mindste at bevare Skinnet af en vis ydre Conseqvents i dette Væv af Løgn og Forvirring? — Gaae vi nu ud fra, at det sidste Forklaringsforsøg er rigtigt, hvad kan saa være Grunden til, at det Onde, Synden, ligger i „den menneskelige Villie", imedens Menneskets „væsentlige Villie kan ikke være ond" (S. 10), da den, ifølge mange Steder hos Hr. M., med en indre Nødvendighed udvikler sig i den gode Retning? Det kommer deraf, at „den væsentlige Villie", som udgjør Menneskets Væsen, er egentlig ikke en menneskelig, men en guddommelig Villie. Den falder sammen med Guds Villie, er i sit Væsen „Eet med den guddommelige Natur-

nødvendighed eller Naaden" (!), hvilket er en naturlig Følge af den „personlige Eenhed af Gud og Menneske", som vi siden skulle omtale. Det er da let at forstaae, at Synden ikke kan have sit Udspring fra **denne** Villie. Imidlertid kaldes ogsaa denne, til det Gode „absolut frie Villie" (§ 11 o. fl. St.), „menneskelig", og det endelige Resultat vil saaledes blive: at begge disse Villier, baade den, fra hvilken „Synden har sit Udspring", og den, „som ikke kan være ond", vel ere „menneskelige", men med den Forskjel: at den, hvorfra Synden har sit Udspring, rimeligviis bliver at betragte som blot „menneskelig", imedens den, som „ikke kan være ond", er fælles for Gud og Mennesket, som ere „personlig Eet", som udgjøre een Person, med andre Ord: det er den udmærkede Art af „menneskelig Villie", som tilhører den af Gud og Menneske bestaaende Person, f. Ex. Høiærværdige Hr. Professor og Doctor theologiæ, Hofprædikant Hans Martensen, og lignende Personligheder, hvis saadanne ellers findes. De som ikke ere Personligheder, men kun ere Individer, (See S. 64—65 Anm.), kunne her naturligviis ikke komme i Betragtning.

Da der i § 36—37, ikke indeholdes nogen tydelig og klar Forestilling om Synd, og det, som staaer i § 38, mere tjener til at confundere end opklare dens Begreb, opklare: hvori Synden egentlig bestaaer osv., saa ville vi gaae over til at omtale hans Lære om Tilregneligheden.

Som Basis for denne Lære opstille vi da først den Sætning i § 37: „Synden er kun forsaavidt den **villes**; udenfor Villien er den slet ikke." Af Tilregnelse ere der tvende Arter hos Hr. M.

a) „den moralske“ (§ 37), rimeligviis den samme som „den subjective“ (§ 35)“, som refererer sig til de „Handlinger, hvis Subject den frie, selvbevidste Villie er“; — og b) „den religiøse (!?) Tilregnelse“, (§ 36 og 37), som kaldes den „absolute“, maa altsaa være den sværeste. Denne Tilregnelse støtter sig paa „den religiøse (?) Lære om den oprindelige Syndighed eller Arvesynden“ (§ 36) og vil, i Modsætning til den subjective Tilregnelse, være at betegne som den objective! Da nu „Synden kun er forsaavidt den villes“, og da Tilregnelse nødvendigviis forudsætter Synd, hvorledes kan der saa være Tale om den saakaldte „religiøse (objective) Tilregnelse, der ikke grundes paa hiin Synd, der med „fri, selvbevidst Villie villes“ af de enkelte Mennesker? Med andre Ord: hvorledes kan den saakaldte „oprindelige Syndighed eller Arvesynden“ begrunde den saakaldte „religiøse“, objective Tilregnelse — naar Synden er kun forsaavidt den villes? Er der noget Objectivt, forskjelligt fra Gud paa den ene og de enkelte Menneskelige Subjectiviteter paa den anden Side, som kan ville? Eller er maaskee ligesaavel den „religiøse“ som den moralske Tilregnelse begrundet ved Menneskets egen frie Villie? Har da det nyfødte Barn, der naturligviis, ifølge dette, er belemret med den religiøse Tilregnelse, en saadan Villie? Forfatteren siger jo selv: at det er en „Villieløs Gjenstand“, men det forstaaer sig, han siger jo ogsaa: at det er „væsentlig selvvillende“! — dog, i den „væsentlige Villie“ kan Synden ikke søges, thi den „kan ikke være ond“. — Eller er maaskee den „religiøse Tilregnelse“ ikke grundet paa nogensomhelst Art af Villie? — Men hvor kan man saa sige: „at Synden er

kun forsaavidt den villes; udenfor Villien er den slet ikke"?! Eller bliver maaskee til syvende sidst det speculative Resultat dette: at Synden er, paa engang, baade **kun forsaavidt** den **villes** og tillige forsaavidt den **ikke villes**, eller uden at villes, paa sin Maade som Barnet paa engang „er den villieløse Gjenstand for Handlingen, og væsentlig selvvillende"? Vi kunne nok tænke, at saaledes maa det være, thi hvad skulde der ellers blive af den Synd, der begrunder „den absolute, den religiøse Tilregnelse"? Vi kunne vel ogsaa slutte os til, at disse Modsætninger, — eller, som det forekommer vor indskrænkede Forstand, radicale, uforenelige Modsigelser — ved Mediationens Hjelp ere blevne forenede til en Eenhed og Identitet af Dr. og Prof. Theol. Hans Martensen, der, ifølge Cand. L. Helwegs Vidnesbyrd, er „En af vore dybeste Tænkere"*); hvilket Vidnesbyrd har en saameget desto større Vægt, som Hr. Helweg selv sikkerligen ogsaa er „En af vore dybeste Tænkere"**), skjøndt hans egen Ydmyghed og Beskedenhed ikke har tilladt ham at fremhæve dette.

For at overbevise vore Læsere om: at Mediationen maa stiltiende være bragt i Anvendelse ved Foreningen af Modsætningerne i Hr. Marts. Lære om Synd og Tilregnelse, anføre vi, netop af dette Stykke hos Forfatteren, et Exempel herpaa. I den lange Anmærkning til § 36 omtaler nemlig Hr. Martensen Augustins og Pelagii Anskuelse af Synd og Tilregnelse, som ere hinanden radicalt modsatte, og siden forener, medierer

*) See Nordisk Litt. Tidende, Nr. 7, Spalte 53.
**) See mit Skrift: Tro, Vantro og Overtro 2c. S. V—VI. Anm.

denne dybe Tænker begge disse Yderligheder. Han udfører dette Mesterstykke paa følgende Maade: „Antinomien mellem Pelagius og Augustinus er denne Modsætning mellem Individet og Slægten, mellem den abstract (!) moralske og religiøse Betragtning af Synden og Tilregnelsen. Den pelagianske thesis (Sætning) hedder: „„kun den **frie** Handling kan være Synd, og jeg lader mig intet Andet tilregne, som min Skyld, end hvad jeg selv har besluttet og udført““. Augustins thesis hedder: „„vi have alle syndet i Adam, og hans Brøde tilregnes os som Skyld““. Det er altsaa ikke Individet selv, der synder“ — nei, det er det rigtignok ikke! — „men Slægten, den almindelige Natur (!) der synder i Individet“. Dette sidste var naturligviis kun den „dybe Tænkers“ Forklaring af den Augustinske Sætning, og nu tilføier Tænkeren selv: „Begge Sætninger ere kun sande i deres **Eenhed** og gjensidige Overgang i hinanden“. See, det er just det Store og Beundringsværdige ved denne Sag! Augustins og Pelagii Læresætninger i dette Punct ere hinanden ligesaa modsatte som Ja og Nei; thi det som Pelagius benægtede: Arvesynden — og dens Tilregnelse, bekræftede Augustinus, og omvendt; men „den dybe Tænker“ forener disse ellers uforenelige Modsætninger i et Nu, ved Mediationens Hjelp, og gjør Pelagii Nei og Augustins Ja til en „Eenhed“. Da nu Forfatteren har udført dette Videnskabelige, Hegelsk-speculative Mesterstykke, seer han med Medlidenhed tilbage paa Fortiden, og siger: „Den gamle Verden kjendte ikke denne Antinomi“. Nei, Deres Høiærværdighed! Ja, jeg troer saamænd heller ikke den nye, forend den store Mester Hegel opdagede

dette Slags Antinomier. Men den gamle Verden kjendte ligesaalidt Mediationen, derfor saae den sig heller ikke i Stand til at forene Augustins og Pelagii Lære til en „Eenhed".

Til nærmere Oplysning for dem, der ikke kjende Dr. Martensens egne Anskuelser i dette Stykke, tjener endelig den Bemærkning: at han selv er en Augustinianer og omtaler ellers altid, navnlig i sine dogmatiske Forelæsninger, Augustins Lære som orthodox, hvorimod han pleier at betegne den pelagianske Anskuelse som kjættersk. Men naar han i Trykken udgiver „Moralphilosophiens System", da lærer han, rimeligviis for at vise sin Alsidighed og sjeldne philosophiske og videnskabelige Dannelse —: „at begge Sætninger (Augustins og Pelagii, Pelagii og Augustins) ere sande i deres Eenhed og gjensidige Overgang i hinanden".

Vi ville endnu kun fremhæve det Fromme i, at tilegne sig selv ikke blot sine egne men ogsaa Andres Synder, ligefra Menneskeslægtens Fader Adam, og betragte Tilregnelsen af den almindelige, Slægtens Synd, som den sværeste, der ligger paa ethvert Individ, som den „absolute Tilregnelse", imedens „den subjective Tilregnelse" af vore egne, med fri Villie begangne Gjerningssynder, er den letteste og den relative! O hvor bliver dog ikke Udsigten klar ved denne augustinsk-martensenske Lære O hvor gjør den ikke Veien let!

Anmærkning: Om Dr. Martensens „religiøse Tilregnelse".

Ligesom saameget Andet er det eiendommeligt for Dr. Martensen, at han har valgt Udtrykket: „re-

ligiøs", for derved at betegne den saakaldte „absolute" Tilregnelse, som bygges paa den colossale Arvesynd og oprindelige Fordærvelse. Doctoren og Hofprædikanten finder altsaa Religion, Religiøsitet deri: at man, ifølge „den hellige" Augustins ophøiede Lære, lader hele Menneskeslægten have syndet i Adam, fordi den, som det hedder, „var indesluttet i hans Lænder" (!?), saaledes, at de allerede ved hans Synd, Aarhundreder og Aartusinder inden de selv bleve fødte til denne Verden, havde paadraget sig den evige Død og Fordømmelse; deri: at hele Menneskeslægten paa denne Maade, ved det første Menneskes Overtrædelse af et eneste specielt Bud, er affalden fra Gud og løsreven fra ham; og endelig deri: at den Gud, man ellers pleier at tænke sig som retfærdig, paa Grund af denne ene Overtrædelse, tilregner hele Menneskeheden en „absolut" Skyld og Brøde, og paa Grund deraf fordømmer den. Alt dette finder Doctoren, som sagt, „religiøst"!! Hvis man ellers var i Forlegenhed med at danne sig et Begreb om Hr. Martensens Religion og Religiøsitet, da vilde man dog heri have et overordentlig vigtigt Bidrag dertil. Han finder det „religiøst", at tænke sig hele Menneskeslægten løsrevet fra Gud ved en speciel Overtrædelse, uagtet det just er Religionsbegrebet, der ikke tillader at tænke sig Menneskeslægten nogensinde saaledes løsrevet fra ham. Han finder det „religiøst", at tænke om Gud alt det, som er Urimeligt og Absurd, og Gudsbespotteligt, og Vederstyg-

geligt, at gjøre ham, **den Evige** og **Alfuldkomne** til det Afmægtigste, Usleste og tillige Uretfærdigste i hele Universet! **Afmægtig og usſel** bliver Gud, naar han har skabt Mennesket saaledes: at dets Natur, ved en eneste Ulydigheds-Act, forvandles og bliver en anden (ond, imedens den før var god); saaledes: at hans egen Skabning, egen Virksomhed ved Menneskets Skabelse, kun gjælder for en saare kort Tid, imedens Mennesket selv bagefter skaber sig selv om igjen, og ved den samme Handling bliver Skaberen af alle følgende Slægter, indtil en Deel af dem atter omskabes ved Kirkens Daab. **Uretfærdig er han, som ingen Anden, derved:** at han, som det siges, tilregner hele Menneskeheden Adams Ulydighed, og fordommer dem allerede paa Grund af den.

Men — vil man sige — „Augustin har lært dette"! Det har han ogsaa, og det er rimeligviis paa Grund af disse Fortjenester, at Kirken har kaldet ham „den hellige". Han selv har ingen Anledning givet til Navnet „Hellig", thi det er klart af hans Liv og af hans Skrifter, navnlig „Bekjendelserne", at han selv har betragtet sig som „syndig", ikke som „hellig". I sin Ungdom førte han, som han selv bevidner, et udsvævende Liv, men da han tillige, ved Siden af Udsvævelserne, bevægedes af en vis indre Uro og Længsel,, der ikke tilfredsstilledes ved philosophiske eller throsophiske Systemer, fandt han endelig Fred og Hvile i den paulinske Lære om Retfærdiggjørelsen, og fra denne Tid daterer han sin Omvendelse, (han var dengang 32

Aar gammel). Da han nu selv havde gjennemgaaet sin noget besynderlige Synde- og Retfærgjørelsesproces, bygger han, paa egen eensidige Erfarings Grund, ved Hjelp af vilkaarlig Speculation, dette Syndesystem, hvor den ene Urimelighed overbyder den anden, hvor hele Menneskeheden i et Nu stødes ned i et Syndesvælg, der omfatter hele Jorden, hvor hele Menneskeheden udgjør „en i Grund og Bund fordærvet og fortabt Masse" („massa perditionis"), hvor den eviggode og retfærdige (!) Gud imidlertid, for ikke aldeles at lægge Hænderne i Skjødet, og lade Adam trække hele Suiten med sig til Helvede, udtáger Nogle (d. e. dem, som ved Daaben komme ind i den „hellige Kirke"), af denne Fordærvelsens Masse, hvis enkelte Individer Intet kunde udrette, da de kun havde Frihed og Kraft til det Onde — og forudbestemmer dem, ved et **ubetinget** og **„uimodstaaeligt Naadevalg"**, til den evige Salighed, imedens han lader den øvrige Syndemasse være hvad den, ved Adams Synd, engang var bleven: grundfordærvet og fortabt. See, **heri** viser sig Guds **evige, uendelige** og **altomfattende Retfærdighed, Barmhjertighed** og **Naade!** Siig mig, christelige Læser, svulmer ikke din Barm over denne Læres christelige Høihed og Dybde? Eller er dit Hjerte maaskee nær ved at briste? — Nu havde Gud da, som sagt, udtaget disse Nogle og forudbestemt dem til Salighed, men dette kunde dog ikke saaledes realiseres i en Studs, men de maatte først optages af Kirken, for at den, paa den

rigtige Maade, kunde præparere dem til Saligheden; saaledes blev da, ogsaa ved Augustin, **Daaben nødvendig til Salighed;** og det, at gaae ind i Kirken og blive dens rettroende Barn, absolut nødvendigt dertil, eftersom alle Dyder, som blive udøvede udenfor Kirken, vare kun „glimrende Laster" („splendida vitia"). Det var da ikke forunderligt, at Kirken, paa Grund af disse og flere uforlignelige Fortjenester, tildeelte Augustin Prædicatet: Hellig. — Maaskee vil den i sin Tid ogsaa tildele Dr. og Prof. i Theologien Hans Martensen det samme Prædicat, thi han synes, idetmindste hvad det speculativ-kirkelige Læresystem angaaer, at være Nutidens dertil mest qvalificerede Theolog.

V.

Læren om Idealerne:
„Den personlige Eenhed af Gud og Menneske" m. m.

Fra § 46 begynder Systemets 2den Hoveddeel, „det Gode som Idealet". Den Lære om Idealerne, som i det Følgende fremsættes, er sikkerlig Noget af det mest udvortes Tiltrækkende og tilsyneladende Skjønne i denne Bog, men tillige Noget af det mest Abstracte, Usande og Bedrageriske. Kjernepunctet i denne Lære er, som vi skulle vise, Guds personlige Eenhed med Mennesket, Incarnation i Mennesket, eller med andre Ord: Menneskeforgudelse, hvorved al Modsætning mellem Gud og Mennesket ophæves,

og ved Ophævelsen af denne Modsætning, der er Religionens nødvendige Betingelse, al Religion ophæves og tilintetgjores i dens inderste Væsen og dybeste Grund. I Læren om Idealerne stilles „det guddommelige Ideal“ (§ 48) paa første Plads, dernæst „Verdensidealet“ (§ 52—58) og endelig „Individualitetens Ideal“ (§ 59 flgg.).

Under „det guddommelige Ideal“ henføres først „den mystiske og moralske Eenhed af Gud og Menneske“ (§ 49). Men „den mystiske, abstract-væsentlige Eenhed,“ og den „ligesaa eensidige, abstract-moralske Eenhed, der blot skal bestaae i at Mennesket gjør Guds Villie“, ere aldeles utilstrækkelige og uægte. Dr. theol. Hans Martensen finder ikke, at den Eenhed med Gud, hvor „Mennesket blot gjør Guds Villie“, har ret meget at betyde, naar Mennesket ikke er personlig Eet med Gud. Hans Høiærværdighed, Hofprædikanten, mener desuden ikke, at det kan lade sig gjøre, thi „Guds Villie kan ikke skilles fra hans Væsen, og det bliver i al Evighed uopnaaeligt for Mennesket at udføre Guds Villie, dersom Gud ikke væsentligt er tilstede i den menneskelige Sjæl“, d. e. dersom vi ikke have Guds Væsen i os, dersom vi ere blot Mennesker og ikke tillige Guder*). Paa Grund heraf

*) Ifølge denne Logik vilde det være **umuligt for en Tjener,** der har en Herre, hvis aandelige Fuldkommenhed langt overgaaer hans egen, **at gjøre Herrens Villie,** med mindre Herrens aandelige Personlighed var i ham. Overhoved kan, ifølge dette, en lavere Personlighed ikke gjøre en Høieres Villie. Hr. Martensen synes ikke at antage nogen aandelig Virksomhed fremkaldt ved aandelig Indvirkning, Meddelelse af Tanker og Ideer &c.

har nu den store Theolog i næste § etableret **„den personlige Eenhed af Gud og Menneske"**. Denne deduceres igjennem „Guds personlige Menneskeblivelse i Christo" og hans „metaphysiske Væsenseenhed" med ham, hvilken metaphysiske Væsenseenhed med Gud siden, ved Daaben, gaaer over paa alle døbte Christne, idet Hr. Martensen, som bekjendt, lærer: „at Christus i Daaben giver sig selv og Aanden heel og udeelt til Enhver". Saaledes ere da alle Døbte, men ogsaa kun de, væsentlig og personlig Eet med Gud, og ved denne personlige og væsentlige Eenhed med Gud har da Hr. Martensen ogsaa garanteret, at de blive i Stand til at gjore Guds Villie, hvilket Mennesket ikke skal kunne, naar det ikke i Væsen er Eet med Gud. Det vilde være interessant at erfare, om Dr. Martensen selv har gjort denne Erfaring, eller dette er et af de Postulater, de Fordringssætninger, han saa hyppigt opstiller, uden at gjore sig den ringeste Uleilighed for at bevise dem, rimeligviis af den Grund, at de antages at være hævede over al Tvivl. Har han selv gjort denne Erfaring, da spørges atter: om han veed, at han er væsentlig og personlig Eet

---

Hos ham skeer alt ifølge en **metaphysisk Fodselsproces** og en „**immanent Genesis**" (d. e. en iboende Fødsel, Selvfødsel), og derfor kan Mennesket ikke gjøre Guds Villie, undtagen det først er blevet eet Væsen med Gud, er avanceeret til Gud, thi saa har det Guds Villie i sig selv, thi Guds Villie er da bleven = dets egen Villie, og det just paa Grund af, at det er blevet „væsentlig og personlig Eet med Gud." Gjør altsaa et saadant gudvordent Individ sin egen Villie, saa veed han, at han gjør Guds Villie. Er dog ikke denne martensenske Lære ganske fortræffelig?!

med Gud **deraf:** at han „udfører Guds Villie", eller han maaskee slutter fra sin Væsens-Eenhed med Gud til „Udførelsen af hans Villie", thi der kan da rimeligviis ikke være Tvivl om, at Hr. Martensen, en Mand, der har skrevet et saadant Moralsystem som dette, tilligemed flere berømmelige Skrifter, og overhoved virket saameget for den sande Gudskundskab og christelige Dyd: maa være eet Væsen med Gud, og personlig Eet med ham, at han maa være en af disse „Personligheder", der „gjennem den empiriske Virkelighed, igjennem hele den phænomenale Livskreds, bestemme sig i Forhold til sin væsentlige Bestemmelse, til Livets Totalidee (§ 21)", men ikke et af disse Individer, der ikke ere Personligheder, fordi de ikke have „bestemt sig i Forhold til Livets Totalidee", det vil da sige, ikke bestemt sit Forhold til Gud, ikke bestemt og erkjendt, at de „ere væsentlig og personlig Eet med Gud", hvilket, efter al Sandsynlighed, maa være den „Livets Totalidee" den „væsentlige Bestemmelse", der hæver den Enkelte saa høit, at de, naar de baade ere æsthetiskdannede og aandelige nok til at „bestemme sig i Forhold dertil", have et udelukkende Privilegium paa at være „Personligheder". (See ovenfor S. 64 Anm.).

Af disse faa Bemærkninger vil det være klart, hvorledes Hr. Marts. Lære om Idealerne aldeles ophæver det religiøse Forhold mellem Mennesket og Gud, **derved:** at den ophæver Modsætningen mellem Gud og Menneske, mellem Guds alfuldkomne, altomfattende og Menneskets ufuldkomne, indskrænkede Personlighed. Men ikke blot det almindelige Grundlag for

al Religion ophæver denne Lære, men ogsaa de for Kirken, navnlig den lutherske, eiendommelige Læresætninger ophæves eller omskabes og forqvakles derved. Da Hr. Martensen anstrænger sig saameget for at overbevise Folk om sin kirkelige Rettroenhed, saa ville vi nu i det Følgende søge at vise:

Hvorledes Kirkens Forsoningslære tager sig ud ved Siden af Læren om: „den væsentlige og personlige Eenhed af Gud og Menneske"?

Ligesom hele det øvrige Forhold mellem Gud og Mennesket forvirres og forrykkes ved Læren om den væsentlige og personlige Eenhed af Gud og Menneske, saaledes gjælder dette in specie om Forsoningslæren. Ei alene den kirkelige Forsoning ved Christi Død, men ogsaa den mere rationalistiske, som rigtigen antages skeet derved, at Christus lærte Menneskene at kjende Gud, som en naadig Fader, til hvem de med from Anger og Tillid ligefrem torde henvende sig —: er, ved Læren om den væsentlige Eenhed af Gud og Menneske, aldeles ophævet og tilintetgjort. Der er ikke tilbage selv det fjerneste Skin af Noget, der kan eller bør kaldes Forsoning. Dette vil fremlyse af Følgende: Forsoningens Hovedkraft maa, hvordan den end betragtes, være moralsk-religiøs, eller religiøs-moralsk, thi i denne Sphære var Disharmonien mellem Gud og Mennesket indtraadt; denne maatte derfor hæves og Forsoning tilveiebringes paa det selvsamme Gebet. Dette er nu ikke Tilfældet med den martensenske Forsoning; thi den er en

physisk-metaphysisk Act og bestaaer netop deri: at Mennesket og Gud ere „væsentlig og personlig Eet". Have de da bestandig været væsentlig og personlig Eet? nei! Fra Adams første Synd vare de væsentlig to, det vil sige: deres Væsen blev ved Adams første Synd aldeles forskjelligt, og vedblev at være forskjelligt i henved 4000 Aar; men ved Christus blev de væsentlig Eet. Hvorledes skete det? ved Christi Død? Nei! langt fra! Hverken ved hans Død eller overhoved ved hans aandelige Virksomhed. Men derved: at **Gud blev Menneske,** lod sig føde af en Qvinde og fremtraadte her paa Jorden som Menneske! See! nu — mener Dr. Martensen — var Forsoningen foreløbig realiseret. Gud og Mennesket vare nu traadte i dette uopløselige Væsens- og Persons-Forhold til hinanden. Idet Gud blev Menneske, blev Menesket Gud, og der var saaledes ingen „væsentlig" Forskjel eller Modsætning tilbage. Det forstaaer sig, at denne Væsens- og Persons-Eenhed ikke strækker sig til hele Menneskeheden. Eenheden er et exclusivt Privilegium for de Christne, som ere døbte, thi, som bekjendt, blive de i Daaben det Samme, som Christus blev ved Fødselen: **Gudmennesker**. De øvrige Ikkedøbte Mennesker have da ingen Andeel i denne Væsens- og Persons-Eenhed med Gud, de ere aldrig blevne væsentlig og personlig **Eet med Gud.** Gud og de ere baade væsentlig og personlig **to,** d. e. deres Væsen er aldeles forskjelligt fra Guds, thi de ere ikke, som de Første, blevne Gudmennesker eller Menneskeguder ved Daaben. See, saaledes staae da Sagerne for Tiden. En stor Deel af Menneskeheden er alt bleven „væsentlig Eet med Gud", er bleven Gud-

mennesker og altsaa **forsonet med Gud,** men en langt større Deel staaer rigtignok endnu tilbage, og er hverken det Ene eller det Andet. Men der er den store Fordeel ved denne ellers saa ulige Tilstand, at man til Punct og Prikke kjender den, at man veed, hvem der ere Gudmennesker eller Menneskeguder, væsentlig Eet med Gud og altsaa forsonede til det Alleryderste, og hvem ikke, thi her behøver man kun at erkyndige sig om Een er døbt. „Man skal ikke skue Hunden paa Haarene", er et godt, gammelt Ordsprog. Det passer aldeles her, thi udvortes skulde man have ondt ved at see, hvem der ere Gudmennesker, væsentlig Eet med Gud, og saaledes, i deres inderste Væsen, forsonede med ham, og hvem ikke; men man er ikke destomindre sikker i sin Sag, thi i de christne Lande behøves kun at henvende sig til Præst og Degn, og slaae efter i Kirkebogen, og i de Lande, hvor der er ingen Christendom, det vil sige: ingen Daab, risikerer man ikke at træffe Gudmennesker, der ere forsonede og væsentlig Eet med Gud. Paa den anden Side er der unægtelig en skjøn Udsigt til, at saa mange Gudmennesker, som Verden alt tæller, ville kunne udrette Meget til Verdens Bedste, og i kort Tid gjøre de øvrige Mennesker, eller en stor Deel deraf, til det Samme som de selv ere, ville faae dem omskabte efter eget ophøiede, gudmenneskelige Forbillede.

Af det Ovenstaaende er det let at see, af hvilken Beskaffenhed Religionens Grundlærdomme blive, naar de først ere komne i den martensensk-speculative Trylle-Gryde, efterat de ere tilbørligen destillerede ved speculative Kryderier, ved de væsentlige og de virkelige Udgaver af de aandelige Ting, ved Antinomierne, Me-

diationen o. s. v., og efterat man endelig har rort Alting rigtig godt ud imellem hinanden, det Physiske, Metaphysiske, Æsthetiske, Moralske og Religiøse. Enhver, der blot har en Smule aandeligt Syn, vil let kunne indsee, hvorledes Alt paa denne Maade forvirres og fortrylles, hvorledes alle Modsætninger ophæves, idet Mennesket gjøres til Gud, Gud til Menneske, Frihed til Nødvendighed, Nødvendighed til Frihed, og Alt forenes og identificeres med sin Modsætning, saaat aldeles uforenelige, radicalt modsatte Ting blive, ved den altfortryllende Mediation, til en guddommelig Eenhed og Heelhed. Dette Forvirringens Uhyre bruger man, for dermed at vende op og ned paa Alt og bringe det til at udgjøre et bundløst Chaos; for at kunne paastaae og lære: at det Sorte maa være baade Sort og Hvidt!, forat det kan være rigtig Sort; at det Hvide maa være baade Hvidt og Sort, forat det kan være rigtig Hvidt, at Friheden maa være baade Frihed og Nødvendighed, forat den kan være rigtig Frihed; at Nødvendigheden maa være baade Nødvendighed og Frihed, forat den kan være rigtig Nødvendighed; at det Uendelige maa være baade uendeligt og endeligt, forat være rigtig uendeligt; at det Endelige maa være baade endeligt og uendeligt, forat være rigtig endeligt; at Gud maa være baade Gud og Menneske, forat være rigtig Gud; at Mennesket maa være baade Menneske og Gud forat være rigtig Menneske; kortsagt: at Alt bestaaer i og ved sin Modsætning, og faaer ved den sin sande Existents og Betydning; at det, ved Mediationen, **forsones** med den, saaat begge Modsætningerne gaae op i en høiere Eenhed osv. — See, Enhver, sige vi, som har en Smule sund Forstand,

vil snart indsee, hvorledes det har sig med denne Tænknings-Methode, og hvorledes Tingene og deres Væsen tager sig ud, naar den anvendes paa dem. Dersom det er Philosophiens Opgave nu i det 19de Aarhundrede, efterhaanden at omdanne Verden til en altomfattende Daare-Anstalt eller Gale-Institut, det vil sige, et Institut, hvor man søger — ikke at helbrede Folk for Galskab, men — at opdrage det til Galskab, hvor man arbeider paa at gjøre Verden til en rigtig colossal og imponerende Daarekiste: da gives der sikkerlig intet bedre Middel dertil, end at anvende denne Tænknings-Methode paa alle Emner og Materier, og søge at udbrede den overalt, i alle Kredse og alle Sphærer; thi vel er det sandt, at der i denne Verdens brogede Historie lader sig opvise mangt et Galenskab, hvoraf adskillige have gjort en ganske god Effect, men intet af alle dem, der staae til at kjende af Historien, har været saa aldeles radicalt, gjennemgribende og systematisk anlagt, og, som Følge deraf, saa fortrinlig skikket til at ødelægge og tilintetgjøre al Fornuft og Forstand, al sund Sands, Tænkning og Reflection, og det vilde derfor sikkerlig, hvis man blot havde ret mange Martensener, martensenske Medhjelpere og Medhjelperes Medhjelpere, gjøre en saadan Effect og bringe en saadan Frugt, som man maaskee ikke vil have seet Magen til ligefra Verdens Begyndelse. Dersom altsaa Anstaltens Herre, Dr. Martensen, i Forbindelse med sine nærmeste Allierede, sørger for at oplære og udsende ret mange og ivrige Medarbeidere, saa vil Anstalten snart blive blomstrende her i Danmark. Der ere allerede Tegn forhaanden, som tyde paa, at flere Planter i denne Retning fremspire i Stil-

hed og love god Frugt*). Dog, hvo kjender alle de Velsignelsens Spirer, Hr. Martensen har lagt ind i sine

*) Vi ville her ikke omtale de ældre, mere bekjendte Martensenianere, som man undertiden, i Forhold til ham selv og Hr. Prof. Heiberg, som de danske speculative Officerer, har kaldet: de speculative Underofficeerer eller Sergeanter; men vi ville kun gjøre opmærksom paa den allernyeste speculativ-theologiske Spire, der er kommen tilsyne. Vi mene Cand. theol. Thorvald Schow, der nylig har skrevet: „Om Christendommens Væsen &c.", og dediceeret dette Skrift (paa 38 Sider) til Biskop Mynster. Denne unge Theolog, der aabenbart er stærkt berørt af den martensensk-speculative Tænkning, og sikkerlig er en af hans Disciple — men som iøvrigt synes at have en større Tendents til Religiositet og religiøs Fromhed end Mesteren — viser gode Symptomer paa, at han, ved fortsat Speculeren, vil blive et af Anstaltens ægte Medlemmer. Vi finde her 32 Sider — de 6 bære Titelen, Dedicationen, og Indholdslisten — udfyldte med nogle smaa Stykker, som jo rigtignok mere eller mindre berøre Theologien, eller endeel religiøse og christelige Sindsstemninger. Disse Stykker bestaae igjen af mange, som oftest usammenhængende Sætninger. Dette er martensensk. Hele Værket (32 Sider), inddeles i 3 Dele. Dette er ikke mindre martensensk. Og nu endelig, for at vise, at ogsaa Tænkningen (?) deri, og Anskuelsen er martensensk, anføres et Par Exempler. S. 7 — d. e. S. 1 efter Titelen, Dedicationen og Indholdslisten — siger Forf.: „Hvad der til en vis Tid var stemmende med Skriften, er ikke dette til en anden, fordi Overeensstemmelsens Nødvendighed afhænger af den Læsendes Eiendommelighed". — Dette er martensensk og speculativt. Altsaa: Hvad der „var stemmende med Skriften" i de 3 første christelige Aarhundreder, „var ikke stemmende" med den i de romcatholske Aarhundreder, „fordi Overeensstemmelsens Nødvendighed var afhængig af de Læsendes (Pavens og den hierarchiske Geistligheds) Eiendommelighed", og det som ikke var stemmende med den under Pavedømmet, „var (igjen) stemmende med Skriften", efter Reformationen, „fordi Overeensstemmelsens Nødvendighed (!) afhænger af den Læsendes Eiendommelighed", som i dette Til-

Tilhørerens Hjerne? Hvo er i Stand til at udgrunde det Rigdoms Dyb paa phantastisk Speculation og speculativt Vanvid, hvoraf disse Tilhørere have oft!? Sjøndt man altsaa kun ved en enkelt Leilighed mærker eller seer Frugterne, saa kan man dog trøste sig ved at de modnes i Stilhed, og ville saaledes i sin Tid og leilighedsviis komme tilsyne. Skulde Frugterne da end blive suure og saftløse, saa er det dog at haabe, at den nøisomme Slægt vil tage tiltakke dermed, ja maaskee endogsaa finde dem fortrinlige, naar de blot have en Smule frisk Colorit og glindsende Udvortes. Det er jo Skinnet, som det i vore Dage kommer an paa.

---

fælde var Luthers og de andre Reformatorers med deres Tilhængere. Paa samme Maade gaaer det med Forholdet mellem Reformationen og Nutiden o. s. v. De forskjellige, tildeels hinanden aldeles modsatte Opfattelser af Skriften til forskjellige Tider, — ja, conseqvent ogsaa de modsatte samtidige — ere altsaa alle tilhobe „stemmende med“ Skriften! Ikke sandt, Herr Schow? O hvilken Verdensanskuelse, hvilket Begreb om det Subjective og Objective, det Sande, Blivende osv.! — S. 33 siger Forf.: „Aabenbaringsbegrebet (ɔ: i Jødedom og Christendom) er det samme, men dets Facticitet (rimeligviis = Realisation, Fuldbyrdelse) tilhører kun Christendommen. Aabenbaringsbegrebet i Christendommen er et andet, men derfor ikke et forskjelligt“. Altsaa een og samme Ting, ja ovenikjøbet eet og samme Begreb, kan baade være det samme som et andet, og dog tillige et Andet! — Bliver „det samme“ Begreb maaskee „et Andet“ derved: at det fremtræder anden Gang eller flere Gange i Tiden, eller bliver Begrebet, som saadant, maaskee „et andet“ derved, at det realiseres, naar det forresten er „det samme“? Fortræffeligt Hr. Schow! Dette kalde vi gode Symptomer. Vi vilde blot ønske, at ret mange af de martensenske Candidater og Studenter vilde producere sig, forat man kunde lære Medlemmerne af dette aandelige Samfund at kjende.

Da nu — for at komme tilbage til Hovedpunctet i dette Stykke — den Lære: at Mennesket ved Christus og i ham er bleven væsentlig og personlig Eet med Gud, og at de døbte Christne saaledes ere blevne Guder, ligesom Gud blev Menneske, samt: at Forsoningen **objectivt er fuldbyrdet** derved, at Gud blev Menneske —: har et saa herligt Skin, en saa straalende Glands som neppe nogen anden Lære: saa er det at haabe, at de danske Christne, hvoraf en stor Deel synes at have den Livs-Opgave, at jage efter Skinnet: ved Hr. Martensens Bestræbelser og ved hans Elevers Virksomhed, efterhaanden vil blive saa lykkelige, at tilegne sig den Tro: at de ikke blot ere objectivt (!) forsonede, men at de tillige selv ere Gudmennesker eller Menneskeguder, og at de saaledes ville bidrage til at forherlige den, der, som Doctor og Professor Theologiæ, Hofprædikant og fremfor alt, som den danske Theolog, der først har lært „Guds og Menneskets væsentlige Eenhed“ — dog altid vil blive den Første iblandt mange Brødre.

VI.

„Verdensidealet“*), det Forbigangne, „det Nærværende og det Tilkommende“**).

I §§erne 52—58 handler Forf. om „Verdensidealet“,

*) See det, som herom er sagt ovenfor (S. 19.) i den første Deel af disse Bemærkninger, der handler om „Grundridset“ i Almindelighed (Smlgn. S. 4 og 16).

**) Det vil af det Følgende blive Læseren klart, at nagtet Hr. Mar-

og han siger fra Begyndelsen af § 52: „Den sande Tro paa det religiose (!) Ideal, fører til at betragte Verdensudviklingen som Guds Riges Udvikling. Det bliver derfor den praktiske Opgave for Mennesket at forvandle Verden til Guds Rige, eller at befrie den til dens Ideal" o. s. v. Allerede i denne Sætning, i og for sig, er der, som sædvanligt, god Logik og sund Tankegang. Forf. gaaer ud fra en **Tohed**, en stærk Modsætning, „Verden" og „Guds Rige", thi ellers kunde der ikke være Tale om „at **forvandle** Verden til Guds Rige", og dog skal „Verdensudviklingen betragtes som Guds Riges Udvikling", hvilket forudsætter: at de fra Begyndelsen af i Grunden ere Eet og det Samme. Dette er da sikkerlig en af de speculative Antinomier, som skulle medieres, og tillige den første i denne Materie, men nu kommer den anden, som bestaaer deri: at det er den praktiske Opgave for Mennesket, at realisere Verdens-Idealet ved at forvandle Verden til Guds Rige", medens der paa den anden Side siges: „Det bliver **derfor** (!) Opgave for Individet at erkjende det existerende Ideal i Virkeligheden". Altsaa fordi Mennesket, ifølge hans Opgave, at forvandle Verden til Guds Rige, „maa anskue Historien som en successiv Virkeliggjørelse af Idealet, **derfor** bliver det Individets Opgave at erkjende det existerende Ideal" eller, med andre Ord: erkjende

---

tensen i sin Overskrift blot har: „Det Nærværende og det Tilkommende", burde dog ogsaa det Forbigangne tages med, og netop den speculative Betragtning kan allermindst oversee det eller løsrive det fra det Nærværende og det Tilkommende, men maa nødvendigviis stille dem alle tre sammen.

Idealet som existerende! Det er altsaa Menneskets Opgave paa engang at realisere Verdensidealet, og at erkjende det, som existerende, som realiseret! Læseren maa ikke troe, at det sidste Ord (realiseret) er en vilkaarlig og urigtig Forklaring af Udtrykket: „existerende", thi Hr. Forf. lærer os selv i de næste Linier: at „ligesom Idealet allerede maa forudsættes som realiseret, saaledes maa et nyt Moment af dets Virkelighed produceres". Altsaa: det som er realiseret, skal produceres, og det som produceres og skal produceres, maa forudsættes som realiseret. See! dette kalde vi en interessant Logik og Verdens-Anskuelse, men den er jo ogsaa speculativ, og hvad er der vel interessant i den Grad som Speculationen?!

I Anmærkning til § 53 siger Forfatteren: „Hegels bekjendte Fordring, at man skal erkjende det Virkelige (virkeligt Existerende) som det Fornuftige, er uadskillelig fra den Fordring, at man selv skal frembringe den fornuftige Virkelighed". Denne Sætning, som Forf. har gjort til sin, er en af de Grundsætninger, som indeholde den grundfalske hegelsk-speculative Verdensanskuelse. Sætningens første Deel: „at man skal erkjende det Virkelige som det Fornuftige", beskytter og befordrer al Løgn og Usandhed, al Trældom og Ufrihed, al Forstillelse og Hykleri, ja næsten alt Ondt i den aandelige Sphære. Lader os see hvad denne Sætning indeholder. „Det Virkelige skal man erkjende som det Fornuftige." Det Virkelige, der nærmest er = det virkelig Existerende, maa man — for ikke at gaae i Detaillen — forklare ved: den virkelige Ver-

denstilstand, eller Tilstanden i Verden, saaledes som den overhoved forefindes til enhver Tid, navnlig forsaavidt den er frembragt ved de frie Fornuftvæseners Virksomhed. Dette „Virkelige“, denne Virkelighed skal man — naturligviis baade Samtid og Eftertid — „erkjende som det Fornuftige“! Ifolge dette Princip skal man erkjende den factiske, virkelige Tilstand, eller saakaldte Udvikling, som er eiendommelig for enhver af de forskjellige Tider og Verdensperioder, **som Fornuftig!!** Ifolge dette skulde man erkjende den virkelige, existerende Udvikling eller Tilstand, selv i de Aarhundreder af Katholicismen, hvor den almindelige Forkeerthed og Fordærvelse, Udvorteshed og skinhelligt Hykleri, aandeligt Morke, Trældom og Barbari var aldeles fremherskende og overveiende — **som fornuftig, „som det Fornuftige“!!!** Det er virkelig formeget forlangt. Ikke destomindre forlanges det af Hegel, og andre Speculanter, som heri ere enige med ham, og derfor er det da ogsaa, at „Hegel“ — ifolge Hr. Martensens Anmærkning — „saa stærkt har polemiseret mod den subjetive Vilkaarlighed, der ikke vil erkjende det existerende Verdensideal“, samt, at „denne Polemik til alle Tider har sin Anvendelse, fordi der stedse gives Mennesker, der ikke ville modtage **Fornuften og Sandheden saaledes**, som den **selv (!) aabenbarer sig**, men ville have en Religion, en Philosophie, en Stat efter deres egen Indbildning“. Herved har Forfatteren angivet Principet og Maalestokken for Bedommelsen af saadanne enkelte Secter og Individer, som til forskjellige Tider have ivret imod det Bestaaende og tildeels det Forbigangne,

og søgt at gjennemføre noget Andet og Bedre. Derfor er det, at disse kaldes Kjættere, Fantaster, Sværmere, da de mene: **at Verdensudviklingen til sine Tider i det Væsentligste er forfeilet,** og kunne saaledes ikke „erkjende den som **det Fornuftige**". Derfor siger Hr. Martensen og slige Folk, at de „miskjende det Nærværende", og paa et andet Sted kalder han det: „at løsrive sig fra al historisk Sammenhæng og indføre en ny Calender, — improvisere en ny Kirke, — begynde Kirkehistorien forfra o. s. v.*). Dette og Lignende, som hos disse speculative Eftersnakkere nærmest vil være at udlede deels af en næsten ubegribelig aandelig Blindhed og Vankundighed, deels af Lyst til at agere berømte Mænds Eftersnakkere og **Efteraberc**, og til at behage Mennesker, samt, i Forbindelse dermed, af ussel Menneskefrygt og Egoisme, — har, hos Hegel, og saa mange, som paa en mere selvstændig Maade maatte være komne til dette Resultat, endnu en radical Grund i deres **Guds- og Verdensanskuelse.** Hos dem er nemlig Verdensudviklingen ingen Udvikling ifølge virkelig, aandelig Frihed, men ifolge en saakaldet Frihed, som i Grunden er = Naturnødvendighed. Heraf kommer det, at ethvert Moment i Verdensudviklingen, selv den Udvikling, der aabenbart undertrykker eller tilbagetrænger Sandhed og Retfærdighed, og saaledes i Virkeligheden er Tilbageskridt — Tilbageskridt finde disse Speculanter utænkeligt — er hos dem virkelig Udvikling, er et „nyt Moment af Idealets Virkelighed",

---

*) See Prof. Heibergs Intelligensbl. Nr. 3, S. 60.

der altsaa „maa erkjendes som det Fornuftige", thi Verden, Menneskene inclusive, gaaer frem ifølge en immanent Naturnødvendighed, og hvem tør ivre imod den, eller finde den ufornuftig?

I denne Naturnødvendigheds-Udvikling er Alt i det væsentlige gaaet som det burde gaae, som det nødvendigviis maatte gaae, thi hele Tingenes Gang fremgik af en indre Nødvendighed; det kan derfor ikke være Tale om, at Noget er forfeilet, og som Følge deraf, kan der heller ikke være Tale om at forkaste Noget. Alt, Ondt og Godt, som forekommer i Verdenshistorien, er i Grunden alt lige godt, thi det betragtes Alt som lige virkelige, lige nødvendige og vægtige Led i Verdensløbets Kjæde, betragtet i dens speculative Naturnødvendighed, Eenhed og Heelhed, og det betragtes da sandsynligviis ogsaa Altsammen som gode og solide „Momenter af Verdensidealets Virkelighed"; og da alle disse Momenter i Fællesskab udgjøre det „Virkelige", saa udgjøre de ogsaa alle tilsammen **„det Fornuftige"**, — eller „Fornuften og Sandheden, som den selv aabenbarer sig"(!) — hvilket man, som saadant, naturligviis „skal erkjende", og „anskue som den successive Virkeliggjørelse af Verdens-Idealet, der allerede maa forudsættes som realiseret", men tillige „produceres"! Saaledes er da Ægtheden og Sandheden af Verdens-Udviklingen, af det Drama, som denne Verdens Mennesker have opført — garanteret og stadfæstet ved den speculative Verdensbetragtning. Saaledes betragter da Speculationen saavel det Nærværende som det Forbigangne med inderlig Glæde og Tilfredshed.

Det er jo dog den Verdenshistoriske Naturnødvendighed, „Sandhedens Selvaabenbaring", og, som saadant, tillige „**Det Fornuftige**". Speculationen med dens Tjenere er baade klog og fredelig; den er ikke kommen „for at kaste Ild paa Jorden", men for at forkynde Eenhed, Identitet, Fred og en altomfattende Harmonie, ja, den forkynder dette ikke blot som tilkommende, men forsikkrer, at saaledes har det altid været, naar man blot betragter Verden med speculativt Blik. Speculationen siger ikke: „den onde og vanartede Slægt", og endnu mindre siger den: „I Ogle-Unger", men den siger: „mine Venner! Alle I, som have været og ere, — thi I ere, som sagt, alle mine Venner. — I have gjort Eders Pligt og Skyldighed, I have, hver paa sin Maade og saaledes som Verdens-Udviklingen, ifølge dens indre Natur-Nodvendighedslove, forte det med sig, „produceret og realiseret et nyt Moment af det store Verdensideal". I have alle, alle gjort Meget, hver af Eder har spilt sin Rolle, saaledes som han maatte spille den. Uden Eder kunde jeg (Speculationen) selv desuden ikke være bleven Hvad jeg er; jeg staaer paa Eders Skuldre, jeg tilstaaer det. Men der er ogsaa Meget tilbage endnu. De bedste „Momenter af Verdensidealet" staae endnu tilbage; at udfore dem er overladt til mig, og endelig har den verdenshistoriske Naturnødvendighed forbeholdt mig den uforlignelige Triumph og Ære: at sætte Kronen paa Verdensidealets Hoved.

Dette var nu, med Hensyn til den første Deel af hiin hegelske af Hr. Martensen adopterede Sætning: „at man skal erkjende det Virkelige som det Fornuftige", samt, „at det bliver Individets Opgave at erkjende

det existerende Ideal", og at „Idealet (desuagtet) allerede maa forudsættes som realiseret". Men nu komme vi til nærmere at betragte den anden Halvdeel: at Idealet efterhaanden maa realiseres derved: „at et nyt Moment af dets Virkelighed produceres". Efterat den **speculative Nederdrægtighed**, ved saaledes at slaae hele Fortiden i Hartkorn og finde, at hvad der passerede i den, i dets Eenhed og Heelhed var „Fornuftigt", Godt og Herligt, og saaledes, som det burde og kunde være: har snakket Samtiden efter Munden, eller dog Saamange, som ere ivrige i at lovprise Fortiden og opretholde dens Vedtægter, Meninger og Bedrifter; efterat den dernæst paa den anden Side har ladet de Fremadstræbende ane en vis Fremadstræben eller Fremskridt, en Art Liberalitet, og saaledes med den største Snuhed og Varsomhed lagt an paa, at holde gode Miner med Alle, og ikke rage uklar enten med Kirke eller Stat, eller disses Autoriteter —: saa tænker Speculationen i sin kjære Hjerne: nu har jeg lykkelig faaet Forberedelserne fra Haanden, og overvundet alle Hindringer, nu er Touren til mig, og Enhver er dog sig selv nærmest; nu maa jeg producere **mit** „Moment af Idealet", det vil da egentlig sige: ved Mediationen og det Øvrige, som alene staaer til min Raadighed, fuldføre Idealet; thi uagtet man, til enhver anden Tid, kun har været i Stand til at producere „et nyt Moment deraf", er det mig forbeholdt at fuldføre det. Speculationen tager nu fat paa Arbeidet, og nu udvikler sig, i Modsætning til det Foregaaende, — ikke et Moment af Idealet, heller ikke flere Momenter deraf, ja ikke engang hele den sidste Deel af det Ideal, som

man, ifølge det Foregaaende, skulde troet var alt halvfærdigt, nei — men et heelt nyt Ideal. Ved denne Modsætning til det Foregaaende er da en speculativ Antinomie fuldbyrdet. Men denne Antinomie indeholder, som det synes, endnu en Antinomie, som det turde være os tilladt at gjore den høie Speculation opmærksom paa. Denne Antinomie dannes paa den ene Side ved den mageløse Beskedenhed hos Speculationen, ifølge hvilken den fra først af ikke synes at tilegne sig mere end „et Moment af Idealet", og paa den anden Side ved den Omstændighed, at Speculationen paa engang skaber og opstiller Idealet fra nyt af, hvilket saaledes bliver at ansee som hiin tilsyneladende Beskedenheds Contrast og Modsætning. Eller, med andre Ord, og for at tale reent ud: ligesom den første Side af den **speculative Nederdrægtighed** viste sig i dens kloge, snedige og lumske Manøvreren med Samtiden og dens Forhold til Fortiden, saaledes viser sig nu den anden Side af dens **Uredelighed og Nederdrægtighed** deri: at efterat den først har giort Samtiden tryg, og, for at vise sin Overeensstemmelse med Fortid og Nutid, antaget en Deel af dens meest hævdede men tillige overtroiske, usande og urimelige Dogmer, Udtryk og Formler —: begynder den først ret for Alvor sit Spil. Den indsvober nu og indsmugler i disse Udtryk, disse Formler, som et ydre Gevandt, alt muligt og tænkeligt Galenskab og Hjernespind. Samtiden, der har en mageløs Tillid til disse Folk, der tale saa smukt, undertiden ogsaa gesticulere baade smukt og pathetisk, aner intet, og det som den ikke forstaaer, skriver den paa vedkommende Speculants „dybe Tænknings" Reg-

ning. Undertiden kan ogsaa hans „dybe Christelighed“ nyde godt deraf, thi man tiltroer naturligviis ikke sig selv den samme Tænkningens og Christelighedens Dybde som Speculanten. Nu forevisér man uhindret, i „den hellige Kirkes“ Navn, alle sine Taskenspillerkonster, og Metamorphoser. Men lader **Gud Fader** forvandles til **Søn**, denne Søn lader man igjen flyde ind i dem, der døbes. Man forvandler **Gud** til **Mennesker, Mennesker** til **Gud, Kjærlighed og Naade** forvandler man til **spidsborgerlig Retfærdighed, Friheden** til **Naturnødvendighed,** og ophæver derved Forskjellen mellem **Godt** og **Ondt,** med Mere, som det vilde blive for vidtløftigt at opregne paa dette Sted. Det vilde desuden være overflødigt her at opregne alt det, som kan henføres til den speculative Vilkaarlighed, til den speculative Forvirring, det speculative Vanvid. Alt det Falske og Forvirrede som jeg har angrebet i dette Skrift, med Mere, hører derhen. **Saaledes „producere“ da de Speculative Verdensidealet!**

I § 56 forekommer der atter en speculativ Antinomie. Her siger Forfatteren: „Det Humoristiske er med Rette kaldt den „Verdensforagtende Idee“ (Jean Paul), fordi det fremdrager Endelighedens og Intethedens Moment i Alt og anskuer Virkeligheden som den forkeerte Verden; men det er ikke blot den verdensforagtende og verdensfordømmende, men ogsaa den verdensforsonende Idee, fordi den **erkjender sin egen Væsenseenhed** (?) **med denne Verden,** og i Endeligheden speiler sin egen Uendelighed“. Dette Sted indeholder en mærkelig Blanding af Sandhed og Løgn, som kun Den, der er i Stand

til at tænke sundt og har aandelig Erfaring, formaaer at udsondre fra hinanden. At der gives en Sindsstemning — om den bør kaldes „Idee", er meget tvivlsomt — der paa den ene Side er „verdensforagtende og verdensfordømmende", og paa den anden Side „verdensforsonende", d. e. som gaaer ud paa at forsone Verden med sin Skaber, og saaledes bringe den ud af den foragtelige og fordommelige Tilstand —: det er vist. En saadan fandtes netop hos Frelseren, hvilket fremlyser af hans Dom om Verden paa den ene og alt hvad han gjorde og leed for at frelse den paa den anden Side; den bør ogsaa til en vis Grad findes hos enhver sand Christen. Af det som følger hos Forf. seer man imidlertid, — hvad man i Forveien kunde slutte sig til, — at Hr. Martensen kjender den kun af Navn, kjender kun saameget til den, at han kan speculere over den; thi denne Sindsstemning („Idee") er ikke, saaledes som den er, verdensforsonende, „fordi den erkjender sin egen **Væsenseenhed med Verden**", men snarere **fordi** den erkjender sin aandelige Væsensforskjellighed fra den, og søger at bibringe Verden sin Aandelighed, sit aandelige Væsen, for derved at bringe den Fred og Forsoning med dens Skaber. Her, ved Begyndelsen af dette Tillæg „fordi" rc., som vel sagtens just var et nødvendigt Tillæg for en theologisk Speculant, har Forf., der aldrig kan udføre en sund Tanke heelt, uden at forvirre den med speculativt Galenskab, dreiet af ind i den speculative Labyrinth, og for at faae Antinomien i Stand, lader han nu det Humoristiske **paa engang** være „verdensforagtende" og „erkjende sin egen Væsenseenhed med denne Verden". Nei Martensen! det gaaer ikke an, det er

Hjernespind! Ingen Sindsstemning, man kalde den hvad man vil, naar den blot er ægte christelig eller religiøs —: kan i Virkeligheden være det, som det Humoristiske her gives ud for at være, paa eengang „verdensforagtende" og „erkjendende sin egen Væsenseenhed med denne Verden". Ligesaalidt kan der, naar det Humoristiske paa den ene Side, som der siges strax bagefter, „er en Udstrømning af det høieste Gode, af den evige Kjærlighed, den inderste Baggrund i al christelig Verdensbetragtning o. s. v." og dog paa den anden Side er „i Væsen Eet med Verden": være Tale om „Forsoning"; thi havde det Humoristiske de Egenskaber, som Forfatteren tillægger det, da var Frelsen aldeles unødvendig og overflødig; eftersom „det Humoristiske er en Udstrømning af det høieste Gode o. s. v.", og det tillige „erkjender sin egen Væsenseenhed med denne Verden; thi deraf følger, at denne Verden i sit Væsen, selv er en Udstrømning af det høieste Gode ꝛc., og behøver følgelig ingen Frelse og Forsoning, da den, som saadan, maa staae i nøie Forbindelse og inderlig Harmonie med sin Skaber. Det er jo netop Hr. Martensens egen Lære: at Forsoningen af to Modsætninger bestaaer i „Væsenseenheden" og indtræder ved den, (saaledes skal f. Ex. Forsoningen af Gud og Menneske være indtraadt derved: at begge forenedes i Christus til eet Væsen).

Denne martensensk-speculative Betragtning er saaledes urimelig, selvmodsigende og endelig aldeles modsat Christi og Apostlenes Anskuelse af denne Sag. De sætte, som bekjendt, det Christelige, af Guds Aand gjenfødte i Modsætning til Verden og omvendt, og der findes ikke en eneste Sætning hos dem, der skulde

kunne bevise hiin „Væsenseenhed“ af begge. Men det forstaaer sig, naar de talte om Verden (κοσμος), saa mene de nærmest eller alene Menneskene med hele deres Leve- og Tænkemaade, men ikke den physiske Natur, der, fordi den ikke har Frihed og Selvbevidsthed, umulig kan betragtes paa samme Maade som de frie Fornuftvæsener. Men hvad Hr. Martensen forstaaer ved „Verden“, er vist vanskeligt at afgjøre. En Speculant er nu engang fritaget for at tænke, og følgelig ogsaa for at opklare og distingvere. Forresten kommer det ikke an paa, hvorledes han forklarer „Verden“. Menes den physiske Verden, kan der ikke være Tale om dens „Væsenseenhed med det høiere aandelige og specielt Christelige, desuden er der aldeles ingen Grund til at „foragte“ den, at betragte den som affalden fra sin Idee eller sin Skaber, og paa Grund deraf, som trængende til „Forsoning“. — Det er kun Fornuftvæsenernes forkeerte, uretfærdige Sind og Tænkemaade, som trænger dertil; og menes der Indbegrebet af de verdsligsindede Mennesker (i det N. T. κοσμος, αιων, Verden, Tidsalder), da er Hr. Martensens Lære kun saameget desto mere absurd, irreligiøs og aldeles modsat Christi og Apostlenes Lære.

Vi ville endnu give følgende Sætning af Anm. til § 56 (S. 61) til vore Læseres Bedste, om de muligviis kunde profitere Noget ved den. „Den christelige Humor er hverken Ironie eller Hypochondrie, men ægte speculativ Optimisme (!), fordi den indeholder Livets hele Reflexion som overvunden (!), og gjennem Erfaringen af Illusionernes Fata Morgana, gjennem Smerten over Tilværelsens hele

aandelige og naturlige Rod, har bevaret sig den uforstyrrelige Glæde over, at det absolute Gode dog er Substantsen i denne Verden". Hvad vil nu alt dette sige? „Den ægte speculative Optimisme"? „Livets overvundne Reflexion"? „Den uforstyrrelige Glæde over at det absolute Gode er Substantsen i denne Verden? — Dog, vi forstaae destoværre altfor godt denne Afsindighed. Den speculative Optimisme er naturligviis en ligefrem Følge af hele den speculative Naturnodvendigheds Lære: hvor Alt i Grunden er det Bedste, saaledes som det er, thi det kunde ei være anderledes; Hvor man altsaa forverler de menneskelige Handlinger og Stræben med det Udfald eller de Følger, som den alvise Verdensstyrer giver dem. — Den „Overvundne Reflexions" Tilstand fremkommer vel, kunne vi tænke, naar Individet, ved at „see alle Gjenstande dobbelt", speculativt sætter sig udover den nærværende Virkelighed, og „anticiperer Idealet", eller „anticiperer det Maal, hvortil hele Livet stræber, som allerede opnaaet" (S. 60). At „Substantsen i denne Verden", hvordan man end dreier det og vender, „er det absolute Gode", kunne vi slutte os til af det Foregaaende, navnlig S. 25 Anm. 2. „Da det Onde mangler al Substantialitet, er det absolut magtesløst mod det Gode" osv. (See ovenfor S. 77—78). En saa confus, illusorisk, magelig, ussel, slavisk, alt Godt og Ondt sammenblandende og, som saadanne, i ders Forskjel og Modsætning tilintetgjørende Betragtning kan kun en bedaaret Speculant hylde. En saadan stupid, optimistisk Speculant kunde man ikke ubeqvemt sammenligne med en Hund der ligger og bader sig i Solen.

VII.

„Individualitetens Ideal, Saligheden og Dyden".

(Her tages nærmest Hensyn til Forfatterens irreligiøse Dydsbegreb, § 63 og 64.)

Her møde vi et Sted i Forfs. Udvikling, hvis Usandhed, Forvirring og indre Modsigelse er lige haandgribelig, enten vi see hen til den sande og ægte christelige Dyds Beskaffenhed, dens Forhold til den menneskelige Frihed, dens Løn o. s. v., eller dens Forhold til den guddommelige Naade, eller endelig det religiøse Grundlag, der nødvendig maa forudsættes ved hele denne Betragtning, navnlig Ideen om den alvise og almægtige, men tillige algode og retfærdige, moralske Verdensstyrer.

I § 63 siger Forf.: „at betragte Dyden som en Fortjeneste er kun at betragte den under Valgfrihedens og den subjective Tilregneligheds Standpunct". Dette er i det væsentlige rigtigt; men saa kommer den anden Side eller Modsætningen: „Men da dette Standpunct ikke omfatter hele Frihedens Idee, der i sin høieste Udvikling maa sees som **Eet med den guddommelige Naturnødvendighed eller Naaden** (!), har Fortjenesten kun relativ Betydning. Det absolute Standpunct er, at Dyden har et ubetinget Værd". Det Urigtige i Forfs. Dydsbegreb staaer i nøie Forbindelse med det Urigtige i hans Frihedsbegreb. Han siger: at Frihedens Idee i sin høieste Udvikling maa sees som Eet med den guddommelige Naturnødvendighed". Da nu Frihed og Dyd hos Forf. ere Eet, ere identiske, saa følger deraf: at

Dyden i sin høieste Udvikling ogsaa bliver at betragte som Eet med den guddommelige Naturnødvendighed eller Naaden. Dette kan den, betragtet som Dyd, aldrig blive, og bør ligesaalidt som Friheden betragtes saaledes. Dydens Begreb er, saaledes bestemt, ved en confus Anskuelsesmaade slaaet over i sin Modsætning, men det bør ikke finde Sted. Dydsbegrebet, saavelsom ethvert andet Begreb, maa aldrig saaledes opgive sig selv, at det fuldkomment smelter sammen og bliver til Eet med sin Modsætning, thi dette frembringer en saadan Forvirring, at der tilsidst ingen virkelig Forskjel bliver paa de modsatte Begreber. Uagtet altsaa Dyden kun fra een Side kan betragtes som Fortjeneste, saa bør den ikke fra den anden Side sees som Eet med den guddommelige Naturnødvendighed eller Naade, men som en indre aandelig Kraft, som et aandeligt Gode. At den kun eensidigt kan betragtes som Fortjeneste, ligger i dens eller rettere i det dydige Subjects Forhold deels til Gud, deels til Saligheden, deels til Omverdenen eller andre Mennesker. I sit Forhold til Gud og Saligheden kan den, strængt taget, aldrig betragtes som Fortjeneste, men snarere som Værdighed; thi man kan og bør ikke sige, at man har fortjent Saligheden eller de Goder, som Gud tildeler den dydige Stræben — thi dette vilde, som Paulus i Rom. 4. lærer, involvere en Fordring — men nok gjort sig værdig dertil. Begrebet om Fortjeneste forudsætter at man kan fordre Saligheden af Gud, Begrebet om Værdighed derimod kun, at man er modtagelig for den, samt at man tør haabe den, naar man betragter Dyden eller den dydige Bestræbelse i dens Forhold til den guddommelige Naade og Kjærlighed.

Med Hensyn til andre Mennesker, d. e. i Sammenligning med de udydige Mennesker, samt med den menneskelige Skrøbelighed og Ufuldkommenhed overhoved, vilde Dyden snarest være at betragte som Fortjeneste, men i denne relative Betydning kan Begrebet Fortjeneste egentlig ikke have nogen Vægt; desuden naar Dyden pleier at betragtes som Fortjeneste, da er det med Hensyn til Gud eller Saligheden. Men med Hensyn dertil kan den, som alt bemærket, ikke betragtes som Fortjeneste, navnlig naar den sees fra det christelige Standpunct.

Men hvordan end Dyden sees, maa den sees **i Frihedens Lys;** men det gjør den netop ikke, naar denne Frihed „sees som Eet med den guddommelige Natur-Nodvendighed", en saadan Frihed er ingen Frihed, allermindst en menneskelig Frihed, og her er dog netop Tale om en saadan. Men ogsaa denne Betragtningsmaade af Dyden grunder sig paa den ovenfor omtalte væsentlige Eenhed af Gud og Menneske; thi naar man antager, at Mennesket i sit Væsen er Eet med Gud, og Guds Væsen er hvad det er ifølge den samme evig immanente (iboende) Nodvendighed, saa bliver Menneskets Væsen ogsaa i sin høieste aandelige Udvikling gjort identisk dermed, og Dyden, — i Virkeligheden et fælles Product af Menneskets Frihed og Guds frit samvirkende Naade, — bliver nu seet i det samme Naturnodvendighedens Lys som Guds egen evige og uendelige Fuldkommenhed. Man vil her kunne slutte omtrent saaledes, som man paa det speculative Gebet ellers pleier, naar Talen er om det Væsentliges Forhold til det Virkelige:

Hvor Noget er *væsentligt* maa det blive *virkeligt*, ligesom omvendt intet skal kunne blive virkeligt med mindre det først var væsentligt. Naar nu altsaa Mennesket fra først af, eller fra Daaben af, er *væsentlig Eet med Gud*, saa *maa* denne Væsens-Eenhed blive til en *virkelig Eenhed*; dette skeer ved *Dyden* eller *Friheden i sin høieste Udvikling*, og altsaa *maa* denne *virkeligblevne* Væsens-Eenhed med Gud sees som *Eet med den guddommelige Naturnodvendighed* o. s. v. Men dette er ingen *Frihed*, ingen *Dyd*, da Begrebet af *menneskelig* Frihed, af *menneskelig* Dyd, hvoraf hverken denne eller hiin er ifølge guddommelig Naturnodvendighed, netop herved er ophævet. Her er da atter et nyt og slaaende Beviis paa, hvorledes hiin ovenanførte Betragtning af Menneskets *Væsens-Eenhed med Gud* i alle Retninger fører til forvirrede og falske Anskuelser.

Dernæst siges der i § 64: „Forestillingen om Dydens Løn maa *ikke blot* henføres til *Fortjenesten*, *men* til *Værdet*. Den **usande Forestilling om Lønnen** er, at betragte den som Noget, der ligger **udenfor Dydens Begreb**". Det er dog høist mærkværdigt, at denne Forfatter neppe kan tænke en Tanke, neppe kan omtale to eller tre Begreber ved Siden af hinanden uden Forvirring og Confusion. Først henføres Dydens *Løn* baade til *Fortjenesten* og til *Værdet* og strax bagefter siges *Lønnen*, som *omfatter disse to*, Fortjenesten og Værdet, *alene* at ligge i *Dydens eget Begreb*, *ikke udenfor* den. Heraf følger da, at Dyden har ingen anden Løn end sig selv, og saaledes bortfalder aldeles Begrebet „*Fortjeneste*." Dog man kunde sige, at Dydens For-

tjeneste var en høiere Grad af Dyd, og dette kan vel heller ikke nægtes, uagtet man pleier at skjelne imellem det, som fortjenes og det, hvorved Noget fortjenes. Men hvad der i alt Fald ikke kan rimes med dette Dydsbegreb, er Gjengjældelses-Begrebet, og Begrebet om den Salighed, Gud tænkes at ville tildele den Gode eller Dydige; thi det er aabenbart, at denne Salighed ikke kan betragtes som alene bestaaende i en indvortes Habitus, men ogsaa i en tilsvarende udvortes Tilstand. Der maa altsaa være en Art af Løn, som netop „ligger udenfor Dyden selv og dens Begreb", naar man betragter den tilkommende Tilstand, som en Tilstand, hvor Lighed mellem Værd og Skjebne nødvendigviis maa indtræde, og naar man ikke vil opgive Begrebet om en god og retfærdig Verdensstyrer.

Men ikke nok med denne Begrebs-Confusion, Forf. er ogsaa herved kommen til at opstille et Dydsbegreb, der er saalangt fra at staae paa christelig-protestantisk Grund, at det neppe hører hjemme i Christenheden, men synes at hvile i hedensk Anskuelse, eller i alt Fald i en saadan Art af Pantheisme, der ikke naaer til Christendommens Gud. Her ophæves nemlig alt Vexelforhold mellem Mennesket og den personlige Gud, hvilket navnlig fremlyser deraf, at Gud ikke kan komme til at belønne Dyden med Noget udenfor den; den har Lønnen i sig selv alene, der igjen synes at have sin Grund deri, at Dyden og Friheden i sin høieste Udvikling er „Eet med den guddommelige Naturnødvendighed eller **Naaden**", og man kan saaledes nok forstaae, at disse have hverken Løn eller Fortjeneste udenfor sig selv. Da nu saaledes Dyden,

Menneskets Dyd, i dens inderste Væsen og Kjerne, er Eet med den guddommelige Naturnødvendighed eller Naade, **saa har Mennesket Naaden i sig selv;** nu er det netop Naaden, der, ifølge den christelige Betragtningsmaade tildeler Dyden sin Løn; **altsaa** maa Resultatet deraf blive: at Dyden, hvor den er Eet med Naaden, netop ved at identificeres med den, alene har sin Løn i sig selv, „i sit eget Begreb", og „at den usande Forestilling om Lønnen er, at betragte den som Noget, der ligger udenfor Dydens Begreb". Det vilde da vist ogsaa være overflødigt, at søge Dydens Løn udenfor dens eget Begreb, naar man først er naaet til den Høide, at kunne betragte Friheden og Dyden "som Eet med den guddommelige Naturnødvendighed eller Naaden". Men jeg antager ikke, at dette Frihedens og Dydens Standpunct gives i denne Tilværelse. Forfs. Friheds- og Dydslære er saaledes maaskee beregnet paa en anden og fuldkommen Tilværelse, ikke paa den nærværende. Dog — hans Frihedstheorie synes i enhver Tilstand og Tilværelse at være ubrugelig og ophæve sig selv, idet han gjør Friheden til „Eet med den guddommelige Naturnødvendighed". Ligesom derfor denne Lære er aldeles urimelig og modsiges af Christendom, Fornuft og Erfaring, saaledes synes Forfatterens eget Standpunct at være i Himmelens Skyer.

Man maae ikke troe, at jeg vil nægte eller tilintetgjøre den Løn, den Salighed, som Dyden har i sig selv, men den Paastand jeg bestrider, er denne: at Dyden ingen Løn har udenfor sig selv, og enhver tænkende Christen vil let kunne indsee, at hvis det var Tilfældet vilde der ikke kunne tales om Forskjel mellem Værd og Skjebne, eller Tildelelsen af nogetsomhelst

Gode, som den almægtge Verdensstyrer har i sin Magt, og ifølge sin Godhed tildeler dem han finder værdige dertil — thi, var Dydens Løn alene i den selv, vilde der overhoved ikke kunne tales om **Naade,** da Naaden fornemmelig viser sig netop deri, at den ikke blot belønner Dyden, men tildeler Goder, som Dyden, strengt taget, hverken kan siges at have fortjent eller at indeslutte i sig selv. — Ja, der vilde overhoved ikke kunne tales om en Verdensstyrelse efter moralske Love, naar Dydens Løn alene ligger i „Dydens eget Begreb", da dog den Dydige ikke blot forholder sig til Verden i sig, men ogsaa til Verden udenfor sig. Med andre Ord, man vil let kunne indsee: at **den gjengjældende Verdensstyrelse,** og overhoved den frie Vexelvirkning imellem Gud og Mennesket, **er ophævet** i det samme Øieblik man tænker sig Sagen paa denne Maade, eller troer at burde see Frihed og Dyd som Eet med den guddommelige Naturnødvendighed eller Naaden, thi ifølge denne Anskuelse var Dyden sig selv nok, og følgelig ogsaa det dydige Individ, i det Mindste naar Talen er om dets Forhold til Gud. Dette er netop det gjennemgribende **Irreligiøse** i denne Lære.

At det derimod ikke er Tilfældet med den i dens Forhold til Verden, skulle vi snart komme til at see. Thi Forf. siger fremdeles i § 64: „Men at sige, at Dyden kan være sig selv nok i sin blotte Bevidsthed om sit eget Værd, er eensidigt, fordi Dyden ikke kan undvære en **Verden,** i hvilken det Gode baade er muligt og virkeligt, fordi den kræver en tilsvarende Objectivitet, hvori den kan fuldbyrde sit

Begreb." Uagtet altsaa Dyden, som ovenfor antydet, ikke har nogen Løn udenfor sig selv og følgelig ikke trænger til Gjengjeldelse, ikke trænger til et gjengjeldende alkjærligt Væsen, **ikke trænger til Gud**, men staaer paa sine egne Been: saa „kan Dyden dog ikke undvære en Verden".

I hvilken Henseende kan da Dyden ikke undvære en Verden? Da der umiddelbart i Forveien tales om Dydens Løn, og denne Sætning begynder med Modsætningspartiklen „men", skulde man nærmest troe, at Verden var uundværlig for Dyden, for at kunne belønne eller paaskjønne den; dog dette kan vel neppe være Forfs. Mening, da „Lønnen ikke ligger udenfor Dydens eget Begreb". Det maa altsaa være for Dydens Udøvelse, at Verden er uundværlig. Er da dette en almeengyldig Sætning, begrundet i Dydens eget Væsen? Det kommer an paa, hvorledes man betragter Dyden. Antager man, at det nødvendig hører til Dydens Væsen og Begreb, at den viser sig i Handlinger og overhoved lægger sig for Dagen i Omverdenen, saa maa man vistnok indrømme hiin Sætnings Almeengyldighed; men antager man, at Dydens Existents og dens Begreb ikke er uadskilleligt derfra, saaledes at Dyden kan existere som blot Sindelag, uden at den lægger sig for Dagen, sees eller kjendes af Omverdenen, da det jo dog baade er tænkeligt og muligt, at en dydig Person var forhindret fra al Indflydelse paa Omverdenen. — Han kunde nemlig enten være alene, og saaledes forhindret fra Indflydelse paa Mennesker, eller han kunde sidde i et Fængsel, og saaledes være afskaaren fra andre Mennesker, og overhoved fra det, som pleier at henføres til Begrebet Verden: — saa

indeholder hiin Sætning ingen almeengyldig, men kun en halv Sandhed, og det endogsaa dens svagere Side, den Side, som mindst er skikket til at give Dyden Holdning, gjøre den frugtbar og trøsterig for Mennesket. Hvoraf kommer da dette? Aabenbart deraf, at Forfs. hele Fremstilling af Dyden savner det ægte religiose Grundlag. Han lader Friheden, Dydens nodvendige Grundvold, i sin høieste Udvikling hos Menneskene, være Eet med den guddommelige Naturnødvendighed eller Naade; han undgaaer i sin Dydslære omhyggeligen at berøre Dydens egentlige Forhold til Gud eller et høieste Væsen, som styrer Verden med Viisdom og Naade, der især bliver den Dydige og hans gode, skjøndt ufuldkomne Stræben til Deel, og viser sig som Naade just deri, at den tildeler ham deels en større Løn, flere Goder end han ved sin Dyd har fortjent, deels ogsaa saadanne ydre Goder, som ikke falde sammen med og altsaa „ligge udenfor Dydens eget Begreb", hvilket Forf. indirecte benægter ved at paastaae: „at den usande Forestilling om Lønnen er: at betragte den som Noget, der ligger udenfor Dydens eget Begreb". Men i dets Sted sammenblander han, ved en speculativ Confusion, Frihed og Dyd, paa det høiere Standpunct, med den guddommelige Naturnødvendighed eller Naade, og **gjør Mennesket til sin egen Gud**, som nu ikke trænger til Noget, undtagen „en Verden, som det ikke kan undvære". Han **tilintetgjør** saaledes **Naaden**, baade som medvirkende til Dyden *) og be-

*) Ingen kan med Rette kalde det Medvirken eller Samvirken af Gud og Menneske: at Gud, engang for alle,

lønnende den, thi den Naade, han taler om, er ingen saadan Naade, som man maa tænke sig den guddommelige Naade, — der, som saadan, er aldeles uafhængig af Mennesket og aldrig maa blandes sammen med de menneskelige Evner eller overhoved Menneskets Væsen, uagtet Mennesket kan komme i Besiddelse af den, rettere nyde den, — men kun en speculativ Mixtur af Menneskets Frihed og den guddommelige Naturnødvendighed, Menneskets Dyd og den guddommelige Naade. Dette forekommer næsten utroligt og maatte synes at være den urimeligste Beskyldning, dersom det ikke laa skjult i Forfs. og andre speculative Forfatteres hele Guds- og Verdensbetragtning. Deres Gud er ikke den selvbevidste, alfuldkomne, af Verden uafhængige Aand, men enten hele Verdensprocessen, eller den dunkle, ubestemte og upersonlige Verdensidee eller Verdensprincip, der i Mennesket har naaet sit Culminationspunct, og derved faaet en mere concret Skikkelse, og forsaavidt han, hos saadanne speculative Theologer som Hr. Martensen, fra først af maatte være noget Andet og Forskjelligt fra

---

har lagt sit eget Væsen ind i Mennesket, som siden udvikler sig med Naturnødvendighed. Men den egentlige Samvirken maa netop bestaae i: at Mennesket, med de Evner, Gud oprindelig har givet ham, paa sin Side, og Gud, ved sin evige altomfattende Kraft og Naade paa sin Side, understøtte og samvirke med hinanden. Det som Mennesket, fra først af, har af Gud, hører, strængt taget, ikke til det, man kalder Samvirken; ved denne guddommelige Virksomheds-Act blev Mennesket til, som et fra Gud selv forskjelligt, skjøndt med ham beslægtet Væsen. Dette var Betingelsen for den Samvirken, det Vexelforhold, som siden skulde indtræde, ikke Vexelforholdet selv.

det Nysbetegnede, er han dog i sin hele Guddom gaaet over i Sønnen Christus, og Christus igjen over i de Christne ved Daaben, hvilket jeg har viist paa flere Steder i min Bog: „om Baptister og Barnedaab". (See f. Ex. S. 234—35. 280—82 samt endelig 334—41 o. s. v.).

Naar man er bleven bekjendt med denne speculative Lærebygning, seer man hvorledes hiint falske og forvirrede Gudsbegreb i alle Retninger gjør sig gjældende, saaledes ogsaa i Dydsbegrebet, idet Dyden alene staaer i Forhold til sig selv og Omverdenen, som de eneste Magter, som de eneste Guder. Man veed intet af den personlige, af Verden og Menneskene, følgelig ogsaa af deres Dyd uafhængige Gud at sige, staaer i aldeles intet Forhold til ham. Og slige Lærere skulle have Privilegium paa at belægge dem med alleslags Kjætternavne, og betegne dem som Vantroe, der ere besjælede af en levende og kraftig Tro paa den eneste sande Gud, Altings Skaber og Styrer, som de selv aldeles mangle! Slige Lærere skulle lønnes af den christelige Stat for at udbrede og vedligeholde Tro og Religion, og ovenikjøbet belønnes med Hæder og Ære! Gud forbarme sig!

Dette Gudsbegreb, denne Verdensanskuelse maa nu uden Tvivl ansees som den skjulte, Forfatteren mere eller mindre bevidste Grund til hiin Fremstilling af Dyden.

Dernæst siger han, som alt bemærket, „at Dyden ikke kan undvære en Verden, i hvilken det Gode baade er muligt og virkeligt, fordi den kræver en tilsvarende Objectivitet, hvori den kan fuldbyrde sit Begreb". Denne Betragtningsmaade hører hjemme i den nyere philosophiske (navnlig hegelske) Objectivitets-

lære. Intet kan komme til Existents, vorde, faae „Tilværelse", undtagen det **er** i Forveien; **enten** maa det, seet i en vis Relation, existere i sin væsentlige Skikkelse, inden det kan naae den virkelige, **eller** den objective Udgave af Noget maa være der, forat den subjective kan komme i Stand. Det Subjective, i dette Tilfælde Dyden, skal altsaa ikke kunne udvikle sig, undtagen det i Forveien har sin „tilsvarende Objectivitet". Dette er en af Philosophiens frugtbareste Sætninger! Med Hensyn nu til dette „virkelige Gode", betragtet som en i Verden existerende Objectivitet, uundværlig for Dydens og det Godes Udvikling hos de enkelte Subjecter, saa bemærkes: at den sunde, af Christendommen oplyste Forstand vil have ondt ved at fatte denne Lære, eller overhoved antage og troe paa dens Sandhed. Det moralske Gode, — og andre Goder kunne dog ikke menes, naar Talen er om Dyden — kan kun gives i Forbindelse med eller hos et Væsen, der er i Besiddelse af Fornuft og Frihed; naar altsaa Talen er om Fornuftvæsenernes Dyd, det Godes Udvikling hos dem, saa kan der ikke være Tale om en „tilsvarende", udenfor dem i „Verden" for sig selv existerende „Objectivitet" af det Gode. Det Gode og Fuldkomne, hvorefter Mennesket skal stræbe at danne sin Dyd, gives, som en Prototypus eller Forbillede, kun hos den alfuldkomne Aand, hos Gud. Vil Nogen altsaa tænke sig det moralske Gode, hvorom der netop tales, som Noget der existerer uafhængigt af Fornuftvæsenerne, da har han aldeles intet Begreb om dette Gode. Men maaskee tænker man sig denne saakaldte „tilsvarende Objectivitet", som Summen af det moralske Gode, der findes hos de andre

Mennesker, som Summen af deres Dyd, der saaledes af hvert enkelt Subject bliver at betragte som det objective Forbillede? Men hvor var saa den tilsvarende Objectivitet, hvorefter de første Mennesker skulde danne deres Dyd? Ja, selv om der gaaes ud fra en Tid, da der alt existerede hele Slægter og Nationer, saa kunde det alligevel holde haardt at finde det Gode, Dyden i dens „Objectivitet", ved at abstrahere hele Slægters Dyd, og opstille den som det objective Ideal, hvilket de enkelte Subjecter skulde realisere.

At det Gode er muligt i Verden nægter Ingen, da Muligheden ligger i den menneskelige Fornuft og Frihed. At det ogsaa tildeels er virkeligt nægter heller Ingen, thi dette ligger i Fornuftens og Frihedens rette Brug; men at en i Verden udenfor Subjecterne existerende, „tilsvarende Objectivitet" af det Gode skulde være virkelig og nødvendig for det subjective Gode, Dyden, hører vist ikke til de almeengyldige Sandheder, men er et af Speculationens forkonstlede Fostere. Det staaer i en nøie Forbindelse med og er et Sidestykke til dens objective, upersonlige Idealer. (See det, som i det Foregaaende, S. 95 flg., er sagt om Idealerne.).

Blandt flere mod Fornuft og Erfaring stridende Absurditeter, som denne Lære: at den subjective Dyd, for at kunne „fuldbyrde sit Begreb, kræver en tilsvarende Objectivitet", fører til — er ogsaa den: at ingen Personlighed, intet Subject vilde i Dyd og Fuldkommenhed kunne **overgaae sin Tid**, der saaledes vilde være at ansee som Repræsentant for den saakaldte „tilsvarende Objectivitet". Men

naar Ingen kan overgaae Samtid og Fortid i Dyd og Fuldkommenhed, men i det Høieste kun er i Stand til at realisere den „tilsvarende, virkelige Objectivitet" af Dyd og Fuldkommenhed: saa er al Fremgang til høiere Dyd og Fuldkommenhed derved afskaaren; thi Alt bevæger sig her i en elendig, bedragerisk, irreligiøs Cirkel, der kun gaaer ud fra Verden, og følgelig alene trænger til den i Verden „virkelige, tilsvarende Objectivitet" af Dyd og Fuldkommenhed — men ikke til en **levende Gud.** Naar der alligevel kommer en saadan Person, som i Dyd og Fuldkommenhed overgaaer sin Tid, saa har denne Philosophie Udveie for at redde sin Objectivitetslære. Den giftige Slange slaaer Bugter, bider i sin Hale og siger: i denne Person, i dette Subject har den tilsvarende Objectivitet, Samtiden, Slægten concentreret sig, han er Blomsten paa Slægtens objective Plante og har altsaa fra den sin udmærkede Dyd, Kraft og Liv — istedetfor at udlede alt dette fra hans nære Forbindelse med **Gud, Livets og Kraftens eneste evige sande Kilde.** — O, hvilken bedragerisk, usand, irreligiøs og ulyksalig Guds-Verdens- og Menneske-Betragtning!

VIII.

Hr. Martensens Lære om Konsten, og dens Forhold til det Ethiske og Religiøse.

(See §§erne 94—97.)

Vi have seet os nødsaget til, at lade flere Steder og Materier uberørte, der ellers ere af den selvsamme

eller lignende Beskaffenhed som de Materier vi alt have omtalt, eftersom de alle staae i en nærmere eller fjernere Forbindelse med *Systemets Grundprinciper*, og gaae ud derfra til alle Sider, ligesom Radierne fra deres Centrum. Vi ansee det ogsaa for overflødigt, for at belyse Beskaffenheden af dette „Grundrids til Moral-philosophiens System", at anføre og gjennemgaae flere Steder deraf end alt er skeet, ligesom det vilde føre til altfor megen Vidtløftighed. Kun en eneste Materie (d. e. den i Overskriften angivne) kunde vi ikke lade gaae, uden at omtale den, da den, i den aandelige Sphære, navnlig i Nutiden, *paa den ene Side* er meget vigtig og gjennemgribende, og *paa den anden Side* viser saa tydeligt som nogen af de her omhandlede Materier, — om ikke endnu tydeligere — Beskaffenheden af Hr. Martensens moralsk-religiøse Anskuelse, samt hele hans indre aandelige Tilstand.

Hr. Martensen begynder dette Afsnit saaledes: „I Konstens eller Skjønhedens Rige anskues det *absolute Ideal* som *virkeligt* (!), men saaledes, at denne Virkelighed, denne *Forsoning* (!) af Idealets *Væsen* (!) og dets phænomenale Fremtræden selv er *phænomenal*". Hvad menes nu her ved det „*absolute Ideal*"? Idealet er det *Godes* Ideal, „absolut" synes at tilkjendegive, at Idealet ikke blot er idealt, i Ideen, abstract 2c., men ogsaa *virkeligt*, og dette Ideal siges nu, at „*anskues som virkeligt i Konstens Rige*". „Men denne Virkelighed, denne Forsoning (!) af Idealets phænomenale Fremtræden selv er phænomenal". *Altsaa* med andre Ord: det *Godes Ideal* sees, anskues *først i Konstens Rige* som absolut, som *virkeligt*, som *forsonet* med sit

Væsen. Men alt dette: **Virkeligheden, Forsoningen** &c., er dog **kun phænomenal.** Ja, rimeligviis er det saa! Læseren vil maaskee have ondt ved at forstaae denne martensenske Sætning, som jeg, med Villie, kun har omskrevet, for største Delen med hans egne Ord, men naar jeg faaer fremhævet det Vigtigste af de følgende §§er, vil man bedre forstaae det Hele. Forf. mener dette: at i Konstens, Skjønhedens Rige, fremtræde *begge Siderne* af det Gode, baade den *ideale* og den *phænomenale*, — det vil sige: det Gode fremstillet i et Konstproduct, — den indvortes og den udvortes; derfor er det, at det *absolute* Ideal anskues her som *virkeligt*! For at det Gode altsaa kan blive fuldkomment og absolut, maa det fremstilles ved *Konsten*, blive seet som det Skjønne, hvilket Hr. Martensen netop bekræfter, idet han (§ 96) siger: „*Derfor maa det* **Gode forvandle** *sig til det* **Skjønne** (!) og skjule den praktiske Alvor". O hvor yndig en Sætning; sød som Honning! Vi haabe igjen at komme til den. Hr. Martensen vedbliver nu at udvikle det Hoiaandelige i Konsten. Saaledes § 96: „I Konstnydelsen glemmer Mennesket Frihedens empiriske Ufuldkommenhed og fordyber sig alene i Skuet af sin **væsentlige Herlighed** (!), i Glæden over at *besidde* alle *Frihedens Muligheder* som **Virkeligheder i Phantasiens Rige**", det vil sige: som *virkelige Phantasier*. Dette er en for Dr. Martensen charakteristisk Betragtning. Vor Herre forlene Læseren Oplysning og Forstand til at kunne forstaae og bedømme dette Sted, thi jeg føler altfor tydeligt min Svaghed, og maa tilstaae, at jeg, saaledes som jeg nu staaer ligeoverfor Hans Hoiærværdigheds „*væsentlige*

Herlighed" og hans „Glæde over Frihedens Muligheder", hvilke han besidder, som „Virkeligheder i Phantasiens Rige" (d. e. som virkelige Phantasier): føler mig ikke i Stand til at beskrive disse, jeg mangler Ord og **Udtryk** dertil, og vil derfor ikke forsøge derpaa. Han fortæller nu strax bagefter, at den „ethiske Idee" — i Modsætning dertil — „indeholder det alvorlige praktiske Hensyn til det empiriske Menneske" (d. e. Mennesket som det i Virkeligheden forefindes), hvorimod vi Intet have at erindre, og siden siger han: „Men Ethiken kræver selv Konstens **Uafhængighed** og Selvstændighed". Denne Sætning ville vi lade staae ved sit Værd. „Gaves der ingen fri, selvstændig Konst, eller var Konsten kun Middel for moralske Øiemed, da blev Mennesket ikke frigjort fra den umiddelbare Afhængighed af det Gode (!), fra det indskrænkede Hensyn til sin endelige Personlighed, og kom ikke til den **rene Glæde** over **Idealets egen Fuldkommenhed. Derfor** maa det Gode forvandle sig til det Skjønne, og skjule den praktiske Alvor". Vi have anført disse Sætninger i Sammenhæng, for ikke, ved at løsrive dem fra hinanden, at fordunkle deres „væsentlige Herlighed", der, som vi haabe, desto klarere vil afspeile sig i Læserens Indre.

Her have vi en sammenhængende Række af Sætninger, der ere fulde af martensensk Viisdom og Herlighed. Først siger denne Viisdom: „Gaves der ingen Konst 2c., da blev Mennesket ikke frigjort fra den umiddelbare Afhængighed af det Gode (!)". Det er altsaa Menneskets Bestemmelse, at „frigjøres fra Afhængigheden af det Gode"! Hvad vil da dette sige? Meningen synes at forklares nærmere ved den følgende Sæt-

ning: „fra det indskrænkede Hensyn til sin endelige Personlighed osv." Herved angives aabenbart et saadant moralsk intellectuelt Standpunkt hos Individet, hvor det i sin sædelige Betragtning ikke saameget tager Hensyn til sin egen og andre Menneskers sædelige Tilstand, som den findes i Virkeligheden, som til en idealsk Virkelighed, det vil sige: en idealsk Fuldkommenhed, der existerer som „Virkelighed i Phantasiens Rige", eller virkeliggjort Phantasie, naar den af Konsten er bleven udtrykt paa et Stykke Lærred, eller i et Stykke Marmor 2c. Herved, ved denne Anskuelse af sig selv, der indeholder den æsthetisk-speculative Modsætning til „det indskrænkede Hensyn til sin endelige Personlighed", bliver Mennesket altsaa „frigjort fra Afhængigheden af det Gode". Vi troe Hans Hoiærværdighed meget gjerne. Vi faae nu desuden efterhaanden Oinene op, for at kunne fatte hans speculative Viisdom, og saasom det Ene oplyser og forklarer det Andet, saa indsee vi: at det her omtalte „indskrænkede Hensyn til sin endelige Personlighed", maa omtrent være det samme, som den ovenfor (S. 27. Anm.), omtalte Betragtningsmaade: „at see Gjenstandene som et abstract, intetsigende Eet, istedetfor at de skulle sees som to i Eet, sees **dobbelt**, sees paa engang under Evighedens og Timelighedens Gestalt"; at altsaa hiint „indskrænkede Hensyn til sin endelige Personlighed" angiver deres Betragtningsmaade, som ere „eenoiede, aandlose, slette o. s. v.", og kunne hverken optages i Himmerige eller Helvede. Som en Folge heraf indsee vi altsaa Nodvendigheden af, at „see alle Gjenstande dobbelt", at see dem som „to i Eet", vi indsee: at „det Gode

maa forvandle sig til det Skjønne og skjule den practiske Alvor": thi vi tvivle ikke et Dieblik om, at Mennesket paa denne Maade lettest og sikkrest kan blive „frigjort fra den umiddelbare Afhængighed af det Gode, fra det indskrænkede Hensyn til sin endelige Personlighed, og komme til den rene Glæde over Idealets egen Fuldkommenhed".

Dog, Sagen forekommer os at være altfor alvorlig, men tillige altfor rædsom, til at vi kunne vedblive at behandle den paa en skjemtende Maade; det forekommer os nemlig at være altfor rædsomt, at en theologisk Dr. og Professor kan være saa forvirret og fremmed i Aandens Rige, at han kan lære: „det Gode maa forvandle sig til det Skjønne" ꝛc.; thi dette kan kun fremgaae af en saa radical Forvildelse i og total Uvidenhed om det Godes inderste Væsen og Kjerne, samt den Form og Maade, hvorpaa det findes hos Menneskene, at man maa erklære: at den, der paastaaer: at det Gode maa (og altsaa kan) forvandle sig til det Skjønne, aldrig selv har eiet i sit eget Indre Noget af det levende, virkelige Gode, aldrig tilegnet sig det, levet deri, og følgelig aldrig faaet et sundt og sandt Begreb, men kun en abstract, phantastisk, mere eller mindre falsk og forvirret Forestilling derom. Vi ville oplyse dette nærmere.

Hvori bestaaer egentlig det Gode hos de enkelte Mennesker, og hvori bestaaer det Gode, som de enkelte Personer maae ansee det for deres høieste Maal at opnaae og tilegne sig? Unægtelig i en vis indre, aandelig Habitus, en vis Beskaffenhed af den aandelige Personlighed. Denne indvortes Tilstand, hvori det sande, moralske, indre, aandelige Gode

bestaaer, er baade i ældre og nyere Tid angivet ved de saakaldte Cardinal- eller Hoveddyder, der saaledes netop skulle betegne Hovedkræfterne i Aandens Liv og Virksomhed i den gode Retning. Disse vare hos Hedningerne: Viisdom, Retfærdighed, Tapperhed eller Mod, og Besindighed eller Afholdenhed (Herredommet over sig selv). Hertil have de Christne føiet de tre christelige Hoveddyder: Tro, Haab og Kjærlighed*). Betragte vi nu disse Cardinaldyder

---

*) Nogle have meent: at Ydmygheden endnu burde tilføies som den fjerde christelige Cardinaldyd. Blandt disse er Hr. Martensen, (see § 60. Anm.). Det er unægtelig en af de mange Sjældenheder ved denne Theolog, at han regner Ydmygheden med til Cardinaldyderne, han, der fremfor de Fleste viser sig at være besat af Hovmodets Djævel, der i den Grad har gjort sig gjældende hos ham, gjennemtrængt hele hans Væren og Væsen, at den meest stinkende Arrogants skinner ud af alle hans Bevægelser, Facter og Lader, hvilket ikke kan være nogen Hemmelighed, undtagen for dem, som hverken see med deres Sjæls eller Legems Øine. — Hr. Martensen er da ogsaa i denne Henseende sine Disciples Monster og Forbillede. — Men maaskee udgjør den af Hr. Martensen prætenderede Ydmyghed, i Forbindelse med hans fule Hovmod, en speculativ Antinomie, som „den gamle Verden ikke kjendte" (see ovenfor S. 90.), og som hos Hr. Mart. ved Mediationen gaaer op i en høiere Eenhed og Identitet. Og hvad nu Sandheden af hiin Paastand i og for sig angaaer, saa er det aldeles overflødigt, at opstille Ydmygheden som en særskilt Cardinaldyd, thi den og meget Mere er indbefattet i Troen, Haabet og Kjærligheden, naar disse ere sande, navnlig i den sidste — thi Kjærligheden er, med Hensyn til **Gud**, stedse ydmyg, og i sit Forhold til **Mennesker** er den ikke blot fordringsløs og opoffrende, men ogsaa, naar det tjener til Andres Bedste, ydmyg. — Dette er ganske tydeligt af Pauli Skildring af Kjærligheden, 1 Cor. 13, 4—5; og denne af Kjærligheden

nærmere, tilligemed de mere underordnede Dyder og Sindsstemninger, som enten indbefattes i Cardinaldyderne, eller dog ikke kunne tænkes borte hvor de findes, saa maa man i Sandhed spørge: Hvor kan det være muligt, at afmale eller afbilde disse aandelige Kræfter i al deres Mangfoldighed, Fylde og Liv? Hvor kan altsaa Nogen paastaae: at dette reent aandelige Gode kan, endsige **„maa forvandle sig til det Skjønne“?!** Vel vide vi, at disse Dyder i og for sig ere aandelig skjønne, men denne Skjønhed er saa uadskillelig fra deres Væren og Væsen, at der ikke kan være Tale om, at de „forvandle sig til den“. Men det er heller ikke denne Skjønhed, dette Skjønne, Hr. Martensen taler om, det er det ved Konsten synliggjorte Skjønne, eller det Skjønne, forsaavidt det synliggjøres ved Konsten. Heri ligger det forfærdelige Bedrag, i det man først antager, at det Gode, som saadant, virkelig kan forvandles til det Skjønne, fremstilles ved Konsten, og dernæst: anseer denne Betragtningsmaade af det Gode, hvor det ikke blot betragtes som det Gode, men tillige som det ved Konsten til det Skjønne forvandlede Gode, som et høiere Trin af aandelig Fuldkommenhed. Det viser netop, at de, som tænke sig Sagen saaledes, savne ikke blot al

---

gjennemtrængte, altopoffrende Apostel, vidste dog vel ligesaa god Besked herom som Dr. Martensen. Vi kunne derfor ganske roligt og sikkert paastaae: at kun de opstille Ydmygheden som en særskilt Cardinaldyd, som ikke selv ere i Besiddelsen af de tre Cardinaldyder Apostelen har anført, og følgelig ere uvidende om, hvad der indeholdes i disse aandelige Kræfter og Sindsstemninger. At dette uden Risico vil kunne antages om Dr. Martensen, vil, som jeg haaber, være blevet Læseren klart af det Foregaaende.

aandelig Fuldkommenhed, men endogsaa Tilnærmelsen dertil, og saaledes ogsaa en sund Forestilling derom, ellers kunde de umulig gjøre slige Paastande, som: at „det Gode maa forvandles til det Skjønne". Vel vide vi, at de enkelte Dyder afbildes og fremstilles, eller rettere: at Konsten ofte har forsøgt, og forsøger stadigt at afmale og afbilde det aandelige Gode (Dyderne); men hvilken Sandhed, hvilken Fuldkommenhed kan man tillægge denne Fremstilling, denne Synliggjørelse af det Aandelige? aabenbart kun en meget relativ Sandhed, en meget ringe Fuldkommenhed, hvilket baade ligger i Sagens Natur og kan godtgjøres paa flere Maader.

For det Første bestaaer det Gode, som findes hos Mennesket, og som er dets høieste Maal, ikke af nogen enkelt Dyd, eller dydig Sindsstemning i en vis Retning, men det bestaaer deri: at flere Hoveddyder, Hovedsider af det menneskelige Sind og Aand, hvoraf nogle nærmest vende og virke nedad-, andre opadtil, nogle udad- andre indadtil: udgjøre en aandelig Harmonie, og saaledes danne en god, aandelig Personlighed. En saadan, af en levende Mangfoldighed bestaaende, til en harmonisk Eenhed udviklet, aandelig Personlighed, er det umuligt at fremstille ved Konstens Hjelp. Konstneren kan i eet Billede i det Høieste kun fremstille een Dyd, een aandelig Sindsstemning eller Fuldkommenhed i en enkelt Retning, f. Ex. Retfærdigheden, Ydmygheden, Troen, Haabet ꝛc. Naar nu altsaa „det Gode, som udgjør en fuldkommen, eller dog fleersidigt uddannet, aandelig Personlighed, skal forvandles til det Skjønne", fremstilles ved Konsten i sin Skjønhed, skal man da opstille et Billede for enhver aandelig Dyd, som man kan tillægge en Per-

son, og sige: i disse Billeder, hvoraf a. forestiller Troen, b. Haabet, c. Retfærdigheden, d. Ydmygheden, e. Taalmodet, f. Mandigheden, Kraften o. s. v.: see vi det Gode hos Personen X, eller hos en forestillet idealsk Personlighed, forvandlet til det Skjønne? Naar Een altsaa vil „fordybe sig alene i Skuet af sin væsentlige Herlighed, glemme sin egen mangelfulde Moralitet og skjule den practiske Alvor", saa betragter han vel alle disse Billeder, og siger: i Billedet a + b + c + d + e + f osv., seer jeg nu min „væsentlige Herlighed" fremstillet og kan „fordybe mig i Skuet af den". Hvor er nu det Holdnings- eller Foreningspunct i denne adspredte Billedgruppe, som skal forene og sammenfatte dem til en Eenhed, for at det Gode, som findes eller kan og skal findes i den moralske Personlighed, som en Eenhed og Heelhed kan blive forvandlet til det Skjønne og repræsentere „Mennneskets væsentlige Herlighed"? Hvor kan altsaa Nogen heri see sin „væsentlige Herlighed", eller — forat forlade Daare-Udtrykket — den aandelige Fuldkommenhed og Høihed, som tilhorer det fuldkomne, eller aandeligsindede Menneske, og er altsaa de ufuldkomne Menneskers Formaal? Det skeer vel, kunne vi tænke, ved Mediationen, ved at betragte disse Konstværker speculativt, ved at „see alle Gjenstande" — følgelig ogsaa dem — „**dobbelt**"? Er det ikke saa Hr. Martensen? Men hvorledes skulle da de ikke-speculative Stakler bære sig ad? Vi kunne indsee, at de aldrig ville kunne naae „at fordybe sig i Skuet af Menneskets væsentlige Herlighed, og glemme den practiske Alvor", og dette er jo dog ganske naturligt, da de ere „eenøiede, aandløse, slette" osv., og med saadanne Qvaliteter vil man sikkert

ikke kunne møde naar man vil „fordybe sig i Skuet af Menneskets væsentlige Herlighed".

Men det er ikke blot det moralske Gode, i dets af Mangfoldighed bestaaende Eenhed og Heelhed, som Konsten ikke er i Stand til at fremstille. Den kan ikke engang gjøre selv alle de enkelte Dyder, hver for sig, rigtig anskuelige, eller fremstille dem i deres sande, aandelige Væsen. Dette er **den anden Grund**, hvorfor det Gode ikke kan forvandle sig til det Skjønne. Jeg har ovenfor, ved at opregne de enkelte Dyder, udeladt **Kjærligheden**, thi hvo kan afbilde denne Dyd, denne aandelige Kraft, og dog er den netop **Sjælen og Livskraften i det Gode**, som saadant; og man kunde derfor simpelhen paastaae, at siden Kjærligheden ikke kan gjengives ved Konsten, kan den aldeles ikke forvandle det Gode til det Skjønne. Men ikke engang alle de øvrige enkelte Dyder kan den gjengive eller synliggjøre, og nogle kun ved Hjelp af Symboler, saaledes kan vel den straffende Retfærdighed fremstilles, men ikke Retskaffenheden, eller Retfærdighed i Handel og Vandel. Endnu mindre kan den anskueliggjøre hele det mangfoldige Liv, hvori de forskjellige aandelige Dyder kunne og skulle vise sig. Selv ved at fremstille et eneste Factum, en eneste Yttring af en saadan aandelig Dyd, maa Konsten holde sig til et eneste Tidsmoment deri. Desuden er en saadan Handling, selv i sin Heelhed, som oftest selv kun et svagt Gjenskin af det dydige Sind, hvoraf den fremgik. Og dog skal „Menneskets væsentlige Herlighed" — den høieste aandelige Fuldkommenhed, som Mennesket ifølge sit Væsen stræber efter — kunne fremstilles og beskues i og ved

Konsten, hvorved „det Gode forvandler sig til det Skjønne" osv.!!

Men der er endnu i denne Henseende een væsentlig og vigtig Ting, der, i Betragtningen af Konstens Forhold til det Gode, ikke tør oversees. Det Gode, som Hr. Martensen lærer, „maa forvandle sig til det Skjønne", er jo det ideale Gode, eller det Gode seet i dets idealske Fuldkommenhed. Dette ideale Gode skal nu, som saadant, fremstilles i sin ideale Skjønhed, eller forvandlet til det tilsvarende Skjønne. Af hvem skal det nu fremstilles? Af ufuldkomne Mennesker, som ikke selv besidde det ideale Gode? Ja af hvem ellers? Dette sætter virkelig Kronen paa hele denne moralsk-æsthetiske Phantasie; at dette „empirisk ufuldkomne Menneske", med den „mangelfulde Moralitet", skal fremstille Menneskets væsentlige Herlighed, som han kun kjender af Navn, men aldrig har oplevet! Ingen kan i Virkeligheden producere noget Aandeligt, undtagen han selv har levet deri, om ogsaa kun i saa lang Tid, som der behøvedes til at optage det i sin Phantasie og nedskrive det, eller ved Konsten at fængsle dets Hovedtræk til de døde Gjenstande (Stenen, Lærredet eller Papiret).

For altsaa at kunne forvandle det moralske Gode til det Skjønne, og overhoved for at kunne synliggjøre det, vilde det være nødvendigt, at det havde levet i Konstneren selv, og at han saaledes nøiagtigen kjendte, hvorledes det yttrer sig, hvilket Indtryk, hvilken Virkning det har paa det Legemlige under de forskjellige Forhold og Situationer o. s. v. Dette er som oftest ikke Tilfældet, selv hvor det Godes enkelte Sider afbildes og fremstilles; man følger i Almindelighed i dette

Tilfælde enten et historisk Factum eller sin egen Phantasie, og hvorledes den er beskaffen, derom vidne destoværre altfor ofte Konstnernes Producter i denne Retning. Selv den, der er i Besiddelse af det moralske Gode, vil, om han end besidder al derhenhørende technisk Færdighed, ingenlunde være i Stand til at fremstille det for Øiet i dets Sandhed, Fylde og Liv, og hvorfor? fordi det Legemlige, hvordan det end behandles, aldrig kan blive commensurabelt for det Aandelige. Han kan derfor kun til en vis Grad anskueliggjøre det, men aldrig fuldkommen fremstille det, d. e., han vil aldrig rigtig kunne **„forvandle** det Gode til det Skjønne", thi dette er en absolut **U**mulighed, i det mindste for Mennesker. Men den, der selv har oplevet det Gode, vil, det forstaaer sig, altid have det forud for de Andre, at han ikke giver det fremmede Farver, udpynter det med laante Fjer, laver Carricatur deraf, og at hans Fremstilling, saavidt den kan naae, bliver sand og ægte*).

---

*) Jeg kan ved denne Leilighed ikke afholde mig fra at udtale mig lidt mere specielt i denne Retning, da jeg alt flere Gange og mange Aar tilbage har overveiet den Sag i mit stille Sind, og da den umiddelbart griber ind i den her omhandlede Materie, og tjener til at oplyse den. Jeg mener nemlig de Christusbilleder, som Nutidens Konstnere hvert Aar kappes om at levere. Denne Uleilighed mener jeg de allerfleste af dem kunde spare sig. Andre, saavel Konstnere, som virkelige eller indbildte Konstelskere ɔc., maae have fundet de Christusmalerier, som i den senere Tid ere blevne udstillede her i Staden, saa fortrinlige, som de ville, jeg har ikke seet et eneste, som jeg kan sige har tiltalt mig, og som jeg kunde troe endogsaa nogenlunde **udtrykte hvad det skulde udtrykke.** De som ikke, ved en eller anden Feil eller Særhed, have været frastødende, have i det høieste kun repræsenteret en

Hele denne æsthetiske Anskuelse af det Gode har derfor, som det synes, nærmest sin Existents i saadanne speculative Hjerner, som ikke synes selv at kjende ret meget til det Gode i dets sande, aande-

---

skikkelig eller godmodig Mand, med et nogenlunde fromt Ansigt, hvori der iøvrigt ikke har været Spor enten af det Aandsliv og Aandskraft, eller den brændende Kjærlighed til Gud og Mennesker, som var i Christus. Og hvor skulde ogsaa en Konstner **kunne** udtrykke dette, hvor det findes i sin Høihed og Reenhed? thi en Straalekrone, eller Lysring omkring Hovedet, gjør sandelig ikke Sagen klar. Jeg siger dette ikke for at nedsætte Konsten, men snarere for at advare den øiensynlig alt mere og mere om sig gribende Konstnerstolthed: at den ikke letsindigen vænner sig til at kaste sig over de Gjenstande, den ikke kan magte. Jeg indrømmer gjerne Konsten Meget. Jeg har seet mange Natur- og Dyrmalerier, Scener af Folkelivet, enkelte Portraiter o. s. v., som jeg har fundet fortrinlige og glædet mig ved. Men det er ogsaa navnlig Naturen udenfor Mennesket, eller ogsaa Livet, forsaavidt det viser sig i enkelte Handlinger, Scener og Partier, som er Konstens Gebet. **Livet i Mennesket, Aanden i sit Væsen vil den aldrig kunne fremstille, undtagen høist ufuldkomment og eensidigt,** saaat den hverken er i Stand til at **fremstille det Gode,** saaledes som det i Virkeligheden findes **hos** en god og fuldkommen Person, og heller ikke, ja endnu mindre er den i Stand til at fremstille det **fuldkomne idealske Gode,** som er Menneskets høieste Maal. Hvem kan saaledes afbilde Gud? Hvo er i Stand til at „forvandle dette **høieste Gode** til det Skjønne“?! Naturen kan man afbilde, afcopiere, ogsaa andre Mennesker, der, forsaavidt hele deres Ydre angaaer, ere at henføre til Naturen udenfor os. Men ogsaa visse af Aandens mere eensidige og momentane Yttringer, forsaavidt disse afpræge sig, eller dog kunne afpræge sig i Ansigt og Gestus &c.; men det høiere Aandelige, det **egentlige aandelige Gode** i dets Fuldkommenhed og harmoniske Udvikling, lader sig kun meget ufuldkomment afbilde og synliggjøre.

lige Væsen, og det er visselig ikke uden Grund at Mag. Kierkegaard paa mangfoldige Steder i sine talrige Skrifter, har udtalt den Mening: at den æsthetiske Anskuelse, navnlig naar den overføres paa det moralske Gebet, er noget af det mest Svigefulde og Bedrageriske. Men just derfor synes ogsaa Hr. Martensen at ynde den saa meget, og finde den saa fuldkommen og uundværlig, at han lærer: at **„det Gode maa forvandle sig til det Skjønne“.**

Hvad endelig Konstens praktiske Nytte og Virksomhed, med Hensyn til det Moralske, angaaer, saa er den meget problematisk, og dens Udbytte meget usikkert. Den kan vel yde den Udannede, eller den, som staaer paa de lavere Trin i det Aandelige, foruden en vis Dannelse, ogsaa en Slags Opbyggelse, tjene til at vække ham, og give ham en Art Idee om det, som ham maaskee ikke i Forveien havde nogen Idee om; men den, som staaer paa et høiere Trin i det Aandelige, vil den sjelden kunne tilfredsstille, naar den vil fremstille det Aandelige, og ligesaa sjelden vil den være i Stand til at opbygge eller belære ham. Paa den anden Side vil den Nytte, som den gjør paa visse Dannelsestrin, undertiden opveies af den Skade, den paa den anden Side forvolder, idet den ikke sjelden, hos selve Konstneren, fremkalder og nærer en Art aandelig Stolthed, som vel ikke kan sammenlignes med det speculative Hovmod, men dog ofte er kjendelig nok; samt fremkalder en vis Dannelse, som netop derved, at den ligger paa Aandens Overflade, ofte staaer i Veien for den sande moralske Dannelse, det sædelige, practiske Alvor. Det, som her er sagt, gjælder imidlertid nærmest om Malerkonsten og den bildende Konst, samt om Mu-

siken, forsaavidt den læres maskinmæssigt og gjøres til en blot technisk Færdighed. Men iøvrigt gjør den Undtagelse herfra. Den er meget mere skikket til at udtrykke de høiere aandelige Stemninger og Tilstande, ligesom den ogsaa kan fortsætte dem, og saaledes fremstille dem i deres Liv og Bevægelse. Dette ligger ganske i Sagens Natur. Denne Konst er mindre legemlig, ligger mere paa Aandens Gebet end de øvrige, og derfor maa den være et renere og sandere Udtryk af Aanden, og gjøre et mere levende og omfattende Indtryk paa den. Luther havde derfor Ret naar han sagde, at Musiken var den guddommelige Konst, ligesom Theologien var den guddommelige Videnskab; men guddommelig er den netop ved det Aandelige, tildeels Uforklarlige og Mystiske, som er i den, og virker ofte saa ubeskrivelig paa den menneskelige Aand.

Da jeg her har berørt det Guddommelige ved denne Konst, falder det mig ind, endnu at meddele Læseren den interessante Maade, hvorpaa Speculanten Hans Martensen sætter Konsten i Forbindelse med Treenigheden, og deler den imellem Guddommens 3 Personer. I Førstningen kniber det Noget, som det synes, at sætte Konsten i Forbindelse med Faderen, da han — som det siges — er „transcendent", og „kan ikke udhugges i Marmor eller males", hvilket i og for sig er rimeligt nok; men Hr. Martensen har immer gode Udveie. Han tager nemlig Architecturen med til Hjelp, og nu foretager han, som øvet Speculant, sin Tredeling. Gud Fader faaer Architecturen, thi Architecturen er eller tilhører — som det siges — Faderens Rige. Guds Søn faaer den bildende Konst, thi „Sculpturen og Maleriet bliver Sønnens Rige",

og Gud den hellig Aand Musiken*). Det var ellers mere end vi havde haabet, at finde i det martensenske System, at Gud Fader fik Architecturen, eller overhoved nogen Deel af Konsten. Hr. Martensen lærer, som bekjendt, at **Faderen intet har at gjøre med Verden**, da **„Verden er Sønnens Provinds"**, hvilket selv paa dette Sted synes at betegnes derved: at Faderen er **„transcendent"**, d. e. hiinsides; men dette, at Faderen er „transcendent", anføres netop som Grund for, at man tildeler ham Architecturen, henfører just den til Faderens Rige!!! **Den martensenske Gud Fader har, som bekjendt, ikke skabt Verden,** og kortsagt Intet gjort, undtagen avlet den fra Evighed af præexisterende, blot aandelige Søn; og dog faaer han Architecturen!!!**).

---

*) Dette er rigtignok taget ud af Hr. Ms. utrykte Forelæsning over den theologiske Moral, der naturligviis er endnu mere theologisk med selve „Grundridset". Da vi ellers overalt have holdt os til det trykte Grundrids, saa haabe vi, at Hr. Mart. ikke bliver vred, fordi vi blot paa dette Sted have benyttet et lille Stykke af hans mundtlige Udvikling. Vi have iøvrigt bogstaveligt kun citeret nogle faa Ord, men forresten holdt os til Meningen, uagtet vi ikke blot have fundet den samme Mening, men ogsaa for største Delen de selvsamme Ord i flere forskjellige Collegier.

) Dette er vistnok et af de meest slaaende Beviser for Hr. Martensens Afvigelser fra Kirkelæren, og det forstaaes desuden af alle og Enhver. Men det er desværre ogsaa Beviis paa, hvor omhyggelig Hr. Martensen søger at skjule sine Afvigelser fra Kirkelæren, naar man betragter, hvorledes Verdens Skabelse omtales i hans Dogmatik. Han inddeler den i 3 Dele: Læren om Faderen (Faderens Rige), om Sønnen (Sønnens Rige), og om Aanden (Aandens Rige). I den første Deel afhandles, foruden Guds Væsen og Egenskaber, Læren om **Skabelsen, Opholdelsen og

Læseren vil, som vi haabe, nok indsee, at dette, ligesom saa Meget af det Foregaaende, hører til de martensenske „Virkeligheder i Phantasiens Rige“, og vi have derfor antaget, at det vilde være en ret behagelig Tilgift til det ligeartede Foregaaende.

Forsynet, og dog siges netop i den samme Deel, hvor Treenighedslæren afhandles, **at Verden er skabt**, ikke af Gud Fader, som saadan, men i **og ved Sønnen**, med andre Ord: **af Sønnen**, eller den martensenske „Existentsform“ af Guddommen, som kaldes Søn. Men netop derfor burde hverken Verdens Skabelse, Opholdelse eller Styrelse henføres til den første Deel, og det skeer aabenbart blot for udvortes og tilsyneladende at vedligeholde en vis Overeensstemmelse med den kirkelige Tro og de kirkelige Symboler. Dersom Hr. Martensen, overeensstemmende med sin virkelige Mening og Lære, havde henført Skabelsen ꝛc. under Læren om Sønnen, og ligefrem bemærket: at om Faderens Forhold til Verden var der intet at sige, eftersom „Verden er Sønnes Provinds“, og eftersom Faderen kun har avlet Sønnen fra Evighed af, og siden den Tid intet foretaget sig, maaskee rettere: **ikke existeret** som Fader, eftersom „hele den guddommelige Substants og hele det guddommelige Subject er gaaet over i Sønnen“: saa vilde vist Een og Anden have fundet denne Lære mistænkelig og begyndt at reflectere derover. Da man hidtil har antaget og troet: at netop **Gud Fader** har skabt Verden, samt at han opholder og styrer den endnu. Men for at give sin Lære kirkeligt og christeligt Udseende hos sine Disciple, samt for overhoved at kaste Folk Blaar i Øinene, har Hr. Martensen stillet Materierne i sin Dogmatik paa ovenanførte Maade. Dersom Dette og Lignende ikke er at gaae paa Rævekløer, ikke er ligefrem en uredelig Fremgangsmaade, saa veed jeg ikke hvori Uærlighed i Lære og Læremethode bestaaer.

Slutning.

Betragte vi nu selv kun nogle af de vigtigste Momenter af det Foregaaende; betragte vi, **hvorledes** Hr. Martensens Moralsystem, seet i dets Heelhed, er abstract, upractisk, indeholder et forvirret Sammensurium af alle Sphærer og Sindsstemninger, geistlige og verdslige; **hvorledes** det i Vnnd og Grund er irreligiøst, og mangler det Grundprincip, som er nødvendigt og eiendommeligt for ethvert Moralsystem paa det christelige Gebet; betragte vi dernæst, **hvorledes** Læresætningerne i dette System, seet i dets Enkeltheder, ere mere eller mindre uchristelige og irreligiøse, forvirrende og omstødende eller tilintetgjorende ikke blot den ægte evangeliske Lære, men selv de kirkelige Læresætninger; **hvorledes** Guds og Menneskets Væsen, ved en irreligiøs og menneskeforguderisk Anskuelse, sammenblandes med hinanden; **hvorledes** Friheden bliver gjort til Naturnødvendighed og Tilregnelsesbegrebet derved aldeles forvirret eller ophævet; **hvorledes** Begrebet af det moralske Gode ogsaa forvirres eller ophæves, deels derved, at det betragtes som Product af denne Naturnødvendighed, deels ved at betragtes som en kosmisk Substants (see S. 115—19); **hvorledes** Synden, som Følge heraf, betragtes paa en irreligiøs, Gud aldeles uværdig Maade; **hvorledes** Forsoningen bliver fremstillet, ikke som religiøs-moralsk, men som en physisk-metaphysisk-magisk Act; **hvorledes** Dydsbegrebet fremstilles paa en saa grund-irreligiøs Maade, at Menneskets Forhold til en levende Gud og gjengjældende Verdensstyrer, derved ophæves m. m. Med eet Ord: **hvorledes** dette System egentlig ophæver alt det, som fortjener Navn af Religion —: naar vi

betragte alt dette, siger jeg, saa maae vi rigtignok spørge: hvorledes er det muligt, at en saadan Lærer kan beklæde en offentlig Lærestoel og desuden et Prædiker-Embede i Kirken? Hvorledes er det muligt, at han kan vedblive at holde Folk ved den Tro, at han er en rettroende kirkelig Lærer? Hvorledes er det muligt, at man ikke endnu har indseet, hvor langt han er derfra? Eller hvis man har indseet det, hvorledes er det da muligt, at man lader som man ikke seer det? Hvorledes er det muligt, at oplyste og høitstaaende geistlige Lærere, som mere eller mindre kjende til Hr. Martensens Lære, og deriblandt de theologiske Professorer, ikke have indseet det radicalt falske og uchristelige i hans Lære? Jeg agter ikke at trygle nogen af alle disse Mænd om Protection eller Assistence, — thi jeg staaer og falder min Herre — men jeg opfordrer dem høit og helligt til at tage Partie enten for eller imod, her gjælder ingen Halvhed, Lunkenhed eller Varsomhed, som ikke tør bryde igjennem eller støde til nogen af Siderne. Skulde de iblandt disse, paa hvis Vidnesbyrd eller Erklæring det fornemmeligen maatte synes at komme an, blive imod mig, saa kommer Touren igjen til mig, jeg maa da søge at oplyse hele denne Sag, deels ved Forholdet mellem hans og deres Lære, forsaavidt som den er bekjendt, deels ved saadanne Yttringer og Omstændigheder, som kunne belyse Sagen, og vi ville da faae at see, hvilket Udseende den kommer til at faae. Jeg maa dernæst opfordre enhver tænkende Christen, hvem denne Sag ikke er ligegyldig, og specielt opfordrer jeg alle saakaldte Kirkelig-orthodoxe, som ere i Stand til at have Mening om denne Sag, til at prøve den af mig angrebne Lære, og erklære: om de endnu staae i den

Formening: at det martensensk-speculative Dogmesystem er overeensstemmende med Kirkelæren, som han har forpligtet sig til at lære og opretholde. Derom skulle de vidne, hvis de ere i Stand dertil, uden at tage Hensyn til, hvem Martensen er og hvem jeg er. At jeg ikke er kirkelig-orthodox, kan og bør her intet gjøre til Sagen. Jeg er ikke Lærer i Kirken som Hr. Martensen, anklager ham heller ikke for Afvigelse fra mine Meninger, men som Den, der lærer en, Christendom og Religion overhoved undergravende Lære. Det er dette jeg opfordrer dem til at overveie; thi som sagt; det er mig ubegribeligt, hvorledes dette har kunnet gaae saaledes til den Dag i Dag; men det kan vel heller ikke længere gaae paa denne Maade.

Dog, det er ikke blot Hr. Martensens Lære, hvorom det gjælder, men ogsaa hans Færd og Fremgangsmaade. Ovenfor har jeg fremhævet det Uredelige i, at ville give sig ud for orthodox, og dog, med Hensyn til Kirkelæren, at være en grov Kjætter, at ville synes at opretholde og forsvare de kirkelige Dogmer, og ikke desto mindre lære noget ganske Andet. Dog, det er endnu ikke tydeligt nok, hvad der i dette Tilfælde ligger deri. Der kunde nemlig, naar Talen er om Afvigelser fra Kirkelæren, gives to Alternativer. **Det Ene** er: hvor Afvigelserne, skjøndt virkelige Afvigelser, ikke ophæve den christelige Tro, i det de vel indeholde noget Forskjelligt fra Kirkelæren, men dog ere Troeslærdomme. **Det Andet** er: hvor Afvigelserne ere af den Beskaffenhed, at de tillige ophæve al religiøs og christelig Tro, saaat en Læresætning ikke mere bliver Troes-Læresætning, men Videns-Læresætning. Dette er Tilfældet med den speculative Theologie

saadan som den er fremtraadt ved Prof. Martensen. Den er, idetmindste flere af dens vigtigste Fundamentalsætninger, ikke mere Troeslære, men er forvandlet til flade Forstandssætninger. Da Læren om Gud er Grundvolden for al Troeslære, anføres her allerbedst, som Exempel, den ofte omtalte Treenighedslære. Denne Lære har bestandig, siden den blev opstillet og antaget af Kirken, været anseet, og i Virkeligheden været et Mysterium, altsaa i fuldkomneste Maade en Troessætning, thi Kirken har aldrig forklaret, eller givet sig ud for at kunne forklare: hvorledes det var muligt, hvorledes det er tænkeligt, eller hvorledes man bør tænke sig det, at der er een Gud i tre Personer. Den har, ved frugtesløse Disputer og Stridigheder derom, indseet Saameget, at dette var ophøiet over den endelige Forstand, og maatte derfor antages og fastholdes ved Troen alene. Nu har Prof. Martensen forklaret dette Mysterium. Han har forklaret, at de 3 Personer ere „Existentsformer", hvoraf Faderen er den første, Sonnen den anden og Aanden den tredie, af hvilke „Existentsformer hver for sig indeholder det hele guddommelige Subject og den hele guddommelige Substants"*). Herved har Hr. Martensen opnaaet:

1) At fremstille Treenighedslæren omtrent paa samme Maade som nogle af de argeste Kjættere i 3je Aarhundrede, som bleve fordømte af Kirken, og dog bilder han Folk ind, at hans Lære er den orthodoxe Kirkelære!

---

*) See Baptister og Barnedaab. S. 337. flgg.

2) Har han ved hele den Maade, hvorpaa han behandler dette Dogme — samt iøvrigt flere af Kirkens Dogmer — nemlig ved sin usle speculativ-rationalistiske Forklaring deraf, opnaaet: at dette Dogme ikke mere, i denne Form, er Troeslære, Gjenstand for Troen, men kun for Viden.

3) Men han har derved opnaaet Noget man allermindst skulde have ventet, dette nemlig: at han derved har tilintetgjort Treenighedsdogmet, som saadant; thi naar Treenigheden skal være mere end et tomt Navn eller Ordspil, saa maa den være, antages og troes saaledes: at de 3 Guddomspersoner existere **ved Siden af hinanden** i Tiden, **alle paa engang;** men dette er ikke den martensenske Lære, ifølge hvilken Existentsformerne (d. e. Personerne), — hvad Formen angaaer overeensstemmende med den hegelske Trilogi, — som forskjellige Existentsformer følge paa hinanden i Tiden. Dette er ingen Treenighed, allermindst den kirkelige. Heri viser sig atter Uærligheden i hans Lære og Læremethode. Jeg har for 2 Aar siden, i „Baptister og Barnedaab" (S. 337—431) fremsat dette saa tydeligt og bestemt, at Ingen har betvivlet eller endogsaa kun forsøgt paa at betvivle eller modbevise dets fuldkomne Overeensstemmelse med den martensenske Lære. — Disse Resultater har Hr. Martensen altsaa opnaaet ved sin speculative Theologie.

4) Men han har endnu opnaaet en Ting, han har nemlig, som det synes, ovenpaa alt dette, opnaaet at blive anseet for orthodox, idetmindste af en Deel af Geistligheden; af de fleste Lægfolk, der i Kirken høre ham prædike Lærdomme, der ere grundforskjellige fra dem han foredrager paa Kathe-

dret; og vel ogsaa af sine Foresatte, som vedblive at hæve ham fra den ene Værdighed til den anden

Jeg har i „Baptister og Barnedaab“ (S. 234—35, 281—82 og fl. St.) viist, hvorledes hans Daabslære ophæver al Religion og forer til Selvforgudelse, og dette ligger skjult i hele hans dogmatiske System. Her vil jeg ikke videre gaae ind derpaa, da det alt er godtgjort og ikke gjendrevet, og desuden fremlyser af flere Steder i det Foregaaende; men kun bestyrke Sandheden baade af den sidste Paastand, og af det som ovenfor er sagt om Treenighedsdogmet, ved nogle sanddrue factiske Oplysninger om Virkningerne af den martensenske Lære. I den senere Tid er jeg nemlig kommen til at tale herom med enkelte Studerende, enten blot leilighedsviis, eller ved at gaae noget af den bibelske Theologie igjennem med dem. De have da ganske ligefrem tilstaaet: at Treenighedslæren ꝛc. ikke mere stod for dem som Mysterium, som Troens Gjenstand, men som Noget de forstode, som Viden. Hertil foiede nogle af dem: „jeg maa, desværre, tilstaae, at jeg ikke mere er saa from, som jeg tidligere har været“. Jeg indsaae, at de talte Sandhed, og fattede ved denne Leilighed større Godhed for Vedkommende, formedelst denne oprigtige Tilstaaelse. Jeg vil ikke forsoge paa at beskrive, hvad jeg folte i disse Dieblikke, og føler, saa ofte jeg tænker derpaa; det vilde være forgjæves. Men hvad kan dog vel være mere rædsomt, end dette: at de, som forberedes til Folkelærere, som skulle sendes ud omkring i Landet, for at fremkalde og nære Fromhed og Gudsfrygt, og kun forsaavidt til at oplyse, som Oplysningen tjener til at hæve og bestyrke Gudsfrygten og Fromheden, uden hvilke al theo-

logisk Lærdom er Intet, ja, er værre end Intet, og kan kun blive Vedkommende til Synd og Snare; uden hvilke al geistlig Virksomhed, alt hvad der gjøres i denne Retning, taber Værd og Betydning, og bliver mere til Skade end Gavn —: at disse, siger jeg, skulle nødes til at tilstaae: at de selv, ved deres theologiske Studium, under deres theologiske Lærers Veiledning, **have tabt Fromheden**, ere blevne berøvede denne for en Religionslærer saa uundværlige Dyd. Vi troe ikke at sige formeget, naar vi paastaae: at Pluraliteten af de unge Studerende, naar de dimitteres til Universitetet, ikke have formeget af Fromhed, de Fleste have vel snarere forlidet deraf — og dog skulle de komme her og studere den speculative Theologie, for at tabe det de havde af Fromhed og Gudsfrygt, for, ved Slutningen af deres theologiske Studium at nødes til at sige: „jeg føler, at jeg ikke mere er saa from som jeg før har været"! — Men dette er ganske ligefrem. Al Viden, betragtet som den blotte Viden, — om hvilken Apostelen, (1 Cor. 8, 2.) vidner: at „den opblæser" — er farlig for Fromheden, — skjøndt vi ingenlunde paastaae Nødvendigheden af, at den sidste lider ved den første, naar man omhyggelig pleier Fromheden, denne dyrebare Skat, det aandelige Livs Kraft og Kjerne, og aldrig tillader Stræben efter den blotte og bare Kundskab at blive sideordnet end sige overordnet Fromheden, — men om Speculationen, denne falske og hovmodige Viden, gjælder netop dette i allerhøieste Grad, fordi den sætter sit Væsen i Noget der er irreligiøst og derved Fromhed og Gudsfrygt aldeles modsat. De naturlige Følger ere derfor sneverhjertet Egoisme, aandeligt Hovmod og Irre-

ligiøsitet, hvorved den sande aandelige Kraft, det sande aandelige Liv gaaer tabt, og **Fromheden forsvinder.** See! dette ere de fornemste Virkninger af Hr. Martensens Lærevirksomhed, for at frembringe disse Resultater bliver han af Statskirken belønnet og belæsset med Embeds-Værdigheder og Ære!

Paa Grund af alt det Foregaaende, paa Grund af den aandelige Fordærvelse, som denne Lærer forvolder paa Religionens Gebet, der er saameget desto farligere, som den ikke kjendes eller paaagtes, men sniger sig som en Pest omkring i Mørket —: kalder jeg alle Vedkommende, alle dem, som have Andeel i Hr. Martensens Ophøielse, men især dem, der, efterat hans falske og fordærvelige Lære er lagt for Dagen, lade som de ikke see Irreligiøsiteten og de grove Vildfarelser i hans Lære, men vedblive endnu at holde ham i Ære og forsvare ham — **til Ansvar for Gud** og alle Retsindige og Gudfrygtige, der ikke kunne andet end afskye en saadan Lærers Færd. Hvis de ikke tage dem af denne Sag, vil Gud kræve af dem tilligemed ham de Sjæle han har fordærvet, og fremdeles vil fordærve.

Hvad Martensen selv angaaer, saa forbeholder jeg mig — i det Tilfælde, at han selv ikke skulde finde tilstrækkelig Anledning til at søge sin Afsked, eller høiere Vedkommende til at afsætte ham, naar han ikke er i Stand til at rense sig for de ham af mig gjorte Beskyldninger —: at anklage ham, ikke blot som den, der, om ogsaa uden selv at vide det, fordærver Slægten, men tillige og fornemmelig som en falsk, og navnlig som en uredelig og uærlig Lærer, der ikke lærer **den Lære,** som han **giver sig ud for at lære,** som han i Egenskab af Kirkens Lærer **skal lære,** og stiltiende **har forpligtet**

sig til at lære; som en Mand, der ved sin Lære undergraver og tilintetgjør al sand Tro og Religion i dens inderste Kjerne og dybeste Rod. Dette agter jeg, som sagt, at gjøre, thi jeg indseer kun altfor vel, hvor let det er at bevise de allerfleste Paastande, jeg har gjort, angaaende hans Lære, der, uagtet al indviklet Forvirring og Modsigelser, i det Væsentlige ligger klart for Dagen, og jeg vil saaledes prøve: hvorvidt en Lærer, der alt burde have taget sin Afsked, eller da burde være bleven infamt casseret, kan blive gjort ansvarlig for sin Lære og Fremgangsmaade, og, i Tilfælde af at begge ere uforsvarlige og skadelige, afsat fra sit Læreembede; jeg vil prøve: om Elendigheden, Stymperagtigheden, Partiskheden og Uretfærdigheden er saa overveiende hertillands, at man ikke kan faae det stemplet som uforsvarligt og uærligt, som i Virkeligheden er det, og, som saadant, ligger klart for Alles Øine; eller om der endnu er saamegen Ærlighed og Oprigtighed, saa megen Sands for Redelighed og Retfærdighed tilbage i Landet, at man kan faae Uærligheden almindeligt misbilliget og straffet, om ogsaa paa en skaansom Maade, thi hvor skulde Uærlighed af denne Art kunne straffes af Mennesker som den fortjener! — I første Tilfælde kan jeg da, selv om aldeles Intet blev udrettet, med frelst Samvittighed ryste Støvet af mine Fødder og forlade dette Land. Jeg vil hellere være paa hvilketsomhelst andet Sted, end der, hvor jeg maa nødes til at see og skue Irreligiøsiteten og den aandelige Fordærvelse udbrede sig, som en Strøm rive Menneskene med sig, og, uden at de selv ane Noget, føre dem bort fra den sande Religion, og **den eneste sande**

og levende Gud. Nei! hellere vil jeg være i en øde Ørken blandt vilde Dyr end i Nærheden af en saadan theologisk Øglerede; thi maatte jeg endogsaa nødes til at see nogle af mine Medmennesker opædes af de vilde Dyr, kunde jeg dog altid trøste mig ved, at det alene gjaldt Legemet, og at deres **Sjæl ikke derved blev berøvet Troen paa og Tilliden til den eneste sande og levende Gud.**

Mange ville troe, at jeg hader Prof. Martensen, det gjør jeg dog ikke; thi i Ordets egentlige Forstand hader jeg ikke et eneste Menneske under Solen, og vil aldrig komme dertil. Prof. Martensen har desuden, saavidt jeg veed, aldrig tilføiet mig selv noget Ondt, og dette maa være det bedste Beviis for, at jeg, som ikke hader selv den, der fornærmer eller skader mig selv, paa Grund deraf ikke hader Prof. Mart., ja ikke engang nærer Uvillie mod ham, naar jeg gaaer ud fra min egen Person alene. Det er kun Verdens, andre Menneskers Vel, der har bragt mig, og fremdeles vil bringe mig i Harnisk, og jeg forsvarer mig selv og gaaer løs paa mine Modstandere, kun for at kunne virke dertil. Man benævne forresten mine Bestræbelser, med Hensyn til Hr. Martensen, hvad man vil, de gaae ene og alene ud paa at skille det religiøs-christelige Samfund af med en Lærer, der, istedet for at fremme og forsvare sand Religion og Religiositet, ved sin offentlige Lærervirksomhed, navnlig som Docent, undergraver begge Dele. Vor Tid trænger maaskee fremfor nogen anden til theologiske Docenter, som tillige ere **Religionslærere,** men det er Prof. Martensen ikke; han er kun Lærer af et vist theologisk System, der for største Delen er sammensat af de mest overtroiske Kirkedogmer, som selv den

sande og levende Tro og Religiositet ligefrem væmmes ved, og phantastiske, speculative Hjernespind. Et saadant Lære-System befordrer hverken Religiositet eller ægte fromt christeligt Liv, og formaaer i det Høieste at frembringe **Skinnet** af begge. Paa Grund heraf er det, at jeg forfølger ham som Lærer, og agter at vedblive dermed, indtil enten han er afsat, eller min Virksomhed paa en eller anden Maade standset eller tilintetgjort, hvis muligen de danske Autoriteter skulde finde, at dette var det rette, sande og christelige Point i denne Sag. Forresten ønsker jeg ikke at han skal skee noget videre Ondt, — det er forbeholdt den retfærdige Dommer at gjøre ved en saadan Lærer efter Fortjeneste, Menneskene bør i slige Tilfælde ikke straffe, men kun ikke betroe en Saadan et offentligt Lærerembede; angaaende ham selv bør vi desuden haabe, at om end hans „Gjerning bliver opbrændt", vil han dog selv „frelses som igjennem Ild" — men jeg forunder og ønsker ham tvertimod alt det Gode, som han er modtagelig for, og fremfor Alt, at han maatte føres til en renere og sandere Kundskab om den eneste sande Gud, saaat han derved **virkelig kunde føres til Gud,** og derved maaskee tillige faae Leilighed til at restituere Noget af den Skade han har forvoldt.

Mange ville ogsaa, som sædvanligt, beklage sig over den Heftighed, hvormed jeg angriber Prof. Martensen. Hvorfor ikke det? Det vilde være ubilligt, at forlange det Modsatte af Folk, som selv ikke ere i Stand til nogen stor og kraftig Bevægelse, som ikke ere i Stand til at opflammes af retfærdig Indignation og hellig Harme over det Onde og Uretfærdige, og dette gjælder netop de Allerfleste her-

tillands, saavidt det kan skjønnes af deres Skrifter og offentlige Liv. Vilde jeg derfor endogsaa gjerne, nærmest for Vedkommendes egen Skyld, raade til, at klynke lidt mindre over *Formen*, men derimod sætte sig ind i min *Sindsstemning*, hvorved Formen vilde forekomme dem ganske naturlig og ligefrem —: saa kan jeg dog nok indsee, at det vilde være forgjæves. Det er som sagt, kun for *deres egen* Skyld at jeg ønskede at give dem dette Raad; thi den ynkværdige Jamren over Formen tyder som oftest *enten* paa aandelig Fattigdom *eller* Mangel paa sand og levende Interesse for Sagens egentlige Indhold og Realitet. For *min* Skyld maa man forresten dømme om min Form og Fremgangsmaade saaledes som man lyster, det anfægter mig ikke.

